

**MARGULAN
UNIVERSITY**

**ISSN 2957-5567 (Print)
ISSN 2957-5575 (Online)**

**2022 жылдан шығады
Издается с 2022 года**

**ӘЛКЕЙ МАРҒҰЛАН АТЫНДАҒЫ ПАВЛОДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ПАВЛОДАРСКИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬКЕЯ МАРГУЛАНА
ALKEY MARGULAN PAVLODAR PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ:
ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ**

**ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

**LANGUAGE AND LITERATURE:
THEORY AND PRACTICE**

4(3) 2025

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ: ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

КУӘЛІК

2022 жылы 4 наурызда

№ KZ06VPY00046675

мерзімді баспасөз басылымын,

ақпараттық агенттікті және желілік басылымды есепке қою туралы
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Бас редактор

Темірғазина Зифа Қақбаевна, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университет, Павлодар қ., Қазақстан.

Scopus ID: 55776658000 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55776658000>), Web of Science Researcher ID AAC-7121-2020 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAC-7121-2020>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>

Атқарушы хатшысы

Гаранина Екатерина Петровна, филология ғылымдарының кандидаты, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университет, Павлодар қ., Қазақстан.

Scopus ID: 56258135800 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56258135800>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4134-0445>

Халықаралық редакция алқасының мүшелері:

Әбішева Сәуле Жүнісқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет, Алматы қ., Қазақстан.

Scopus ID: 55801544900 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55801544900>), Web of Science ResearcherID: AAJ-1094-2021 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2238472>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>

Азманова Әтіркүл Егембердіқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университет, Астана қ., Қазақстан.

Scopus ID: 56223933300 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56223933300>), Web of Science ResearcherID: E-5676-2015 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1716154>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0222-2304>

Андрющенко Ольга Константиновна, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университет, Павлодар қ., Қазақстан.

Scopus ID: 56016816000 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56016816000>), Web of Science ResearcherID: ADB-6737-2022 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/3081175>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4269-9588>

Ергалиев Қуаныш Советұлы, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университет, Павлодар қ., Қазақстан.

Scopus ID: 56263071700 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56263071700>)

Жарқынбекова Шолпан Құзарқызы, профессор, филология ғылымдарының докторы, Л.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университет, Астана қ., Қазақстан.

Scopus ID: 55446258300 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55446258300>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4160-6215>

Лучик Малгожата, филология ғылымдарының докторы, профессор, Зеленогурский университет, Зиелона Гура қ., Польша.

Scopus ID: 57216740660 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216740660>)

Николаенко Сергей Владимирович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, П.М. Машеров атындағы Витебск мемлекеттік университет, Витебск қ., Беларусь.

Scopus ID: 57208782361 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208782361>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7749-6671>

Осокина Светлана Анатольевна, филология ғылымдарының докторы, Алтай мемлекеттік университет, Барнаул қ., Ресей.

Scopus ID: 57207456758 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57207456758>), Web of Science ResearcherID: AAO-6543-2020 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2007473>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9480-1364>

Сағындықұлы Бекен, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университет, Павлодар қ., Қазақстан.

Scopus ID: 57193848072 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193848072>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1423-0339>

Синячкин Владимир Петрович, филология ғылымдарының докторы, профессоры, Ресей халықтар достығы университет, Мәскеу қ., Ресей.

Scopus ID: 57192938803 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192938803>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>

Сүтжанов Сейфитден Назымбекович, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университет, Павлодар қ., Қазақстан.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3819-1450>

Тоқатова Людмила Ербулатқызы, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университет, Павлодар қ., Қазақстан.

Scopus ID: 56127290800 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56127290800>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8282-1096>

Техникалық хатшы: Г.С. Салменова

«Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі» журналдың тақырыптық бағыты: тіл білімі, әдебиеттану, мектепте және университетте тілдерді оқыту әдістемесі, мәдениетаралық коммуникация.

Журнал жылына 4 рет шығарылады.

Мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жарияланады.

© Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті

ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на учет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ06VPY00046675

выдано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан

04.03.2022 года

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Темиргазина Зифа Какбаевна, профессор, доктор филологических наук, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, Павлодар, Казахстан.

Scopus ID: 55776658000 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55776658000>), Web of Science Researcher ID AAC-7121-2020 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAC-7121-2020>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>

Ответственный секретарь

Гаранина Екатерина Петровна, кандидат филологических наук, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, Павлодар, Казахстан.

Scopus ID: 56258135800 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56258135800>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4134-0445>

Члены международной редакционной коллегии

Абишева Сауле Жунусовна, профессор, доктор филологических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан.

Scopus ID: 55801544900 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55801544900>), Web of Science Researcher ID: AAJ-1094-2021 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2238472>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>

Агманова Атиркуль Егембердиевна, проф., доктор филологических наук, Евразийский национальный университет имени Л. Гумилева, г. Астана, Казахстан.

Scopus ID: 56223933300 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56223933300>), Web of Science Researcher ID: E-5676-2015 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1716154>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0222-2304>

Андрющенко Ольга Константиновна, кандидат филологических наук, ассоциированный профессор, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, Павлодар, Казахстан.

Scopus ID: 56016816000 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56016816000>), Web of Science Researcher ID: ADB-6737-2022 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/3081175>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4269-9588>

Ергалиев Куаныш Советович, кандидат филологических наук, ассоциированный профессор, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, Павлодар, Казахстан.

Scopus ID: 56263071700 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56263071700>)

Жаркынбекова Шолпан Кузаровна, профессор, доктор филологических наук, Евразийский национальный университет имени Л. Гумилева, г. Астана, Казахстан.

Scopus ID: 55446258300 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55446258300>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4160-6215>

Лучик Малгожата, хабилитиров. доктор наук, профессор, Зеленогурский университет, г. Зелена Гура, Польша.

Scopus ID: 57216740660 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216740660>)

Николаенко Сергей Владимирович, доктор педагогических наук, профессор, Витебский государственный университет им. П.М. Машерова, Витебск, Беларусь.

Scopus ID: 57208782361 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208782361>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7749-6671>

Осокина Светлана Анатольевна, доктор филологических наук, Алтайский государственный университет, Барнаул, Россия.

Scopus ID: 57207456758 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57207456758>), Web of Science ResearcherID: AAO-6543-2020 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2007473>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9480-1364>

Сағындықұлы Бекен, доктор филологических наук, профессор, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, Павлодар, Казахстан.

Scopus ID: 57193848072 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193848072>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1423-0339>

Синячкин Владимир Петрович, доктор филологических наук, профессор, Российский университет дружбы народов, Москва, Россия.

Scopus ID: 57192938803 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192938803>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>

Сутжанов Сейфитден Назымбекович, доктор филологических наук, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, Павлодар, Казахстан.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3819-1450>

Токатова Людмила Ербулатовна, кандидат филологических наук, доцент, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, Павлодар, Казахстан.

Scopus ID: 56127290800 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56127290800>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8282-1096>

Технический секретарь: Г.С. Салменова

Тематическая направленность журнала «Язык и литература: теория и практика»: языкознание, литературоведение, методика преподавания языков в школе и вузе, межкультурная коммуникация.

Периодичность: 4 номера в год. Язык публикуемых статей: казахский, русский, английский

© Павлодарский педагогический университет
имени Элкей Марғұлан

LANGUAGE AND LITERATURE: THEORY AND PRACTICE

CERTIFICATE

about registration of a periodical print publication, an information agency and an online publication
№ KZ06VPY00046675
issued by the Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan
04.03.2022

EDITORIAL BOARD

Chief editor

Temirgazina Zifa Kakbaevna, Professor, Doctor of Philology, Alkey Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan.

Scopus ID: 55776658000 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55776658000>), Web of Science Researcher ID AAC-7121-2020 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAC-7121-2020>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>

Executive secretary

Garanina Yekaterina Petrovna, Candidate of Philological Sciences, Alkey Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan.

Scopus ID: 56258135800 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56258135800>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4134-0445>

Members of the international editorial board:

Abisheva Saule Zhunusovna, Professor, Doctor of Philology, Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Almaty, Kazakhstan.

Scopus ID: 55801544900 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55801544900>), Web of Science Researcher ID: AAJ-1094-2021 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2238472>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>

Agmanova Atirkul Egemberdievna, Professor, Doctor of Philology, L. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Scopus ID: 56223933300 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56223933300>), Web of Science Researcher ID: E-5676-2015 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1716154>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0222-2304>

Andryushchenko Olga Konstantinovna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Alkey Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan.

Scopus ID: 56016816000 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56016816000>), Web of Science Researcher ID: ADB-6737-2022 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/3081175>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4269-9588>

Ergaliev Kuanysh Sovetovich, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Alkey Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan.

Scopus ID: 56263071700 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56263071700>)

Zharkynbekova Sholpan Kuzarovna, Professor, Doctor of Philology, L. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Scopus ID: 55446258300 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55446258300>), Web of Science Researcher ID: P-3739-2014 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1696263>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4160-6215>

Luczyk Malgorzata, hab. Doctor of Science, Professor, Zelenogursky University, Zielona Góra, Poland.

Scopus ID: 57216740660 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216740660>)

Nikolaenko Sergey Vladimirovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vitebsk State University named after P.M. Mashherova, Vitebsk, Belarus.

Scopus ID: 57208782361 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208782361>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7749-6671>

Osokina Svetlana Anatolyevna, Doctor of Philology, Altai State University, Barnaul, Russia.

Scopus ID: 57207456758 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57207456758>), Web of Science ResearcherID: AAO-6543-2020 (<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2007473>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9480-1364>

Sagyndykuly Beken, Doctor of Philology, Professor, Alkey Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan.

Scopus ID: 57193848072 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193848072>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1423-0339>

Sinyachkin Vladimir Petrovich, Doctor of Philology, Professor, Peoples' Friendship University of Russia, Moscow, Russia.

Scopus ID: 57192938803 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192938803>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>

Sutzhanov Seyfitden Nazymbekuly, Doctor of Philology, Professor, Alkey Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3819-1450>

Tokatova Lyudmila Erbulatovna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Alkey Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan.

Scopus ID: 56127290800 (<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56127290800>). ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8282-1096>

Technical secretary: G.S. Salmenova

Thematic focus of the journal «Language and Literature: Theory and Practice»:
linguistics, literary studies, methods of teaching languages at school and university,
intercultural communication.

Frequency: 4 issues per year. The language of published articles: Kazakh, Russian, English

© Pavlodar pedagogical university named
after Alkey Margulan

МАЗМҰНЫ. СОДЕРЖАНИЕ. CONTENT

I Бөлім. Тіл білімі және әдебиеттану
Раздел I. Языкознание и литературоведение
Section 1. Linguistics and literary studies

G.A. Atembayeva, D.A. Sabirova

Imagological images of Kazakhstan in foreign literature.....9-20

S.Zh. Zhanzhigitov, M.K. AkhmetovaEthnolinguistic research in the Web of Science database:
an analysis of key directions and trends21-36**К.Б. Жумашева, М.К. Ажғалиев**Гендерлік дискурс: instagram желісіндегі саяхатшы блогерлердің тілдік стилі
мен коммуникация тәсілдерінің ерекшеліктері.....37-54**A.K. Matayeva, A.E. Alimbayev**The pragmatic paradigm in literary studies: theoretical aspects
and new opportunities to study literary texts.....55- 66**Ю.С. Мельничук**Д. Накипов романының трансмәдениеттік семиотикасындағы
гипербелгі ретіндегі «Күл шеңбері».....67-78**В.И. Карасик, А.Д. Жакупова, Н.Г. Омарова**Языковое осмысление ценностного концепта уважение / құрмет
в русской и казахской лингвокультурах.....79-95**С.К. Серикова, А.У. Байболов**Қазақстан бейнесінің трансмедиялды және көркемдік көрінісін
зерттеудің теориялық негіздері.....96-107**Ы.Б. Шақаман, А. Көк**Қазақ тіліндегі төл және кірме концептілі қолданыстардың
сөзжасамдық сипаты.....108-125

1 БӨЛІМ.
ТІЛ БІЛІМІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТАНУ

РАЗДЕЛ 1.
ЯЗЫКОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

SECTION 1.
LINGUISTICS AND LITERARY STUDIES

UDK 82-3
IRSTI 17.82.31

[DOI: 10.52301/2957-5567-2025-4-3-9-20](https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-3-9-20)

G.A. Atembayeva

*Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

 <https://orcid.org/0000-0003-4376-5022>

email: g.atembaeva@gmail.com

D.A. Sabirova

*Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

 <https://orcid.org/0000-0002-6001-5314>

email: dinasabirova_84.kz@mail.ru

IMAGOLOGICAL IMAGES OF KAZAKHSTAN IN FOREIGN LITERATURE

Abstract. This article examines the representation of Kazakhstan in literary texts created outside its national borders. The research explores the theoretical differentiation between the concepts of the “Kazakh” and “Kazakhstani” texts, applying an imagological approach to analyze cultural identity and narrative positioning. The study focuses on two groups of authors: emigrant writers born in Kazakhstan and foreign writers who depict Kazakhstan from an external perspective. Through a comparative analysis of selected works, the article identifies key imagological markers, including spatial metaphors, cultural codes, and national stereotypes. Special attention is paid to the poetics of the “Kazakhstani text” as a sociocultural and artistic phenomenon. The methodology combines literary analysis, imagological theory, and statistical review of academic databases. The imagological approach to the study of the Kazakh text has significant analytical value, as it allows us to identify the complex interaction of internal national narratives with external images of Kazakhstan in the global literary context. The findings contribute to a broader understanding of Kazakhstan's literary image in global discourse. The article defines the Kazakh text as a tool for representing cultural identity in foreign literature.

Keywords: Kazakhstani text, imagology, cultural codes, literary representation, national identity, translingual authors, cultural memory

Conflict of interests:

The authors declare no conflict of interest.

Article history:

Received: 15.05.2025

Accepted: 20.08.2025

Introduction

The distinction between the Kazakh and Kazakhstani texts is crucial for imagological analysis of Kazakhstan's literary representations. These terms reflect different layers of cultural identity and shape methodological approaches in global literary studies. The Kazakh text refers to works written in Kazakh by ethnic Kazakhs, rooted in ethnolinguistic identity and cultural heritage. It originates in oral traditions of the VI–VIII centuries and includes key works like “The Book of Words” by Abai. According to Britannica (2025), Kazakh literature consists of oral and written texts by ethnic Kazakhs. Its defining features are traditional imagery, cultural metaphors, and Kazakh linguistic forms.

Kazakhstani text includes works in Kazakh, Russian, English, and other languages. It stems from a hybrid identity shaped by post-Soviet nation-building and global literary integration. As D. Kudaibergen (2023) notes, “Kazakhstani” reflects not only ethnic but also civic and cultural identity. This expands analysis beyond Kazakh literary tradition to a broader sociocultural phenomenon.

The terms differ in literary imagology. Kazakh text is rooted in ethnolinguistic frameworks, as in Abai's works with traditional symbolism. Kazakhstani text reflects Kazakhstan's evolving image in émigré and foreign authors like Christopher Robbins. The Contemporary Kazakh Literature anthology (2019) emphasizes Kazakhstani text by featuring multilingual authors in a global context. It thus embraces ethnic, linguistic, and geopolitical diversity. Imagological analysis of Kazakhstani text offers deeper insight into the interplay between national narratives and global representations of Kazakhstan.

Cultural adaptation is key to ensuring translation adequacy. Without considering the source and target cultures' realities and mentality, conveying the true meaning, especially of idioms, realia, and culturally marked vocabulary, is impossible.

Analysis of specific examples shows how theory is applied in practice, highlighting the need for an individual approach and professional translator training. This study aims to examine Kazakhstan's representation in literary texts created abroad through an imagological lens and to define the theoretical and methodological basis of the “Kazakhstani text” as a form of cultural and literary identity.

Material and methods

Modern research in the field of linguistics and translation requires an interdisciplinary approach that takes into account not only linguistic but also cultural, historical, and cognitive aspects. This makes an in-depth analysis of translation as a special type of interlanguage communication relevant.

This study applies an imagological approach to analyze Kazakhstan's representation in literary texts created abroad, combining comparative analysis, structural literary studies, and statistical evaluation of academic discourse. It examines two text groups: works by Kazakh emigrant writers and portrayals of Kazakhstan by foreign authors.

Selection is based on relevance to the Kazakhstani text as a sociocultural and artistic concept. The first group includes authors born in Kazakhstan who explore themes

of displacement, cultural memory, and hybrid identity. The second group features foreign authors offering external views of Kazakhstan, such as Apples are from Kazakhstan by Christopher Robbins (2007), The Hungry Steppe by Sarah Cameron (2018), and Travellers in the Great Steppe by Nick Fielding (2020). These texts shape Kazakhstan's global literary image, either reinforcing or challenging stereotypes.

To assess academic engagement with the “Kazakhstani text”, the study applies quantitative analysis of scholarly trends in major academic databases. Data were collected from eLibrary, Lens.org, and CyberLeninka using keywords such as “Kazakhstani text,” “Almaty text,” and “image of Kazakhstan”. The findings highlight the uneven attention paid to Kazakh literary identity and its cultural representation in global academic discourse.

The methodological framework includes a literature review, textual analysis, imagological comparison, and statistical interpretation. The texts are examined in terms of narrative structure, cultural codes, and markers of national identity. Comparative analysis reveals differences in self-representation and external perception. The results contribute to the theoretical refinement of the Kazakhstani text as an imagological category and underscore the impact of geographical displacement on literary identity.

Results and discussion

To evaluate the academic discourse surrounding the Kazakhstani text, a comparative statistical analysis was conducted using three major academic databases: eLibrary, Lens.org, and CyberLeninka. The search focused on three key terms: “Kazakhstani text”, “Almaty text”, and “Image of Kazakhstan”, with searches performed in both Russian and English across fields related to cultural studies, linguistics, and literary studies (table 1).

Table 1. Number of Publications on “Kazakhstani Text” and Related Terms in Academic Database

Database	Search Term	Russian	English
eLibrary	Kazakhstani Text	4	115
	Almaty Text	15	1
	Image of Kazakhstan	15	5
Lens.org	Kazakhstani Text	0	14
	Almaty Text	0	1
	Image of Kazakhstan	0	155
CyberLeninka	Kazakhstani Text	9	0
	Almaty Text	1	1
	Image of Kazakhstan	3	30

The frequency of publications mentioning Kazakhstani text remains low, particularly in Russian-language sources.

- eLibrary: 4 works in Russian, 115 in English
- Lens.org: 14 works (English only)
- CyberLeninka: 9 works in Russian, 0 in English

These results indicate that while the term has gained some recognition in international research, it remains underdeveloped in Russian-language literary studies.

The analysis was extended to include related concepts such as “Almaty text” and “Image of Kazakhstan”. It provided a comparative perspective on how different aspects of Kazakhstani cultural and literary identity are represented in academic discourse.

– Almaty text:

1. eLibrary: 15 works in Russian, 1 in English

2. Lens.org: 1 work (English)

3. CyberLeninka: 1 work in Russian, 1 in English

4. Observation: The Almaty text is a localized concept with minimal global recognition

– Image of Kazakhstan:

1. eLibrary: 15 works in Russian, 5 in English

2. Lens.org: 155 works (English)

3. CyberLeninka: 3 works in Russian, 30 in English

The following observations can be made. The “Kazakhstani text” concept is underrepresented, especially in Russian-language academic discourse. The “Image of Kazakhstan” dominates research in English, particularly on Lens.org (155 publications). The “Almaty text” has very limited scholarly engagement internationally. Most discussions of Kazakhstani identity focus on its geopolitical and cultural aspects rather than its literary representation due to the number (155 publications) of works with the keyword “Image of Kazakhstan” in Lens.org.

The small number of publications (4 in Russian, 14 in English) indicates that the Kazakhstani text remains an underdeveloped academic concept. In contrast, the “Image of Kazakhstan” is well represented in global academia, suggesting a focus on Kazakhstan as a cultural and geopolitical, rather than literary, construct. This supports D. Kudaiberger's (2023) observation that Kazakhstani identity is often viewed through sociopolitical rather than literary lenses. English-language research prioritizes identity, history, and post-Soviet change, while Russian sources emphasize local literary discourse but lack integration into global imagological contexts (Khamraev, 2024).

This disparity highlights the need for a clear theoretical framework for the Kazakhstani text in imagology. Its interdisciplinary nature, linking literature, culture, and linguistics, requires more integrated research in both Russian and English scholarship. While works like the Cambridge University Press Anthology (2019) support the concept by including multilingual authors, the term remains unclear in academic discourse. Statistical data show limited scholarly focus and a dominance of geopolitical over literary analysis. The following review examines current debates on the Kazakhstani text and its imagological role.

As a concept, the Kazakhstani text has gained attention within literary and cultural studies, especially in imagology, which explores how literature constructs national and cultural identity. Within this framework, the Kazakhstani text reflects both internal views and external representations (Abisheva, et al., 2024a; Abisheva, et al., 2024b).

Imagology provides a framework for analyzing the “Kazakhstani text.” As G. Vlasova (2019) notes, cultural texts are shaped by national mentality, historical memory, and aesthetic codes. In Kazakh literature, this appears in motifs of the steppe, nomadism, and Eurasian identity. The Kazakhstani text thus forms at the intersection of local and global traditions, reflecting the historical interplay of Kazakh and Russian cultures. Recent studies show that literary images of Kazakhstan transcend borders, shaping global perceptions of Kazakh identity (Kulieva, 2019).

Kazakhstan's presence in global literature falls into two categories. The first includes bilingual and translingual authors, where identity is negotiated through language and cultural memory. Kulieva (2019) argues that translated Kazakh authors both adopt

and challenge dominant linguistic paradigms, positioning the Kazakhstani text as a space of cultural negotiation shaped by displacement, trauma, and belonging.

The second category comprises external representations rooted in historical, political, or colonial perspectives. I.I. Yatsenko & A.V. Yatsenko (2023) examine how post-Soviet Russian-language texts from Kazakhstan maintain cultural borderlands, balancing Soviet legacy and emerging Kazakh identity. Other researchers highlight the influence of transcultural dynamics and national myth-making (Abisheva, 2024b), especially in historical fiction and contemporary works portraying Kazakhstan as a space of transformation and geopolitical relevance.

The notion of *cultural border* occupies a central place in these discussions. I.I. Yatsenko & A.V. Yatsenko (2023) highlight the resilience of localized Kazakh texts that encode cultural patterns both aligned with and divergent from Soviet and post-Soviet literary norms. This aligns with broader trends in imagology, where the binary opposition of *self* and *other* plays a crucial role in shaping cultural representations (Tabakova, 2014). Likewise, the spatial and temporal organization of Kazakh texts' illustrates how authors structure national identity through geographic metaphors, historical narratives, and mythopoetic imagery.

Contemporary studies of the “Kazakhstani text” use interdisciplinary methods: semiotics, intercultural hermeneutics, and historical-functional analysis (Khamraev, 2024). Its poetics draw on Eurasian traditions, blending myth, history, and culture, as seen in works by Bakhyt Kairbekov and Vladimir Gundarev. Z.K. Temirgazina (2024) explores the “Almaty” text in the poetry of the Kazakh Russian-language poet Bakhytzhn Kanapyanov as a semiotic phenomenon of a transcultural nature.

Despite growing interest, comprehensive imagological studies remain scarce. A clear framework is still needed to analyze the Kazakhstani text in global literature (Abisheva, 2024a).

As a literary construct, the Kazakhstani text reflects cultural memory, translingual identity, and national representation. Imagology helps trace how Kazakhstan's image is constructed and reshaped through both self-perception and external views.

As it was mentioned earlier, the Kazakhstani text can be categorized into two groups based on authorship and narrative construction. The first group of authors:

- V. Kiktenko, born in Kazakhstan and later moved to Russia, reflects a deep emotional bond with his homeland in his autobiographical prose. In Kogorta, Kazakhstan is portrayed through personal memory and cultural belonging. Almaty becomes not just a place but an emotional and cultural landscape shaped by childhood and post-Soviet changes. The image of Kazakhstan emerges through nostalgic descriptions of nature, urban life, and cultural markers, filtered through the lens of memory. The following examples illustrate his vision within the Kazakhstani text:

- **Nature of Almaty:** “*The blooming apricot trees in springtime Alma-Ata... I have never seen such wonder anywhere else in the world.*” (Kiktenko, 2014);

- **Urban topography and transformation:** “*Alma-Ata is a huge multi-storey metropolis, almost entirely built in European style. But in my childhood, it was still mostly low-rise and Asian.*” (Kiktenko, 2014);

- **Cultural diversity and everyday life:** “*Our neighborhood, especially the bazaar, was full of bright robes. Uzbeks usually sold sweets, Kazakhs sold meat, smoked products, and dairy like kurt, kumys, and shubat.*” (Kiktenko, 2014);

- **Nostalgia for the lost Alma-Ata:** “*That girl is gone, the apricots have faded, the willows too... youth is gone. The great city of Alma-Ata is gone with its gardens, mountains, and incredible people.*” (Kiktenko, 2014).

These examples show a multilayered representation of Kazakhstan. V.V. Kiktenko reconstructs space through memory, blending personal experience with cultural codes. His prose contributes to the formation of the Kazakhstani text as a space of emotional geography, urban identity, and collective imagination.

– A. Schmidt belongs to the first group of authors discussed in this study. He was born in the Semipalatinsk region of Kazakhstan and emigrated to Germany, where he continues his literary activity. His poetry is deeply rooted in childhood memory, rural space, and cultural imagery associated with Kazakhstan. Through recollection, sensory detail, and symbolic contrast, he reconstructs a poetic homeland. Kazakhstan appears not only as geography but as emotional and mythological space;

- In his poem “The Return” (‘Vozvrashchenie’), the speaker revisits the village of his childhood. The imagery is layered with nostalgia, memory, and cultural codes: *“Here it smells of tar, hemp, golden pine resin, and freshly baked bread.”* (Schmidt, 2025);

- The motif of returning home repeats throughout his works, positioning Kazakhstan as a fixed point of emotional orientation: *“We are returning home. The feather grass rolls in a gray wave onto our house. Time roars at the walls, trying to erase the past.”* (Schmidt, 2025);

- In the poem “The Field” (‘Pole’), nature is portrayed in minimalist but powerful terms. The image of the steppe carries emotional and cultural resonance: *“The field crackled, electrified by grasshoppers. The power lines of feather grass turned my heart.”* (Schmidt, 2025);

- In “Fields of Wormwood” (‘Polynnye polya’), the steppe is again central, this time framed as a space of return and emotional healing: *“Where will I find the lights of my native village, the wormwood fields?”* (Schmidt, 2025);

- His poems often engage with themes of memory, identity, and displacement. In “The River of My Childhood” (‘Rechka moego detstva’), Kazakhstan is a lost space of innocence and belonging: *“I remember you. I remember your smell, your taste, the goosebumps of happiness. But I will never find you. The riverbed is dry. Pebbles. Heraclitus was right.”* (Schmidt, 2025);

- Even in more abstract poems, Kazakhstan appears through sensory and symbolic language. In “The Taste of Time” (‘Vkus vremeni’), the poet returns to a childhood memory of eating from an anthill: *“The taste of time – the taste of sorrow.”* (Schmidt, 2025).

These examples show that A. Schmidt’s poetry contributes to the *Kazakhstani text* by constructing a lyrical space of memory, landscape, and cultural return. His use of rural imagery, natural elements, and intimate language transforms Kazakhstan into a literary homeland. The emotional geography he evokes – through smells, sounds, textures, and metaphors – situates his work within imagological research. His verses preserve a vision of Kazakhstan as both real and remembered, physical and symbolic, lost and reclaimed.

The second group of authors, whose texts often present Kazakhstan as a post-Soviet transformation space or a geopolitical construct, are foreign authors with their literary representations of Kazakhstan. They are the following:

– C. Robbins’ “Apples are from Kazakhstan” (2007) presents Kazakhstan as a little-known post-Soviet state undergoing political and economic transformation. From an outsider’s view, the narrative blends themes of modernization, exoticism, and Soviet legacy, shaping global perceptions of Kazakhstan. Robbins explores national identity through vivid experiences: joining eagle-hunting nomads, meeting a musician dubbed the “Kazakh John Lennon,” and sampling boiled sheep’s head, highlighting cultural

traditions. He also addresses Kazakhstan's complex history – Soviet labor camps, nuclear testing, and population diversity due to deportations – contributing to the Kazakhstani text within global literary and journalistic discourse.

– S. Cameron's "The Hungry Steppe" (2018) uses narrative history to shape Western views of Kazakhstan's past. She highlights key cultural codes, starting with pastoral nomadism – central to Kazakh identity before Soviet policies forced sedentarization and disrupted traditional life. Cameron also emphasizes Kazakh resilience during the famine. Through oral histories and memoirs, she reveals stories of survival and adaptation, portraying a society that endured immense hardship while preserving its cultural spirit.

– N. Fielding in "Travellers in the Great Steppe" explores historical and contemporary travel narratives across Central Asia and highlights several cultural codes intrinsic to Kazakh society. Fielding discusses the pastoral nomadism practiced by the steppe peoples, a lifestyle centered around herding and seasonal migrations. The book explores the encounters between Kazakh nomads and various travelers, shedding light on the exchange of knowledge, goods, and cultural practices. Fielding addresses the strategic importance of the Great Steppe, examining how its vastness influenced political decisions and territorial disputes. The narrative delves into how Kazakh nomads adapted to the steppe's challenging environment, developing unique survival strategies and social structures (Fielding, 2020).

Table 2 highlights key differences in Kazakhstan's representation by Groups 1 and 2. Authors in Group 1, born in Kazakhstan, depict it through personal memories, nostalgia, and internal cultural markers, portraying it as emotionally close, spatially familiar, and deeply personal. In contrast, Group 2 authors approach Kazakhstan from geopolitical and historical angles, focusing on exoticism, national trauma, and strategic relevance, more distant and impersonal aspects. Together, these perspectives enrich the concept of the Kazakhstani text, presenting it as both an internally lived and externally imagined experience.

Table 2. The Image of Kazakhstan in Works by the first and the second Groups of Authors

Author	Group	Image of Kazakhstan	Cultural Codes
Alexander Schmidt	Group 1 (Kazakh emigrant)	Emotional landscape, village nostalgia, lyrical time	Fields, rivers, bread, poplar trees, feather grass
V. V. Kiktenko	Group 1 (Kazakh emigrant)	Urban childhood, cultural polyphony, loss and memory	Bazaar, city transformation, apricot bloom, neighborhood life
Christopher Robbins	Group 2 (Foreign)	Exotic transformation, modern nationhood, Soviet legacy	Hunting with eagles, hospitality, apples, national leader
Sarah Cameron	Group 2 (Foreign)	National trauma, famine, broken nomadism, collective memory	Collectivization, hunger, nomads, loss, sedentarization
Nick Fielding	Group 2 (Foreign)	Endless steppe, Eastern exoticism, historical frontier	Yurts, camels, geography, travel, empire encounter

Conclusion

The study of the Kazakhstani text as an imagological category reveals its complexity as both a literary and cultural phenomenon. It shows how Kazakhstan is represented in literature written outside the country, combining the self-image of Kazakh emigrant writers and external portrayals by foreign authors. The Kazakhstani text emerges at the intersection of national identity, displacement, and global literary discourse. It is a dynamic space where literature reflects on identity, belonging, and historical memory.

Despite growing interest, statistical analysis confirms the Kazakhstani text remains underrepresented in academic research, especially in Russian-language sources. This highlights the need for further theoretical and methodological development.

Kazakh emigrant writers depict Kazakhstan through nostalgia, cultural memory, hybrid identity, and emotional attachment. Their works reinterpret Kazakhstan as both a distant homeland and a symbolic construct, blending Soviet, post-Soviet, and Kazakh codes. These texts reflect experiences of displacement, language adaptation, and preserving cultural ties – demonstrating how distance reshapes national identity in literature.

In contrast, foreign authors like C. Robbins, S. Cameron, and N. Fielding portray Kazakhstan through themes of historical trauma, geopolitical shifts, exoticism, and cultural mystery, often challenging stereotypes and contributing to Kazakhstan's image in world literature.

Future research should further develop the imagological framework, including comparative studies with other post-Soviet literatures and the role of translation in globalizing Kazakh literature. The Kazakhstani text remains fluid, evolving alongside Kazakhstan's national identity. It bridges national and transnational literary traditions, reflecting the interplay of historical memory, linguistic adaptation, and cultural hybridity. Imagology thus offers valuable tools for understanding Kazakhstan's literary representations and identity construction in global discourse.

Acknowledgment

This research was financed by the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan under Grant № AP23489915 “Transmedia and Artistic Representation of the Image of Kazakhstan in Contemporary World Culture”.

References

- Abisheva, S.D., Atembayeva, G.A., & Khavaydarova, M.M. (2024a). Obraz Kazakhstana v khudozhestvennoy literature [The image of Kazakhstan in literary fiction]. *Vestnik Abai KazNPU. Seriya: Filologicheskiye nauki*, 4(90), 34–40. (in Russ.). <https://doi.org/10.51889/2959-5657.2024.90.4.005>
- Abisheva, S.D., Khavaydarova, M.M., & Moldagali, M.B. (2024b). Teoreticheskiye osnovy issledovaniya transmedial'noy i khudozhestvennoy reprezentatsii obraza Kazakhstana [Theoretical foundations of research on transmedia and artistic representation of the image of Kazakhstan]. *Keruen*, 3(84), 40–48. (in Russ.). <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2024.3-03>
- Kazakh Literature. Encyclopedia Britannica. Retrieved 31 March 2025 from <https://www.britannica.com/art/Kazakh-literature>
- Kiktenko, V.V. (2018). Kogorta: russkiy epos Kazakhstana. XX vek: liriko-dokumental'naya povest' ['Cohort: Russian epic of Kazakhstan. The 20th century: Lyric-documentary tale']. *Zhurnal russkoy kul'tury*, 9, 5–89; 10, 51–141. (in Russ.).

- Khamrayev, A.T., & Kaliaskarova, A.T. (2024). Kazakhskaya tema v tvorchestve russkoy poetessy N.M. Chernovoy. [Kazakh theme in the works of Russian poetess N.M. Chernova]. *Keruen*, 2(83), 59–63. (in Russ.).
<https://doi.org/10.53871/2078-8134.2024.2-04>
- Kudaibergen, D. (2023). *“What does it mean to be Kazakhstani?”* London: Hurst Publishers.
- Kulieva, Sh.A. (2019). Chteniye translingval'nogo khudozhestvennogo teksta v polikul'turnoy auditorii [Reading the translingual literary text in a multicultural audience]. *Polilingvial'nost' i transkul'turnyye praktiki*, 16(4), 637–643. (in Russ.).
<https://doi.org/10.22363/2618-897X-2019-16-4-637-643>
- Cameron, S. (2018). *The hungry steppe: Famine, violence, and the making of Soviet Kazakhstan*. Ithaca: Cornell University Press.
- Contemporary Kazakh Literature: Poetry Anthology (2019). Edited by the Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan. Public Foundation National Bureau of Translations.
- Fielding, N. (2020). *Travellers in the Great Steppe: The journey of Thomas and Lucy Atkinson*. London: Signal Books.
- Robbins, C. (2007). *Apples are from Kazakhstan: The land that disappeared*. London: Profile Books.
- Schmidt, A. *Biography and Works*. Russian-German Authors Association Website. Retrieved 31 March 2025 from
<https://rd-autoren.de/allauthors/20-21-vek/20-21-schmidt-alexander.html> (in Russ.).
- Tabakova, Z.P. (2014). Etnopoetika: predmet issledovaniya i etnopoeticheskiy analiz [Ethnopoetics: Subject of research and ethnopoetic analysis]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 7(336), 198–206. (in Russ.).
- Temirgazina, Z.K. (2024). “Almaty” text in the works of Bakhytzhan Kanapyanov [“Almaty” tekst v tvorchestve Bakhytzhana Kanap'yanova]. *Tomsk State University Journal of Philology*, 90, 268–285. (in Russ.).
- Vlasova, G.I. (2019). Yevraziyskaya poetika kazakhstanskogo kul'turnogo teksta (na materiale sovremennoy poezii) [Eurasian poetics of the Kazakhstani cultural text (based on contemporary poetry)]. *Zhurnal kul'turologii*, 1(38), 84–95. (in Russ.).
- Yatsenko, I.I., & Yatsenko, A.V. (2023). Kul'turnoye pogranič'ye v postsovetskikh russkoyazychnykh tekstakh kazakhstanskikh pisateley [Cultural borderland in post-Soviet Russian-language texts of Kazakhstani writers]. *Polylinguality and transgultural practices*, 20(4), 694–707. (in Russ.).
<https://doi.org/10.22363/2618-897X-2023-20-4-694-707>

Список использованной литературы

- Абишева С.Д., Атембаева Г.А., Хавайдарова М.М. Образ Казахстана в художественной литературе // Вестник Абай КазНПУ. Серия: Филологические науки. 2024. № 4 (90). С. 34–40. <https://doi.org/10.51889/2959-5657.2024.90.4.005>
- Абишева С.Д., Хавайдарова М.М., Молдагали М.Б. Теоретические основы исследования трансмедиальной и художественной репрезентации образа Казахстана // Керуен. 2024. № 3 (84). С. 40–48.
<https://doi.org/10.53871/2078-8134.2024.3-03>
- Власова Г.И. Евразийская поэтика казахстанского культурного текста (на материале современной поэзии) // Журнал культурологии. 2019. № 1 (38). С. 84–95.

Казахская литература. Энциклопедия Британника.

<https://www.britannica.com/art/Kazakh-literature> (дата обращения: 31.03.2025).

Киктенко В.В. Когорта: русский эпос Казахстана. XX век: лирико-документальная повесть // Журнал русской культуры. 2018. № 9, С. 5–89; № 10. С. 51–141.

Кулиева Ш.А. Чтение транслингвального художественного текста в поликультурной аудитории // Полилингвильность и транскультурные практики. 2019. № 4 (16). С. 637–643. <https://doi.org/10.22363/2618-897X-2019-16-4-637-643>

Табакова З.П. Этнопоэтика: предмет исследования и этнопоэтический анализ // Вестник Челябинского государственного университета. 2014. № 7 (336). С. 198–206.

Темиргазина З.К. «Алматинский» текст в творчестве Бахытжана Канапьянова // Вестник Томского государственного университета. Филология. 2024. № 90. С. 268–285.

Хамраев А.Т., Калиаскарова А.Т. Казахская тема в творчестве русской поэтессы Н.М. Черновой // Керуен. 2024. № 2 (83). С. 59–63.

<https://doi.org/10.53871/2078-8134.2024.2-04>

Шмидт А. Биография и творчество. Вебсайт Ассоциации русско-немецких авторов. <https://rd-autoren.de/allauthors/20-21-vek/20-21-schmidt-alexander.html> (дата обращения: 31.03. 2025).

Яценко И.И., Яценко А.В. Культурное пограничье в постсоветских русскоязычных текстах казахстанских писателей // Полилингвильность и транскультурные практики. 2023. № 4(20). С. 694–707.

<https://doi.org/10.22363/2618-897X-2023-20-4-694-707>

Cameron, S. (2018). *The hungry steppe: Famine, violence, and the making of Soviet Kazakhstan*. Ithaca: Cornell University Press. 294 p.

Contemporary Kazakh Literature: Poetry Anthology. (2019). Edited by the Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan. Public Foundation National Bureau of Translations. 356 p.

Fielding, N. (2020). *Travellers in the Great Steppe: The journey of Thomas and Lucy Atkinson*. London: Signal Books. 336 p.

Kudaibergen, D. (2023). *What does it mean to be Kazakhstani?* London: Hurst Publishers. 304 p.

Robbins, C. (2007). *Apples are from Kazakhstan: The land that disappeared*. London: Profile Books. 304 p.

Г.А. Атембаева, Д.А. Сабирова

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан*

ШЕТЕЛ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИМАГОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙНЕЛЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстанның ұлттық шекарасынан тыс құрылған көркем мәтіндердегі өкілдігі қарастырылады. Зерттеуде «қазақ» және «қазақстандық» мәтіндер ұғымдарының теориялық саралануы қарастырылады, мәдени бірегейлікті талдау және баяндау позициялау үшін имагологиялық тәсіл қолданылады. Зерттеу авторлардың екі тобына бағытталған: Қазақстанда туылған эмигрант Жазушылар және Қазақстанды сыртқы көзқараспен бейнелейтін шетелдік

жазушылар. Таңдалған шығармаларды салыстырмалы талдау негізінде мақалада кеңістіктік метафораларды, мәдени кодтарды және Ұлттық стереотиптерді қоса алғанда, негізгі имагологиялық маркерлер анықталады. «Қазақстан мәтінінің» поэтикасына әлеуметтік-мәдени және көркемдік құбылыс ретінде ерекше көңіл бөлінеді. Әдістеме әдеби талдауды, имагология теориясын және академиялық мәліметтер базасына статистикалық шолуды біріктіреді. Зерттеудің әдіснамалық базасы ғылыми әдебиеттерді талдауды, мәтіндік талдауды, имагологиялық салыстыруды, сондай-ақ деректерді статистикалық өңдеуді қамтиды. Зерттелетін мәтіндер баяндау ұйымы, мәдени кодтар және ұлттық бірегейлікті көрсететін элементтер тұрғысынан талданады. Салыстырмалы тәсіл ішкі өзін-өзі таныстыру мен елдің сыртқы келбеті арасындағы алшақтықты анықтауға мүмкіндік береді. Қазақстандық мәтінді имагологиялық талдау үлкен аналитикалық әлеуетке ие, өйткені ол әлемдік әдеби дискурста Қазақстанның ішкі ұлттық баяндамалары мен сыртқы өкілдіктері арасындағы серпінді өзара іс-қимылды көрсетеді. Алынған нәтижелер Қазақстанның әдеби бейнесін әлемдік дискурста кеңінен түсінуге ықпал етеді. Мақала қазақстандық мәтінді шетел әдебиетіндегі мәдени бірегейлікті бейнелеу құралы ретінде айқындайды.

Түйінді сөздер: «қазақстандық мәтін», имагология, мәдени кодтар, әдеби репрезентация, ұлттық сәйкестік, транслингвалды авторлар, мәдени жады

Г.А. Атембаева, Д.А. Сабирова

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Казахстан*

ИМАГОЛОГИЧЕСКИЕ ОБРАЗЫ КАЗАХСТАНА В ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. В статье рассматривается репрезентация Казахстана в художественных текстах, созданных за пределами его национальных границ. В исследовании рассматривается теоретическая дифференциация понятий «казахский» и «казахстанский» тексты, применяется имагологический подход для анализа культурной идентичности и нарративного позиционирования. Исследование сосредоточено на двух группах авторов: писателях-эмигрантах, родившихся в Казахстане, и зарубежных писателях, которые изображают Казахстан с внешней точки зрения. На основе сравнительного анализа избранных произведений в статье выявляются ключевые имагологические маркеры, включая пространственные метафоры, культурные коды и национальные стереотипы. Особое внимание уделяется поэтике «казахстанского текста» как социокультурному и художественному феномену. Методология сочетает в себе литературный анализ, теорию имагологии и статистический обзор академических баз данных. Имагологический анализ казахстанского текста обладает большим аналитическим потенциалом, поскольку отражает динамичное взаимодействие между внутренними национальными нарративами и внешними репрезентациями Казахстана в мировом литературном дискурсе. Полученные результаты способствуют более широкому пониманию литературного образа Казахстана в мировом дискурсе. Статья определяет казахстанский текст как инструмент репрезентации культурной идентичности в зарубежной литературе.

Ключевые слова: «казахстанский текст», имагология, культурные коды, литературная репрезентация, национальная идентичность, транслингвальные авторы, культурная память.

Authors' contributions

Atembayeva G.A. – conceptualization; data curation; formal analysis; methodology; roles/writing – original draft preparation and writing.

Sabirova D.A. – validation; formal analysis; writing – review and editing.

S.Zh. Zhanzhigitov*L.N. Gumilyov Eurasian National University**Astana, Kazakhstan* <https://orcid.org/0000-0002-7814-1378>*email: syrymphd@gmail.com***M.K. Akhmetova***L.N. Gumilyov Eurasian National University**Astana, Kazakhstan* <https://orcid.org/0000-0003-0542-1755>*email: ma7988335@gmail.com***ETHNOLINGUISTIC RESEARCH IN THE WEB OF SCIENCE DATABASE:
AN ANALYSIS OF KEY DIRECTIONS AND TRENDS**

Abstract. The article explores the main issues in the field of ethnolinguistics. The primary objective of the study is to identify key trends in ethnolinguistic research: to analyze the dynamics of publications, to determine the most commonly applied theoretical and methodological approaches, and to define future development prospects of the discipline based on bibliometric and statistical data. The research methods include selecting various types of publications (articles, conference papers, reviews) from the Web of Science database using the keyword “ethnolinguistics,” systematizing the collected materials, and analyzing them with the SPSS statistical software. Statistical analysis confirmed a gradual increase in the number of ethnolinguistic publications – from a few works in the late 1990s to systematic studies in the 2020s – indicating the expansion of academic collaboration and interdisciplinary interest. The highest number of publications is attributed to Russia (58), Poland (14), and the USA (7). As part of the study, an associative experiment was conducted among 500 Kazakhstani students aged 17 to 25, who responded to 100 ethnographic terms. The analysis revealed specific patterns in the way contemporary youth perceive ethnolinguistic concepts. The findings underscore the relevance of continuing interdisciplinary research into ethnolinguistic phenomena in the context of globalization and scientific digitalization.

Keywords: language, ethnicity, ethnolinguistics, scientific publication, language analysis, Web of Science.

Conflict of interests:

The authors declare no conflict of interests.

Article history:

Received: 07.04.2025

Accepted: 20.07.2025

Introduction

In the context of increasing globalization and intensive cultural interaction, ethnolinguistics acquires special significance as it enables researchers to identify and explain the deep connections between language and the ethnic identity of different communities. The study of key directions and trends in the Web of Science database not only offers insights into the latest findings and methodologies but also helps determine the most relevant topics shedding light on the processes of transformation in linguistic practices and cultural codes. Thus, an analysis of works on ethnolinguistics published in Web of Science makes it possible to reveal gaps and prospects for further research, stimulating the development of an interdisciplinary approach and strengthening scientific collaboration among specialists from various fields. This comprehensive approach not only ensures a deeper coverage of scientific publications but also contributes to an objective assessment of citation metrics, allowing for the formation of a holistic picture of scholarly discussions concerning linguistic and cultural phenomena. Owing to this, researchers gain access to new methodological tools and up-to-date theoretical developments, which ultimately helps identify knowledge gaps and formulate promising topics for further study in the field of ethnolinguistics.

Based on an analysis of publication activity from 1998 to 2024 using the keyword “ethnolinguists,” a total of 127 scholarly works were identified, indicating a sustained interest among researchers in this topic. The largest number of publications was recorded in Russia (58), followed by Poland (14), and then the United States (7) and Indonesia (5). Relatively high activity is demonstrated by Chile, Romania, and Spain (4 works each), while Belarus, Colombia, Denmark, Finland, Germany, India, Israel, Italy, Kazakhstan, Lithuania, Malaysia, Pakistan, and Slovakia contributed 2 publications each. The contribution of other countries, including Argentina, Belgium, Bulgaria, Canada, the Czech Republic, Estonia, Ethiopia, France, Ghana, Hungary, Japan, Kosovo, Kyrgyzstan, Latvia, Mexico, the Netherlands, China, Peru, Saudi Arabia, Serbia, South Africa, Sweden, Turkey, and Ukraine (1 publication each), underscores the extensive international scope of ethnolinguistic research. This distribution points not only to the global nature and relevance of this field of study but also to the need for interdisciplinary, cross-cultural approaches to its further exploration.

Our study, “Ethnolinguistic Studies in the Web of Science Database: Analysis of Key Directions and Trends,” is devoted to a comprehensive assessment of publications selected by relevant keywords and indexed in this database for the chosen period. We aim to identify the dynamics of ethnolinguistics’ development, determine the leading scientific directions and methodological approaches, and establish the most influential authors, organizations, and countries that make a significant contribution to this field. The objectives of the research include both quantitative and qualitative analyses of publication topics, detecting gaps in existing knowledge and underexplored aspects, as well as formulating recommendations for further research to expand our understanding of the role of language in the context of ethnocultural processes. The results of this analysis will help identify promising areas of inquiry into ethnolinguistic phenomena, strengthen interdisciplinary connections, and enhance the effectiveness of scientific communication in this field.

Material and methods

For this study, publications indexed in the Web of Science database from 1998 to 2024 were collected using the keyword “ethnolinguists.” The total number of identified

works amounted to 127, providing a sufficiently broad empirical base for analysis. Various types of publications were considered in total: 109 articles, 13 conference proceedings (Proceeding Paper), and 2 articles each in the categories of Book Review, Early Access, Editorial Material, and Review Article. This variety of formats makes it possible to encompass both theoretical research and the results of applied projects presented in conference materials and analytical reviews. Such an approach allows for a more complete examination of the state and dynamics of scholarly discussions related to ethnolinguistic issues.

Additionally, an analysis of specialized journals most frequently publishing on this topic was carried out. Among them are the journals “Vestnik Volgogradskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Seriya 2: Yazykoznanie” (6 publications), “Nauchnyi Dialog” (5 publications), “Voprosy Onomastiki” (5 publications), “Ezhegodnik Finno-Ugorskikh Issledovaniy” (4 publications), “Izvestiya Uralskogo Federalnogo Universiteta, Seriya 2: Gumanitarnye Nauki” (4 publications), “Philological Class” (4 publications), and “Vestnik Slavianskikh Kultur” (4 publications). Some publications also appear in international peer-reviewed journals, such as “Language Sciences”, “Religions”, “Pragmatics”, and others, highlighting the interdisciplinary and global character of research centered on ethnolinguistic issues. Such geographical and thematic diversity of sources makes it possible to trace overall trends in the study of ethnolinguistic questions, as well as to identify the specific features of individual fields and research teams.

For the statistical analysis and systematization of the collected data, the SPSS software package is used, recognized by the scientific community for its ability to process large volumes of information and perform a wide range of statistical operations. When working with large text corpora, additional supporting tools may include bibliometric services that simplify sorting and filtering bibliographic records, as well as generating co-authorship network maps. Thus, the combination of statistical and qualitative analyses provides a holistic view of research trends and the most in-demand theoretical and methodological approaches.

The first step involved forming a sample from the Web of Science database using the keyword “ethnolinguists” and the specified time interval (1998–2024). Subsequently, the data were cleaned of duplicate entries and irrelevant publications, and a unified electronic spreadsheet was created, including information on the title, authors, publication year, publication type, and the name of the journal or conference. After verifying and clarifying the information, initial statistical calculations were performed: the total number of works was determined, the annual publication trends were calculated, and the frequency of publications by document type was assessed.

In the second stage, the data were imported into SPSS for descriptive statistical analysis. In parallel, the thematic focus was examined: whenever more detailed analysis of specific texts was required, they were coded using software for qualitative analysis, which allowed for the identification of key concepts, relevant discussions, and the most frequently used vocabulary.

The final stage included the visualization and interpretation of the results obtained: creating diagrams, graphs, network structures, and tables that reflected the main patterns. In particular, the representation of publications in leading journals was evaluated, the dynamics of interest in the studied topic over different years was analyzed, and the contribution of various research teams was identified. The concluding synthesis compared the acquired statistical data with the results of content analysis, making it possible to propose a cohesive vision of contemporary trends and prospects for the development of

ethnolinguistics as a scientific field. This sequence of steps and the comprehensiveness of the methods facilitated a thorough examination of the research object and strengthened the validity of the conclusions.

Studies increasingly emphasize the interdisciplinary approaches in analyzing the connection between language, culture, and identity. D. Tamang (2024) demonstrates that native language-based initiatives enhance social cohesion and support the ethnolinguistic vitality of communities. S. Erardi, et al. (2022) underline the importance of institutional support in fostering positive perceptions of borrowed vocabulary. A. Tankosić (2021) shows that linguistic subordination can create a sense of inferiority among migrants and hinder their social integration. P. Paskart (2023) illustrates how combining different theoretical perspectives enriches the understanding of the role of language in constructing social realities. A. Sedykh (2022) refines the epistemological foundations of linguistic identity, while H. Kim-Malony and H. Kim (2024) expand perspectives on ethnolinguistic situations and cultural narratives. N. Pawlak (2023) highlights the importance of historical and political factors in shaping ethnic identities, whereas D. Gorter, et al. (2018) investigate linguistic landscapes and the influence of rhetorical strategies on ethnic communities. N. Malysheva underscores the multidimensionality of ethnolinguistic processes, and the studies by N. Tupikova and N. Starodubtseva (2023) on dialects and regional variations show how deeply language is embedded in the cultural fabric of society. A. Gicala (2024) explores cultural concepts, and T. Luvsantseren (2024) examines idiomatic expressions, providing additional insights into language as a cultural phenomenon.

Questions of ethnolinguistic identity and cultural heritage preservation come to the forefront in the context of globalization, where the dominance of certain languages poses risks for the survival of others. Similarly, L. Movchun et al. (2023) highlight the role of education in maintaining linguistic diversity and cultural identity. W. Hadi and M. Mulyono (2023) explore the role of ecological context in preserving traditions, while A. Pichas (2024) emphasizes the significance of family and community support in the transmission of native languages. M. Alsahafi (2015) argues that without positive reinforcement from parents and society, children struggle to maintain motivation for learning their ancestral language. Cultural programs and new media, including radio and digital platforms, expand possibilities for promoting ethnolinguistic identity, as shown by K. Onyenakeya & A. Salawu (2022) and R. Tagal-Bustillo et al. (2024). However, H. Yang, et al. (2022) warn of the risk of cultural heritage commercialization in such initiatives. N. Wang & W. Bai (2024) discuss active resistance to colonial linguistic ideologies, while N. Reo, et al. (2019) highlight the role of intergenerational language exchange in the revitalization of endangered languages.

Thus, a comprehensive review of these studies indicates that the further development of research on language and ethnicity largely depends on scholars' ability to integrate theoretical perspectives, refine methodologies, and preserve the cultural codes of ethnic communities in the context of global transformation. This, in turn, facilitates a deeper understanding of ethnolinguistic specificities across different regions and allows for the formulation of more effective strategies for supporting and developing linguistic diversity.

Results and Discussion

The data analysis revealed key trends in ethnolinguistic research. It showed a steady rise in publications, reflecting growing interest in the link between language

and ethnic identity. A geographical overview highlighted the global reach of the field, while an analysis of knowledge areas emphasized its multidisciplinary nature, including linguistics, anthropology, and sociology. Identifying leading research centers and journals provided insights into active contributors and platforms for ethnolinguistic studies. An evaluation of article titles and keywords outlined dominant themes, and citation analysis pinpointed influential publications shaping the field.

This article was written as part of the grant project AP23488671, titled “Linguistic manifestations of ethnocultural consciousness of Kazakh youth,” funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan for the period 2024–2026. A survey was conducted among 500 undergraduate students of L.N. Gumilyov Eurasian National University aged 17 to 25, who were presented with 100 Kazakh ethnographic terms (horse («жылқы»), lasso («кұрық»), cart («арба»), goat («ешкі»), plow («соқа»), sheep («қой»), camel («түйе»), mausoleum («мазар»), cow («сиыр»), Big Dipper («жетіқарақшы»), east («күншығыс»), five ephemeral days («бесқонақ»), summer pasture («жайлау»), seven disasters («жеті жұт»), west («күнбатыс»), the Pleiades («үрке»), seven realms («жеті ғалам»), etc.) and asked to record their first one-word association for each. The purpose of this survey was to identify how today’s youth perceive ethnocultural concepts and to examine the role of ethnolinguistic elements in shaping their linguistic worldview.

An analysis of the temporal dynamics of publications on ethnolinguistics in the Web of Science database for the period from 1998 to 2024 shows a gradual expansion of scientific interest in this field. Starting with a few publications in the late 1990s and early 2000s (1 publication each in 1998, 2003, and 2007), the number of studies increases noticeably by 2020, reaching 21 publications, and amounted to 20 in 2024. Such year-to-year fluctuations may reflect not only the heightened attention to ethnolinguistic issues but also the specific features of research funding, the dynamics of international collaborations, and relevant socio-cultural contexts (Fig. 1.).

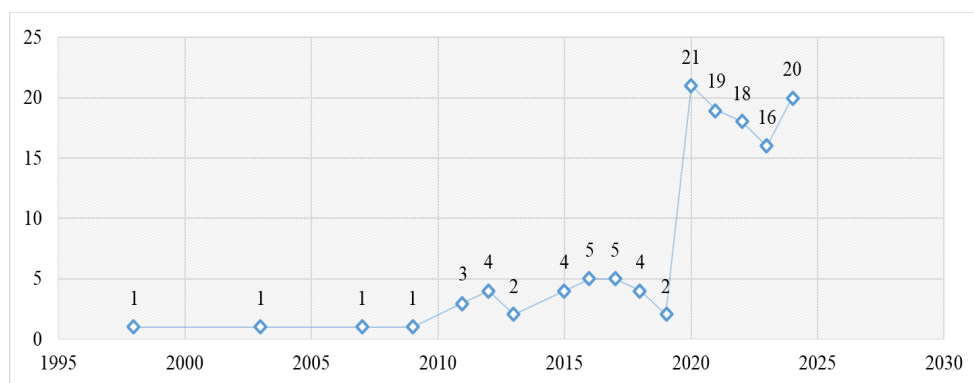

Fig. 1. Dynamics of publication activity in ethnolinguistic research: an analysis of Web of Science data for 1998–2024 (Source: own calculations based on data from publications indexed by Web of Science)

A particularly notable shift is observed after 2015, when the number of works gradually increases (4 works in 2015 and 2018, 5 publications in 2016 and 2017), peaking in 2020 and remaining at a high level in subsequent years. At the same time, small declines for example, from 21 publications in 2020 to 16 in 2023 do not diminish the overall upward trend, but merely indicate the natural fluctuations of research activity. This trend

suggests that ethnolinguistics is increasingly interpreted as an interdisciplinary platform for studying the interaction of language and ethnic identity, attracting considerable attention from specialists across different countries and scientific fields.

An analysis of the number of publications by country indicates significant differences in the level of research activity related to ethnolinguistics. Russia (58 publications) and Poland (14) hold leading positions, followed by the United States (7). Indonesia (5), as well as Chile, Romania, and Spain (4 works each), round out the group of countries most actively publishing in this area. The pronounced lead of Russia may be linked to a long-established linguistic tradition and the longstanding study of the connection between language and ethnicity across vast territories rich in cultural diversity. Poland and the United States also exhibit independent research directions and a well-developed academic infrastructure conducive to publication activity (Fig. 2).

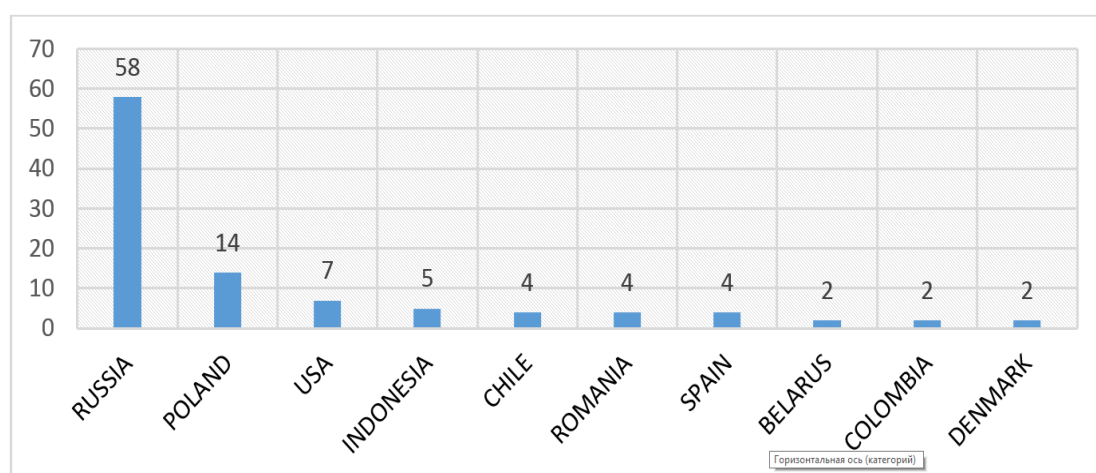

Fig. 2. Top 10 countries by the number of publications in ethnolinguistic research: an analysis of Web of Science data for 1998–2024 (Source: own calculations based on data from publications indexed by Web of Science)

Among countries with medium and low publication activity, the majority do not exceed 2–5 works over the entire period studied for example, in Belarus, India, Kazakhstan, and Malaysia (2 publications each). The presence of single publications in more than 30 countries (including Canada, France, and Japan) highlights the global reach of this topic but also underscores the need to expand interdisciplinary and international collaborations. This geographical distribution of research reflects the universal nature of ethnolinguistic problems and emphasizes the importance of analyzing socio-cultural contexts in various regions of the world.

An analysis of the disciplinary affiliations of publications related to ethnolinguistics reveals that the largest number falls under linguistics (55 works) and arts and humanities (38). Literature makes a significant contribution as well (8 publications), while anthropology, cultural studies, education, and philosophy each account for 5 works. Such a dominance of the linguistic dimension is quite expected, given the specific nature of the topic under consideration. However, the presence of publications in areas such as biological diversity, medicine, and pharmacology points to the interdisciplinary character of ethnolinguistics, where questions of language and ethnicity intersect closely with various social and environmental issues. These findings indicate a growing interest in the

cultural and social factors influencing linguistic diversity, as well as researchers' desire to employ different methodological approaches (Fig. 3).

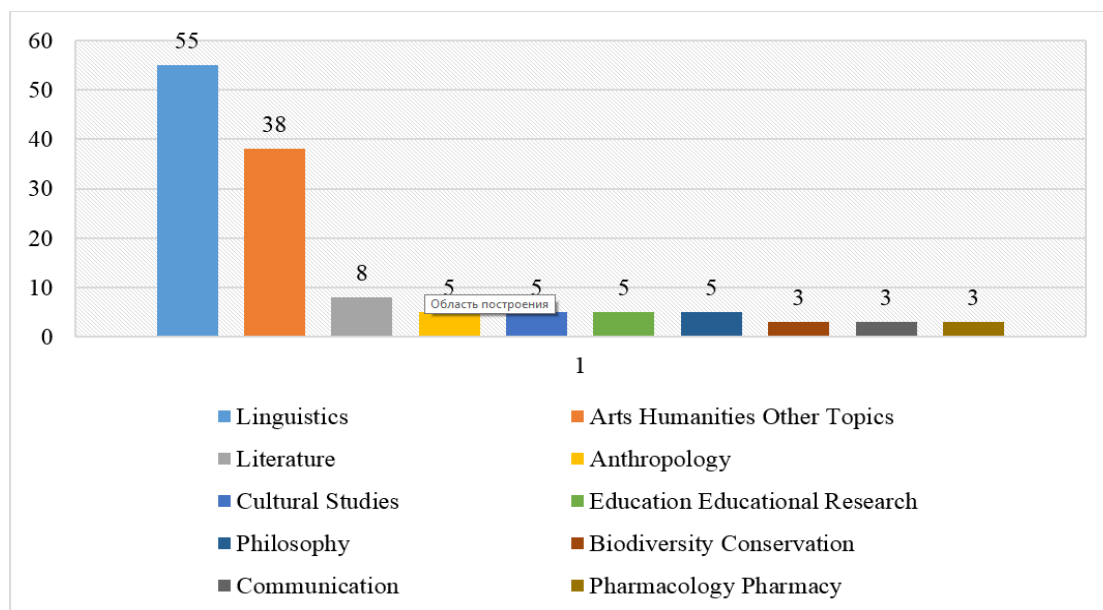

Fig. 3. Top 10 fields by the number of scientific publications in ethnolinguistic research: an analysis of Web of Science data for 1998–2024 (Source: own calculations based on data from publications indexed by Web of Science)

It is noteworthy that many fields listed here with just a few publications (e.g., Music, Sociology, or Psychology) often intersect with ethnolinguistics through the prism of cultural studies and the interplay of language with other aspects of social life. This may point to either insufficient exploration of certain interdisciplinary topics or emerging areas for future research growth. Overall, the variety of domains involved in studying ethnolinguistic processes indicates the multifaceted nature of scientific interests and confirms the potential for further collaboration among experts from a wide range of knowledge areas.

An analysis of publication activity by organizations shows a clear dominance of Russian research institutions: Ural Federal University (24 publications) and the Russian Academy of Sciences (21 publications) occupy the leading positions, followed by the Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences (9 publications). Also among the most productive are the Institute of Linguistics of the Russian Academy of Sciences, Petrozavodsk State University, and Volgograd State University (4 publications each), indicating a significant contribution of universities and academic institutes to the development of ethnolinguistics. A number of organizations have 2 publications each, including the Institute of Linguistics, Literature, and History of the Karelian Research Centre of the Russian Academy of Sciences, the Institute of Philology at the Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences, the Karelian Research Centre of the Russian Academy of Sciences, and Maria Curie-Skłodowska University, forming a broad geographical network of research centers (Fig. 4).

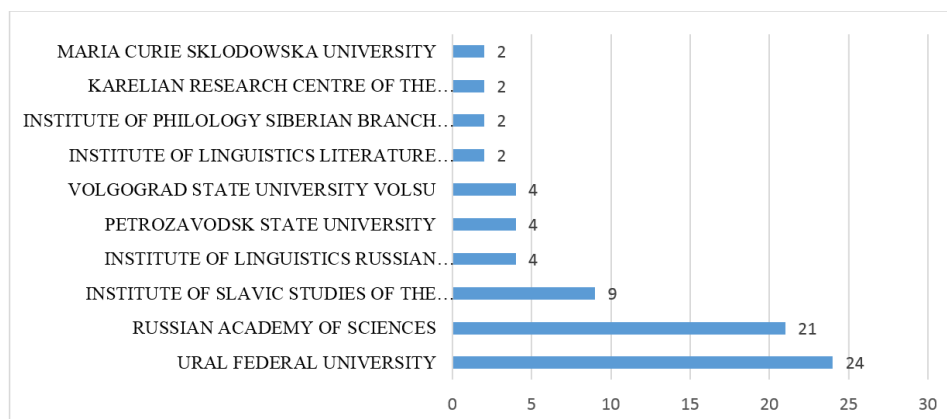

Fig. 4. Top 10 organizations by the number of scientific publications in ethnolinguistic research: an analysis of Web of Science data for 1998–2024 (Source: own calculations based on data from publications indexed by Web of Science)

The predominance of Russian institutions may be related to a longstanding tradition of ethnolinguistic research, encompassing a vast multiethnic space and a historically established academic infrastructure. At the same time, the participation of foreign organizations from the University of Virginia to technical and humanities universities in Europe and Asia highlights the international significance of this topic and reaffirms the existence of broad opportunities for further interdisciplinary and cross-national collaborations in studying the relationship between language and ethnic identity.

An examination of the contribution of academic journals to publication activity in ethnolinguistics revealed several leading platforms. In first place is “Vestnik Volgogradskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya 2. Yazykoznanie” with 6 publications, followed by “Nauchnyi Dialog” and “Voprosy Onomastiki (Problems of Onomastics)” (5 works each). The group of journals with 4 publications includes “Ezhegodnik Finno Ugorskikh Issledovaniy (Yearbook of Finno Ugrik Studies)”, “Izvestiya Uralskogo Federalnogo Universiteta. Seriya 2. Gumanitarnye Nauki”, “Philological Class”, and “Vestnik Slavianskikh Kultur (Bulletin of Slavic Cultures Scientific and Informational Journal)”. Several journals, such as “Dialectologia”, “Folklore. Electronic Journal of Folklore”, and “Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine”, have 3 publications each, confirming a broad interest in ethnolinguistic issues across diverse contexts (Fig. 5).

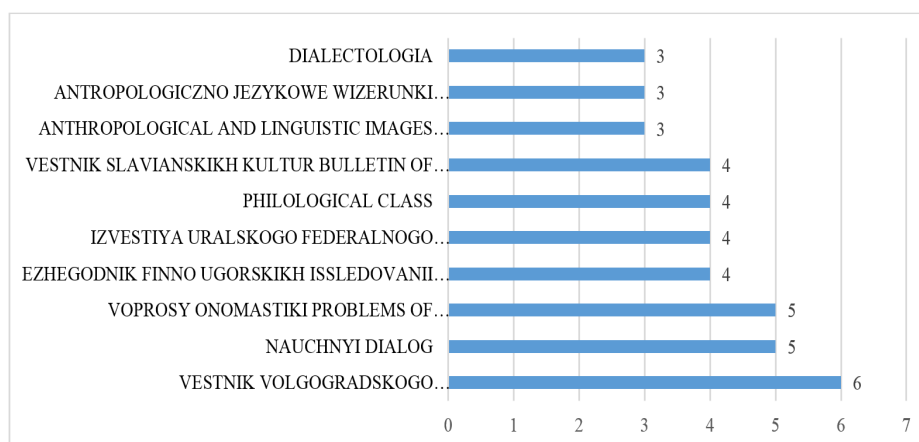

Fig. 5. Top 10 academic journals by the number of scientific publications in ethnolinguistic research: an analysis of Web of Science data for 1998–2024 (Source: own calculations based on data from publications indexed by Web of Science)

A considerable number of journals appear with 1–2 publications, reflecting the comprehensive nature of ethnolinguistic topics and the tendency of these themes to penetrate a wide range of scientific domains. Such journals as “Language Sciences”, “Religions”, “Rla Revista de Linguistica Teorica y Aplicada”, and “Romani Studies” (2 articles each), among others, further illustrate the interdisciplinary interest in the interrelationship of language and ethnicity. This breadth of publications suggests that research continues to develop in various disciplinary niches, while the diversity of journals opens up extensive opportunities for subsequent scholarly communication and collaboration.

An analysis of the keywords found in article titles helped identify the primary directions and focal points of researchers’ attention in this field (Fig. 6). The most frequently mentioned term is “ethnolinguistic” (26 occurrences), followed by “language” (24) and “russian” (17), indicating interest in linguistic diversity and in studying the linguistic-cultural features of the Russian-speaking world. “Names” (15) and “cultural” (10) also play a significant role, while “polish,” “culture,” and “folk” (9 each) underscore the intercultural nature of this thematic area. Concepts related to dialects, analysis, and linguistic aspects (8 mentions each) reflect researchers’ desire to understand the subtle mechanisms of how language and culture operate in different regions and communities (Table 1).

Table 1. Top 20 keywords found in the titles of scientific publications on ethnolinguistic research: an analysis of Web of Science data for 1998–2024 (Source: own calculations based on the database of articles indexed by Web of Science)

Keywords	Number of Keywords	Keywords	Number of Keywords
ethnolinguistic	26	linguistic	8
language	24	aspect	8
russian	17	research	6
names	15	plant	6
cultural	10	study	6
polish	9	languages	6
culture	9	semantic	6
folk	9	dialects	6
dialect	8	ethnolinguistics	5
analysis	8	traditional	5

Fig. 6. Keywords and thematic directions in ethnolinguistic research (Source: own calculations based on data from publications indexed by Web of Science)

The presence in the list of such keywords as “study,” “languages,” “semantic,” “plant,” and “dialects” (6 mentions each), as well as “ethnolinguistics” and “traditional” (5 each), reflects the broad interdisciplinary orientation of this research area. This combination of terms underscores the interest in the practical application of ethnolinguistic knowledge in various fields from folklore analysis and language policy to the study of cultural heritage and the relationship of language to the environment. These observations align with the visualization of trends (Figure 6), which demonstrates the richness and diversity of thematic directions in ethnolinguistics, continuing to attract specialists from different scientific disciplines.

Citation trends for the most significant works in ethnolinguistics show that the article “The native speaker, identity, and the authenticity hierarchy” by J. Myhill (2003) holds the leading position with 35 citations, reflecting the research community’s interest in issues of linguistic identity and sociolinguistic aspects of authenticity. It is followed by the study “Mapudungun in Santiago de Chile: vitality and social representation among urban Mapuche people” by C. Lagos (2012), which has received 24 citations, emphasizing the relevance of examining linguistic vitality and the socio-cultural dynamics of urban ethnic groups (Table 2).

Table 2. Top 10 most cited works in ethnolinguistic research: an analysis of Scopus data from 2000 to 2023 (Source: own calculations based on data from publications indexed by Web of Science; Export Date: 16 February 2025)

Authors	Title of the Work	Classification	Year	Citations
Myhill, J.	The native speaker, identity, and the authenticity hierarchy	Language Sciences, Sociolinguistics	2003	35
Lagos, C.	Mapudungun in Santiago de Chile: vitality and social representation among urban Mapuche people	Linguistic Vitality, Sociolinguistics	2012	24

Woldemariam, H.	The challenges of mother-tongue education in Ethiopia: The case of North Omo area	Educational Linguistics	2007	14
Vandeputte-Tavo, L.	New technologies and language shifting in vanuatu	Pragmatics, Language Shift	2013	11
Levisen, C.	Scandinavian semantics and the human body: an ethnolinguistic study in diversity and change	Ethnolinguistics, Semantics	2015	8
Berezovich, E. & Krivoshchapova, I.	The image of moscow in the mirror of the russian and foreign languages: man. Culture. Politics and economy	Sociolinguistics, Cultural Studies	2015	7
Levisen, C.	The social and sonic semantics of reggae: Language ideology and emergent socialities in postcolonial Vanuatu	Sociolinguistics, Postcolonial Studies	2017	6
Leontyeva, T.V. & Mokienko, V.M.	The swamp Metaphor in Characteristics of Society	Linguistic Metaphor Studies	2021	5
Ochs, P; Faizi, N; (...); Moulvi, Z.	Value Predicate Analysis: A Language-Based Tool for Diagnosing Behavioral Tendencies of Religious Groups	Sociolinguistics, Conflict Studies	2019	5
Sarbassova, G.	Language and Identity in Kazakh Horse Culture	Sociolinguistics, National Identity	2015	5

Subsequent highly cited works include those by H. Woldemariam (2007) on the challenges of mother-tongue education in a multicultural Ethiopian environment (14 citations) and L. Vandeputte-Tavo (2013) on language shift influenced by new technologies (11 citations). The study by C. Levisen (2015) on Scandinavian semantics (8 citations) and the works of E. Berezovich and I. Krivoshchapova (2015) on the linguistic image of Moscow (7 citations) point to a wide thematic range spanning comparative-semantic aspects as well as cultural dimensions of language. The consistently high interest in ethnolinguistic issues is confirmed by works from T.V. Leontyeva and V.M. Mokienko (2021), P. Ochs, et al. (2019), and G. Sarbassova (2015), each having accumulated 5–6 citations, indicating an ongoing demand for interdisciplinary research related to linguistic and ethnocultural problems.

A review of publication activity, geographical distribution, disciplinary affiliations, and citation levels for works on ethnolinguistics shows a gradual increase in global interest in language and ethnicity. Russian and Polish researchers, along with a number of international institutes and research teams, are particularly active in this direction, highlighting the importance of interdisciplinary and international collaborations. The broad coverage of

knowledge fields confirms the multifaceted nature of linguistic phenomena, which permeate the humanities, social sciences, and natural sciences. An analysis of journals and keywords points to the growing popularity of both theoretical and applied aspects of ethnolinguistics, while the citation assessment reveals several authoritative works that form the foundation for future research. The observed trends suggest that ethnolinguistics continues to evolve as a significant scientific field, contributing to a deeper understanding of the role of language in preserving cultural heritage and shaping identities.

The results confirmed the importance of a comprehensive approach to the study of language and culture, as illustrated by the works of M. Bahar et al. (2023) and H. Haniah et al. (2024), which view language not merely as a communication system but as a crucial element in shaping ethnic identity. Drawing on the analysis of local traditions and linguistic practices, the authors demonstrate how specific cultural-historical conditions generate unique meanings attached to particular words, expressions, and discursive structures. Such a synthesis of linguistic, sociological, and anthropological perspectives allows for deeper insights into the mechanisms by which cultural norms and values are transmitted in different ethnic groups. An important component of these studies is the investigation of rituals, customs, and folklore genres in which language serves as a link between historical layers of culture and modern reality, underscoring the significant role of ethnolinguistics in the context of globalization.

The importance of language as a marker of ethnic affiliation and its influence on social dynamics in multilingual communities is supported by observations from Y. Liu (2024) and M. Debbarma (2024). Their works show that the reduction or loss of a native language can lead to weakened cultural memory and increased internal conflict within a community, as one of the main tools for self-representation and the conveyance of group values disappears. Ethnolinguistic processes of this nature directly affect the preservation of traditions and cultural identity, guiding the trajectory of social transformations. In such circumstances, understanding language as a socio-cultural resource becomes especially relevant, as it helps reveal the hidden mechanisms of integration and disintegration in multiethnic regions and highlights the need for targeted language policies to maintain ethno-cultural diversity.

The findings of this analysis bring to the forefront the role of cultural-linguistic factors in regional development strategies and the formation of educational programs. The expansion of scholarly collaborations and the inclusion of ethnolinguistics in a broad array of disciplines point to the potential impact of the gathered data on policies for preserving linguistic heritage and promoting social integration among various ethnic groups. Incorporating interdisciplinary approaches in this way can drive innovation in teaching practices and cultural initiatives, providing a more profound understanding of linguistic variability and its cultural value.

Hence, the identified questions highlight existing gaps in research and denote promising avenues for further work. Addressing these issues requires an interdisciplinary approach that unites the methods of linguistics, anthropology, sociology, cultural studies, and related fields. In the future, this will not only allow for a deeper understanding of the mechanisms involved in preserving and transforming ethnolinguistic heritage but will also aid in formulating effective strategies for its support under conditions of global change.

Conclusion

The conducted analysis reflects the broad and continuously expanding spectrum of research in ethnolinguistics, combining theoretical and applied aspects related to linguistic diversity, cultural traditions, and the identity of various ethnic groups. The data indicate that this field of science is receiving growing attention, as evidenced by an increase in the number of works, their geographical reach, and their thematic diversity. Researchers approach issues of ethnicity and language from interdisciplinary perspectives, synthesizing methods from linguistics, anthropology, sociology, and cultural studies, thereby deepening the understanding of cultural practices embedded in linguistic forms.

The observed variety of topics and approaches underscores the relevance of ethnolinguistics in the context of contemporary global processes, such as migration, urbanization, and the digitalization of social life. Different interpretations of the role of language in shaping group identity and the focus on local practices and dialects reflect a desire to preserve and interpret unique cultural heritage in an increasingly universalized world. Furthermore, the scope of publications including studies in adjacent areas such as biodiversity, medicine, and environmental management demonstrates how deeply questions of linguistic variability and ethno-cultural realities can permeate various fields of knowledge.

Acknowledgments

This article was prepared under the grant financing of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan for 2024-2026 within the framework of the project AP23488671 «Linguistic manifestations of ethnocultural consciousness of Kazakh youth».

References

- Alsahafi, M. (2015). The role of arab fathers in heritage language maintenance in new zealand. *International Journal of English Linguistics*, 5(1), 73–83. <https://doi.org/10.5539/ijel.v5n1p73>
- Bahar, M., Izar, J., Hartati, H., & Putri, D. (2023). Cultural significance of the tradition of "mandi ke aek" in mersam village, mersam district, batanghari district: ethnolinguistic study. *Joladu Journal of Language Education*, 1(3), 151–160. <https://doi.org/10.58738/joladu.v1i3.474>
- Debbarma, M. (2024). A study on ethnic conflict in north east india with special reference to the state of tripura. *Epra International Journal of Multidisciplinary Research (Ijmr)*, 10(2), 412–417. <https://doi.org/10.36713/epra15927>
- Erardi, S., Gardner, R., & Comploi, S. (2022). Anglicisms in latin: loanwords and local perceptions. *Forum Italicum a Journal of Italian Studies*, 56(2), 272–306. <https://doi.org/10.1177/00145858221107342>
- Gicala, A. (2024). Aspects of the cultural concept of [peace] in english and polish: an ethnolinguistic account. *Studies in Logic Grammar and Rhetoric*, 69(1), 75–94. <https://doi.org/10.2478/slgr-2024-0013>
- Gorter, D., Marten, H. F., & Van Mensel, L. (2019). The contribution of linguistic landscapes to minority language research. In: G. Hogan-Brun & B. O'Rourke (Eds.), *The Palgrave Handbook of Minority Languages and Communities* (pp. 481–506). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-54066-9>

- Hadi, W. & Mulyono, M. (2023). Ecolinguistic insights in nias village name: unravelling the dynamic bond between language and environment. *Reila Journal of Research and Innovation in Language*, 5(3), 216–233. <https://doi.org/10.31849/reila.v5i3.13552>
- Hani'ah, H., Mohamad, B., & Ikhwan, W. (2024). An ethnolinguistic study of the historical-philosophical value of the cultural art of madura kris. *Multidisciplinary Science Journal*, 6(9), 1–11. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024161>
- Liu, Y. (2024). Reverse transfer in chinese adolescents: implications for language and cultural identity preservation. *AL*, 1(9), 1–5. <https://doi.org/10.61173/0wrz3p73>
- Luvsantseren, T. (2024). An ethnolinguistic analysis of the meaning and cultural features of the idiom “deluu idvel delbe nirge”. *Mong. J. Humanit. Soc. Sci.*, 9(19), 52–59. <https://doi.org/10.69542/mjhss.v9i19.3717>
- Malysheva, N. (2024). Ethnolinguistic peculiarities of the language of ‘power’ on the material of historical and legendary heroes of yakuts. *Eposovedenie*, 4(36), 105–114. <https://doi.org/10.25587/2782-4861-2024-4-105-114>
- Movchun, L., Didenko, H., Katerynych, P., Deneka, M., & Yuldasheva, L. (2023). Functioning of the ukrainian language as state: the role of new media in modern conflicts. *Studies in Media and Communication*, 11(7), 113–123. <https://doi.org/10.11114/smc.v11i7.6163>
- Onyenakeya, K. & Salawu, A. (2022). Community radio acceptance in rural africa: the nexus of language and cultural affinity. *Information Development*, 39(3), 567–580. <https://doi.org/10.1177/02666669211073458>
- Paskart, P. (2023). Entre la linguistique et le social : comparaison des principes théoriques et méthodologiques de l’ethnolinguistique de lublin et de la sémantique discursive. *Romanica Wratislaviensia*, 70(5), 67–80. <https://doi.org/10.19195/0557-2665.70.5>
- Pawlak, N. (2023). The concept of the hausa nation from an ethnolinguistic perspective. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 23(1), 16–28. <https://doi.org/10.1111/sena.12383>
- Pichas, A. (2024). Identifying elements of interculturalism and language mediation in the “modern greek paideia” program. *International Journal of Educational Best Practices*, 8(1), 73–87. <https://doi.org/10.31258/ijebp.v8n1.p73-87>
- Reo, N., Topkok, S., Kanayurak, N., Stanford, J., Peterson, D., & Whaley, L. (2019). Environmental change and sustainability of indigenous languages in northern alaska. *Arctic*, 72(3), 215–228. <https://doi.org/10.14430/arctic68655>
- Sedykh, A., Emanuele, V., & Kugan, E. (2022). Linguistic and cultural identity: epistemological review. *Research Result Theoretical and Applied Linguistics*, 8(3), 20–37. <https://doi.org/10.18413/2313-8912-2022-8-3-0-2>
- Tagal-Bustillo, R., Tiongson, G., & Remorosa, R. (2024). Utilizing educational technology for the preservation and revitalization of indigenous language and culture: a research investigation. *International Journal of Research Publications*, 153(1), 192–219. <https://doi.org/10.47119/ijrp1001531720246945>
- Tamang, D. (2024). Fostering social cohesion in ethnolinguistic communities through mother tongue-based initiatives in nepal. *Forum for Linguistic Studies*, 6(1), 1–15. <https://doi.org/10.59400/fls.v6i1.2092>
- Tankosić, A., Dryden, S., & Dovchin, S. (2021). The link between linguistic subordination and linguistic inferiority complexes: english as a second language migrants in australia. *International Journal of Bilingualism*, 25(6), 1782–1798. <https://doi.org/10.1177/13670069211035561>

- Tupikova, N. & Starodubtseva, N. (2023). Lexicon of dialect speakers in the ethnolinguistic aspect: problems, methods, research objectives. *Vestnik Volgogradskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya 2 Jazykoznanije*, (4), 48–61. <https://doi.org/10.15688/jvolsu2.2023.4.4>
- Wang, N. & Bai, W. (2024). Indigenous language revitalization movements: resistance against colonial linguistic domination. *Communications in Humanities Research*, 35(1), 69–74. <https://doi.org/10.54254/2753-7064/35/20240015>
- Yang, H., Xue, M., & Song, H. (2022). Between authenticity and commodification: valorization of ethnic bai language and culture in china. *International Journal of English Linguistics*, 12(5), 74–88. <https://doi.org/10.5539/ijel.v12n5p74>

С.Ж. Жанжігітов, М.Қ. Ахметова

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана, Қазақстан*

WEB OF SCIENCE ДЕРЕКҚОРЫНДАҒЫ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР: НЕГІЗГІ БАҒЫТТАР МЕН ҮРДІСТЕРДІ ТАЛДАУ

Аңдатпа. Мақалада этнолингвистика ғылымының негізгі мәселелері қарастырылады. Зерттеудің негізгі мақсаты – этнолингвистика саласындағы басты үрдістерді анықтау: жарияланымдар динамикасын талдау, кеңінен қолданылып жүрген теориялық-әдістемелік тәсілдерді белгілеу, сондай-ақ библиометриялық және статистикалық деректер негізінде пәннің болашақ даму перспективаларын айқындау. Зерттеу әдістері «этнолингвистика» кілт сөзін пайдаланып, Web of Science дерекқорынан әртүрлі типтегі (мақалалар, конференция материалдары, шолулар) жарияланымдарды іріктеу, алынған материалдарды жүйелеу және оларды SPSS статистикалық бағдарламасы арқылы талдаудан тұрады. Статистикалық талдау 1990-жылдардың соңындағы санаулы еңбектерден 2020-жылдардағы жүйелі зерттеулерге дейін этнолингвистикалық жарияланымдардың санының біртіндеп артқандығын растады, бұл ғылыми ынтымақтастық пен пәнаралық қызығушылықтың кеңеюін көрсетеді. Ең көп жарияланым Ресейге (58), одан кейін Польша (14) және АҚШ-қа (7) тиесілі. Зерттеу аясында 17–25 жас аралығындағы 500 қазақстандық студенттің қатысуымен 100 этнографизмдерге қатысты ассоциациялық эксперимент жүргізілді. Талдау нәтижелері қазіргі жастардың этнолингвистикалық ұғымдарды қабылдау ерекшеліктерін айқындауға мүмкіндік берді. Нәтижелер қазіргі жастардың этномәдени ұғымдарды қалай қабылдайтынын көрсетті. Қорытындылар жаһандану мен ғылымның цифрлануы жағдайында этнолингвистикалық құбылыстарды пәнаралық тұрғыдан зерттеуді жалғастырудың өзектілігін алға тартады.

Түйінді сөздер: тіл, этнос, этнолингвистика, ғылыми жарияланым, тілдік талдау, Web of Science.

С.Ж. Жанжигитов, М.К. Ахметова*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
Астана, Казахстан***ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В БАЗЕ WEB OF SCIENCE: АНАЛИЗ КЛЮЧЕВЫХ НАПРАВЛЕНИЙ И ТЕНДЕНЦИЙ**

Аннотация. В статье рассматриваются основные проблемы науки этнолингвистики. Целью исследования является выявление ключевых тенденций в области этнолингвистики: анализ динамики публикаций, определение наиболее часто применяемых теоретико-методологических подходов, а также обозначение перспектив дальнейшего развития дисциплины на основе библиометрических и статистических данных. Методология включает отбор различных типов публикаций (статей, материалов конференций, обзоров) из базы данных Web of Science с использованием ключевого слова «этнолингвистика», систематизацию собранного материала и его анализ с помощью статистической программы SPSS. Статистический анализ подтвердил постепенное увеличение количества этнолингвистических публикаций – от единичных работ конца 1990-х годов до системных исследований 2020-х, что свидетельствует о росте научного сотрудничества и междисциплинарного интереса. Наибольшее количество публикаций приходится на Россию (58), Польшу (14) и США (7). В рамках исследования был проведён ассоциативный эксперимент с участием 500 казахстанских студентов в возрасте от 17 до 25 лет, в ходе которого респонденты реагировали на 100 этнографизмов. Полученные данные позволили выявить особенности восприятия этнолингвистических понятий современной молодёжью. Выводы подчёркивают актуальность продолжения междисциплинарного изучения этнолингвистических явлений в условиях глобализации и цифровизации науки.

Ключевые слова: язык, этнос, этнолингвистика, научная публикация, языковой анализ, Web of Science.

Authors' contributions

Zhanzhigitov S.Zh. – conceptualization, writing – review, editing.

Akhmetova M.K. – formal analysis, methodology, writing – review.

К.Б. Жумашева*М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті**Орал, Қазақстан* <https://orcid.org/0000-0001-6405-3767>*email: kama0186@mail.ru***М.К. Ажғалиев***Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті**Орал, Қазақстан* <https://orcid.org/0000-0003-0267-5231>*email: marat_ajigaliev@mail.ru*

ГЕНДЕРЛІК ДИСКУРС: INSTAGRAM ЖЕЛІСІНДЕГІ САЯХАТШЫ БЛОГЕРЛЕРДІҢ ТІЛДІК СТИЛІ МЕН КОММУНИКАЦИЯ ТӘСІЛДЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада Instagram әлеуметтік желісіндегі саяхатшы блогерлердің тілдік дискурсы гендерлік лингвистика тұрғысынан зерделенеді. Зерттеу нысаны ретінде қазақ тілді танымал блогерлер – Асқар Беков пен Динара Болаттың жазбалары таңдалып, олардың тілдік стилі, коммуникативтік тәсілдері мен стилистикалық ерекшеліктері жан-жақты талданады. Зерттеу барысында сапалық контент-талдау, прагматикалық және салыстырмалы лингвистикалық талдау әдістері қолданылған. Нәтижесінде ер блогердің жазбалары ресми, ақпараттық және нақты деректерге сүйенетін стильмен ерекшеленсе, әйел блогердің дискурсында эмоционалдылық, эстетикалық бейнелілік пен оқырманмен интерактивті байланыс басым екені анықталды. Авторлардың тілдік ерекшеліктері гендерлік факторлармен қатар, медиамәтіннің прагматикалық және мәдени қырларымен де тығыз байланысты. Сонымен қатар, блогерлердің аудиториямен өзара әрекеттесу тәсілдері мен тақырыптық таңдаулары да гендерлік ерекшеліктерге сай құрылатыны байқалады. Зерттеу Instagram платформасындағы қазақ тілді блогерлер дискурсының гендерлік аспектілерін ашуға мүмкіндік беріп, отандық лингвистикада жаңа бағыттың қалыптасуына негіз қалайды. Аталған зерттеу медиадискурс пен гендерлік репрезентацияны лингвистикалық аспектіде қарастыра отырып, әлеуметтік желідегі тілдік бірегейліктің ерекшеліктерін анықтауға бағытталған. Бұл еңбек отандық ғылымда гендерлік лингвистика мен медиакоммуникация тоғысындағы пәнаралық ізденістерге үлес қоса алады.

Түйінді сөздер: гендерлік лингвистика, медиа дискурс, қазақстандық саяхатшы блогерлер, тілдік стиль, коммуникация тәсілдері, әлеуметтік желі.

Мүдделер қақтығысы:

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Мақаланың тарихы:

Түскен мерзімі: 03.04.2025

Баспаға қабылданған мерзімі: 29.07.2025

Кіріспе

Гендерлік лингвистиканың қазіргі тіл біліміндегі орны ерекше. Тіл мен гендердің өзара байланысын зерттейтін бұл бағыт – қоғамдағы әлеуметтік рөлдер, мәдени стереотиптер және тілдік бейнелеу тәсілдерінің тоғысқан нүктесі болып табылады. «Гендерлік лингвистика тілді тек коммуникация құралы ретінде ғана емес, сонымен бірге жыныстық сәйкестікті қалыптастырушы және бейнелеуші күш ретінде қарастырады» (Shokym, et al., 2022, p. 273).

Гендер ұғымы – өте кең, әрі күрделі. Р. Eckert және McConnell-Ginet «Language and Gender» еңбегінде «жыныс – негізінен көбею қабілетіне негізделген биологиялық категория, ал гендер – биологиялық жыныстың әлеуметтік интерпретациясы» деп анықтама беріледі (Eckert & McConnell-Ginet, 2013, p. 25). Гендер дүниетанымның ажырамас бөлігі, әлеуметтік өмірдің өзегіне айналған, бұл тіпті бала тәрбиесінде, «көк – ұлдың, ал қызғылт – қыздың түсі» деген көзқарастан-ақ байқалады. Биологиялық ерекшеліктеріміз болғанымен, біз олардың арасындағы айырмашылықтарды көбіне асырып көрсетеміз, сөйтіп мінез-құлықты «әйелге тән» не «ер адамға тән» деп сипаттаймыз. Гендерлік лингвистика бұл ұғымды екі негізгі қырынан қарастырады: біріншіден, ерлер мен әйелдердің тілдік қолданысы мен сөйлеу актілеріндегі гендерлік ерекшеліктер; екіншіден, гендерлік сипаттардың лексикалық, грамматикалық және синтаксистік деңгейлерде көрініс табуы.

Ерлер мен әйелдердің тілді қолдану ерекшеліктері ғалымдар арасында зерттеулердің ең өзекті тақырыптарының біріне айналып келеді. Зерттеушілер ерлер мен әйелдердің сөйлеу мәнеріндегі, тілдік таңдауындағы айырмашылықтарды негізге ала отырып, тиімді коммуникацияға қалай қол жеткізуге болатынын зерттейді. А. Наас ерлер мен әйелдердің сөйлеуі формасы, тақырыбы, мазмұны және қолданылуы жағынан ерекшеленетінін атап өткен (Naas, 1979, p. 617).

Бұрынғы зерттеулерге сәйкес, ерлер көбінесе стандартқа сай келмейтін тілдік формаларды жиі қолданады, спорт, ақша және бизнес тақырыптарында көп сөйлейді, сондай-ақ уақыт, кеңістік, мөлшер, деструктивті әрекеттер, қабылдау сипаттары мен физикалық қимылдарға жиі сілтеме жасайды. Ал әйелдер, керісінше, қолдаушы, сыпайы және сезімтал болуға бейім; олар үй, отбасы, сән, тамақ дайындау сияқты тақырыптарда жиі сөйлейді және сезім, бағалау, интерпретация мен психологиялық күйді білдіретін сөздерді көбірек қолданады. Әйелдер сөйлеуде ерлерге қарағанда сыпайылық үлгілерін жиі пайдаланады деген ортақ пікір бар.

Бұл мәселені терең зерттегендердің бірі Дж. Лакофф әйелдер тілін мынадай белгілермен сипаттайды: қызығушылықтарға қатысты сөздерді қолдану, сын есімдер, сұраулы интонация, жұмсартқыштар (hedges), гипердұрыс грамматика және өте сыпайы тілдік формалар (Lakoff, 1975, p. 225). Қоғам әйелдерді «нағыз ханымша сөйлеуге» итермелегендіктен, олар ерлерге қарағанда жиі жұмсартқыш және көмескі құрылымдарды қолданады.

Лакоффтың пікірінше, ерлер мен әйелдер тек биологиялық және психологиялық жағынан ғана емес, тілдік қолданысы жағынан да ерекшеленеді. Әрқайсысының өзіндік сөз қоры мен тілдік өрнектері бар. Олар бір тілді қолданса да, сөйлесу контексті әртүрлі. Сондықтан да екі тарап бірін-бірі дұрыс түсінуі үшін бір-бірінің сөйлеу мәнеріне мән беруі қажет. Мысалы, ер адам сөйлегенде

сөздерін нақтылықпен және шынайылықпен таңдайды, әрбір сөзі нақты мағына береді (Eisenmen, 1997, p. 311). Ер адамдардың сөйлеуі құрылымды, жүйелі және эмоциядан арылған болады. Ал әйелдер сөйлегенде эмоция, сенімсіздік, шешім қабылдауда асығыстық байқалады; олардың сөйлеуінде сын есімдер, күшейткіштер, сұраулы сөйлемдер, жұмсартқыштар мен сыпайы формалар жиі кездеседі. Әйелдер қажетті сөзді таңдау кезінде жиі күмәнданады, бұл ерлерде сирек байқалады. Көптеген зерттеулер әлеуметтік диалект, синтаксис, морфология, фонетика, стиль және семантика секілді аспектілерге арналған (Holmes & Meyerhoff, 2008, p. 36). P. Trudgill зерттеуінде ағылшын тілінде ерлер әйелдерге қарағанда стандартқа сай емес [n] формаларын көбірек қолданатынын көрсетеді (Trudgill, 1972).

Лакофф әйелдер сөйлеуіне тән ерекшеліктер ретінде сұраулы және жоғары интонациялы сөйлемдер, сын есімдер, нақты түс атаулары, күшейткіштер, гипердұрыс грамматика, сыпайы формалар, балағат сөздерден бас тарту және эмоциялы екпінді атап көрсетеді. Әйелдердің сөйлеуіндегі мұндай құрылымдар сенімсіздік пен күмәнді білдіретінін, ал күшейткіш құрылымдар тыңдаушыны сендіру үшін қосымша дәлелдер ұсынуға арналғанын айтады. Бірақ зерттеудің кейбір нәтижелері қарама-қайшы: кейбір социолингвистер ерлердің сұраулы сөйлемдерді көбірек қолданатынын айтса, басқалары гендерлік айырмашылықтар жоқ деп санайды (Lakoff, 1975). J. Holmes және Meyerhoff әйелдердің стандартты тілдік формаларды жиі қолдануы – олардың үлгілі болуға ұмтылуы, әлеуметтік мәртебеге мән беруі және қоғам тарапынан сыннан сақтануымен байланысты екендігін айтады (Holmes & Meyerhoff, 2008, p. 45).

Осылайша, әйелдер мен ерлер арасындағы тілдік ерекшеліктерді сипаттайтын теориялық тұжырымдар гендерлік лингвистика саласының аясын кеңейтіп, зерттеу нысанына айналуға мүмкіндік береді. Мәселен, С. Жанжігітов өз зерттеуінде ғылыми әдебиетке шолу жасау барысында гендерлік лингвистика бойынша жарияланымдардың саны соңғы онжылдықта айтарлықтай өскенін анықтаған. Scopus дерекқорының деректеріне сүйене отырып жүргізілген зерттеу нәтижелері 1976 жылдан 2023 жылға дейінгі аралықта бұл тақырыптағы қызығушылықтың тұрақты түрде артқанын дәлелдейді. 2023 жылы бұл салада жарияланған мақалалар саны 142-ге жеткен. Зерттеу тек сандық жағынан емес, географиялық тұрғыдан да кеңейіп, АҚШ, Ұлыбритания, Германия сынды елдерде белсенді дамып келеді. Сонымен қатар, зерттеу салалары да кеңейіп, әлеуметтік ғылымдармен қатар, психолингвистика, компьютерлік лингвистика, когнитивтік ғылым мен нейробиологияда да бұл тақырып өз орнын табуда (Zhanzhigitov, 2024, p. 19–21). Бұл деректер гендерлік лингвистика тақырыбының пәнаралық сипат алып, заманауи ғылымда тұрақты зерттеу трендіне айналғанын көрсетеді. Автор бұл салада жаңа тақырыптар мен әдіснамалардың пайда болуын ғылыми қызығушылықтың артуымен байланыстырады.

Гендерлік лингвистика саласының дамуымен қатар, бұл бағыттағы зерттеулердің жаңа медиадағы көрінісі де өзекті мәселеге айналуға мүмкіндік береді. Әсіресе, интернет пен әлеуметтік желілердің коммуникация кеңістігін түбегейлі өзгертуі тіл мен гендер арақатынасын жаңа қырынан қарастыруға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, әлеуметтік желі дискурсын лингвистикалық және гендерлік аспектіде қарастыру – қазіргі тіл біліміндегі өзекті бағыттардың бірі ретінде алдыңғы қатарға шығады.

Қазіргі таңда әлеуметтік желілер адамның күнделікті өмірінде маңызды орын алып, ақпарат алмасудың, өзін-өзі танытудың және қоғамдық пікір қалыптастырудың жетекші алаңына айналды. Бұл платформаларда қалыптасқан

жаңа коммуникативтік кеңістік дәстүрлі тілдік нормаларға түзетулер енгізіп, ерекше тілдік және дискурстық үлгілердің пайда болуына ықпал етуде. Виртуалды кеңістікте қазақ тілінің қолданыс аясы кеңейіп, оның стилистикалық, лексикалық және прагматикалық мүмкіндіктері жаңаша көрініс табуда.

Осы бағыттағы зерттеулер әлеуметтік желідегі қазақтілді мәтіндерде тілдік норма мен узустың ара-жігі жиі бұзылатынын, жазбаша ауызекі сөйлеудің кең таралғанын көрсетеді. Сонымен қатар синтаксистік және морфологиялық құрылымдарда инверсия, эллипсис, эмоционалды графикалық таңбалар, кірме сөздер мен жаргондық элементтердің белсенді қолданылуы да байқалады. Ғалымдар әлеуметтік желі дискурсының көпжанрлы, көпстильді және прагматикалық сипатына назар аудара отырып, қазақ тіліне тән желілік қарым-қатынас жаңа тілдік заңдылықтарға негізделіп келе жатқанын атап өтеді. Мұндай үдеріс тіл мәдениеті мен тілдік норма мәселесінің өзектілігін күшейтіп отыр (Салқынбай & Сәрсенбай, 2023).

Әлеуметтік желі дискурсындағы маңызды аспектілердің бірі – виртуалды тілдік тұлғаның қалыптасуы. Қазақ тілді блогосферада бұл ұғым медиа-коммуникация мен лингвистиканың тоғысқан тұсында маңызды зерттеу нысанына айналууда. Бұл ретте Қ. Искакова мен Б. Құрманова қазақстандық блогерлердің мәтіндеріндегі тілдік бірегейлік қалыптастырушы факторларды – мәдени, әлеуметтік және прагматикалық қырларынан жан-жақты талдайды. Зерттеу блог мәтіндеріне, қолданушылар реакцияларына және блогерлермен сұхбаттарға сүйене отырып, виртуалды тілдік тұлғаның өзіндік белгілерін анықтайды. Авторлар блог мазмұнының ұлттық ерекшеліктерге негізделуін, өзін-өзі таныту стратегияларын және аудиториямен тілдік өзара әрекеттесу жолдарын мысалдар арқылы дәлелдейді (Iskakova & Kurmanova, 2024). Бұл зерттеу әлеуметтік желілердегі қазақ тілді дискурстың прагматикалық құрылымын және ұлттық-мәдени кодтарын зерделеуде маңызды әдіснамалық негіз қалыптастырады.

Креативті тілдік өнімдер ретінде интернет-мемдер де қазіргі коммуникациялық кеңістікте өзіндік стилистикалық және дискурстық ерекшеліктерімен дараланады. Қ. Ерғалиев пен Н. Сеитова (2024) интернет-мемдерді креолды құрылымға ие, интермәтіндік сипатта қалыптасқан және әлеуметтік желі қолданушыларының шығармашылық өнімі ретінде қарастырады. Олар визуалды және вербалды компоненттердің өзара ықпалдастығын, прагматикалық әсер ету мүмкіндігін, сондай-ақ мемдердің желіде танымал болу және таралу механизмдерін сипаттайды. Бұл зерттеу интернет-дискурстағы жаңа тілдік бірліктерді талдауда маңызды теориялық және қолданбалы үлес қосады.

Сонымен қатар әлеуметтік желі тілі қазіргі қазақ тілінің жаңа қолданыс аясы ретінде ерекше лингвостилистикалық табиғатымен сипатталады. З. Курманбекова бұл кеңістіктегі коллоквиализация, экспрессивтілік, көпкодтылық, сондай-ақ сөйлеу стиліндегі дөрекілік пен уәжсіз көптілділік сияқты белгілерге назар аударады. Автор әлеуметтік желі тілі – ауызша және жазбаша формалардың синтезі ретінде эмоциялық бояуы қанық, бейвербалды құралдармен толыққан креолды құрылым екенін атап өтеді. Мұндай дискурс нормадан ауытқу, жедел таралу, коммуникативтік еркіндік сияқты сипаттармен ерекшеленеді (Курманбекова, 2024). Бұл тұжырымдар әлеуметтік желі қолданушыларымен қалыптасатын тілдік тұлғаның ерекшеліктерін түсінуге, оның стилистикалық және прагматикалық құрылымын жүйелі зерттеуге мүмкіндік береді.

Осы аталған ғылыми тұжырымдар мен зерттеулер әлеуметтік желілер дискурсындағы лингвостилистикалық ерекшеліктер мен виртуалды тілдік тұлғаның қалыптасу үрдістерін кеңінен сипаттайды. Бұл бағытта жүргізілген жұмыстар қазақтілді интернет кеңістігінің ерекше тілдік заңдылықтармен дамып келе жатқанын көрсетеді. Сонымен қатар әлеуметтік желі платформалары тек тілдік ерекшеліктердің көрініс табуымен шектелмей, гендерлік дискурс табиғатын да жаңа қырынан танытуда. Әсіресе Instagram тәрізді визуалды-контентке негізделген желілерде блог жүргізу – гендерлік рөлдер мен тілдік репрезентациялардың көрініс беретін маңызды алаңына айналууда.

Instagram желісінде блог жүргізу тек ақпарат таратудың құралы емес, сонымен қатар коммуникативтік және лингвистикалық зерттеулердің өзекті нысанына айналды. Бұл платформаларда саяхатшы блогерлер ерекше орын алады. Олар тек ел аралап, әсерімен бөлісіп қана қоймай, мәдениетаралық коммуникацияның жаңа формаларын ұсына отырып, аудиториямен өзара әрекеттесудің заманауи тілдік үлгілерін қалыптастырады.

Мұндай дискурстарда гендерлік ерекшеліктердің көрініс табуы – лингвистикалық зерттеулердің маңызды бағыттарының бірі.

Бұл бағытта жүргізілген бірқатар зерттеулер әлеуметтік желілердегі блогерлік дискурстың гендерлік ерекшеліктерін талдауға негіз бола алады. Атап айтқанда, блог платформаларындағы тілдік құрылым мен коммуникативтік стратегияларды зерттеу арқылы әйелдер мен ерлер арасындағы дискурстық айырмашылықтарды анықтауға болады.

Z. Amir және оның әріптестері малайзиялық жасөспірім блогерлердің тілдік қолданысын талдай отырып, олардың блог жазбаларында қолданатын тілдік ерекшеліктерінде айқын гендерлік айырмашылық бар екенін көрсетеді. Зерттеу барысында *«интенсификаторлар»*, *«күңгірттеуіштер»* (hedging), *«қосымша сұрақтар»* (tag questions), *«бос сын есімдер»* және *«үстеулер»* сияқты тілдік құралдардың жиілігі бойынша айырмашылықтар анықталған (Amir, et al., 2012, p. 112–121). Бұл зерттеу блогерлік дискурста гендерлік ұстанымдар мен стереотиптердің маңызды рөл атқаратынын, блогерлік дискурстағы гендерлік айырмашылықтардың сөйлеу әдептері мен прагматикалық интенцияларға қалай ықпал ететінін көрсетеді. Әсіресе жастар арасындағы гендерлік тілдік репертуарлардың қалыптасуы әлеуметтік желідегі гендерлік рөлдердің қайта құрылуымен тығыз байланысты. Блогерлердің жазбалары арқылы гендерлік нормалар орнығып қана қоймай, оларды қайта қарау мен трансформациялау алаңына айналууда.

S. Argamon және авторлар тобы блогосферадан алынған 140 миллион сөзді қамтитын ірі көлемді мәтіндік мәліметтерді талдау арқылы жас және ересек, сондай-ақ ер мен әйел блогерлер арасындағы дискурстық айырмашылықтарды зерттеген. Авторлар ерлердің дискурсы көбіне сыртқа бағытталған, яғни деректер мен оқиғаларға сүйенсе, әйелдердің дискурсы ішкі бағыттағы – эмоцияға, тәжірибеге негізделетінін көрсетеді (Argamon, et al., 2007). Бұл ерекшелік блогерлік дискурстың тек ақпарат тарату емес, сонымен бірге өзін-өзі таныту және әлеуметтік ұстаным қалыптастыру құралы екенін дәлелдейді. Гендерлік бейнелер блогердің дискурсында ерікті түрде таңдалатын стиль ғана емес, оқырманмен қарым-қатынастың сипатын айқындайтын коммуникативтік стратегия ретінде көрініс табады. Осыған байланысты блогерлік дискурстағы гендерлік ерекшелік – оқырманның қабылдауына тікелей әсер ететін маңызды прагматикалық құрал.

Е. Bustan мен Н. Alakrash малайзиялық саяхатшы блогерлердің жазбаларын гендерлік тұрғыдан саралай келе, әйел блогерлердің мәтіндерінде сипаттамалық элементтердің мол екенін анықтады. Әйелдер көбінесе сезім мен эмоцияны жеткізуге бағытталса, ер блогерлер ақпаратты нақты әрі қысқа беруге бейім (2020, р. 6–7). Бұл айырмашылықтар блог жүргізудегі гендерлік рөлдердің тіл арқылы қалай құрылатынын көрсетеді. Әйелдердің дискурсында эмоционалды элементтер басым болуы олардың аудиториямен тығыз байланыс орнатуға ұмтылуымен түсіндіріледі, ал ерлер дискурсы рационалдылық пен ақпараттық бағытты көздейді. Осылайша, блогерлік дискурстағы гендерлік стильдер – мазмұн құрастыру мен оқырманмен өзара әрекеттесу тәсілінің маңызды құрамдас бөлігі.

Г. Иссина және авторлар Twitter желісіндегі микроблогтарды талдай отырып, блогерлердің гендерлік бірегейлікті қалай көрсететінін және өз ойын қалай жеткізетінін анықтаған. Зерттеу нәтижесінде гендерлік шектеулерді бұзып, гендерге бейтарап, барша оқырманға бағытталған стиль қалыптасып келе жатқаны байқалатындығын айтады (Issina, et al., 2023, р. 55–57). Бұл жағдай блогерлік кеңістіктің өзгермелі табиғатын және гендерлік дискурс нормаларының трансформациясын байқатады. Дәстүрлі гендерлік тілдік маркерлер әлсіреп, бейтараптық, инклюзивтілік ұстанымдары алға шыққанымен, бұл үрдіс блогерлер үшін тілдік өзіндік ерекшелікті көрсету мен даралықты білдіру жолдарын шектеуі мүмкін. Сондықтан блогерлік дискурстағы гендерлік ерекшеліктерді сақтай отырып, бейтараптық пен инклюзивтіліктің тепе-теңдігін сақтау — зерттеуші назарынан тыс қалмауы тиіс мәселе.

А. Qadi Lakoffтың «әйелдердің тілі» теориясын қолдана отырып, блогерлер тіліндегі гендерлік айырмашылықтарды сандық салыстырмалы әдіспен зерттеген. Зерттеу ер мен әйел блогерлерінің тілдік құралдарды (мысалы, эмпатиялық тіл, сенімсіздік білдіретін құрылымдар) қолдану жиілігіндегі айқын айырмашылықтарды көрсетеді және бұл айырмашылықтар мәдениетке де байланысты екенін алға тартады (Qadi, 2020). Блогерлік дискурста бұл ерекшеліктер гендерлік рөлдердің қалай ұсынылатынын, қалай қабылданатынын және қалай қалыптасатынын айқын көрсетеді. Тілдік құралдар – жай коммуникативтік бірлік ғана емес, блогердің гендерлік тұлғасын репрезентациялаудың негізгі тәсілдерінің бірі. Бұл зерттеу гендерлік лингвистиканың блогерлік контексттегі мәдениаралық өлшемін ашуға негіз болады.

W. Shahzad және авторлар пәкістандық әйел блогерлердің дискурстық ерекшеліктерін талдай келе, олардың блогтарында прогрессивті етістіктерді жиі қолданатынын, сондай-ақ бейресми, экспрессивті тілдік құрылымдарға бейім екенін көрсетеді. Авторлар әйел блогерлердің өзіндік стилі бар екенін және олардың дискурсы әйелдердің қоғамдағы рөліне қатысты көзқарастарды бейнелейтінін алға тартады (Shahzad, et al., 2024, р. 50). Блог жүргізу — әйелдер үшін әлеуметтік рөлдерді қайта ұсыну, гендерлік шектеулерді еңсеру мен тілдік дербестікті танытудың алаңы. Әйелдердің бейресми, экспрессивті дискурсы тек стильдік ерекшелік емес, сонымен қатар феминистік дискурс элементі ретінде де қарастырылады. Осыдан блогерлік дискурстағы гендерлік ерекшеліктің әлеуметтік маңыздылығы арта түседі.

J. Ravago және авторлар филиппиндік және қытайлық Facebook қолданушыларының келіспеушілік білдіру стратегияларын гендерлік тұрғыдан салыстырған. Зерттеу әйелдердің жиі жанама, жұмсартып жеткізу тәсілдерін пайдаланатынын, ал ерлер тікелей және түзетуші стратегияларға бейім екенін

көрсетеді (Ravago, et al., 2024, p. 318–320). Бұл ерекшелік блогерлік дискурста пікір білдіру мен қарсылық танытудың гендерге байланысты түрлі тәсілдермен жүзеге асатынын дәлелдейді. Әйелдер қолданатын жанама амалдар коммуникативтік этиканы сақтауға ұмтылыс болса, ерлер дискурсындағы тікелей экспрессия пікір білдірудің нақты формасын анықтайды. Бұл айырмашылықтар блогерлік кеңістіктегі гендерлік поляризацияны көрсетіп қана қоймай, оқырманмен сенімді диалог құру стратегиясына да әсер етеді.

F.R. Sullivan және авторлар онлайн ғылыми талқылауларда қолданылатын «гендерлік дискурстық стильдерді» зерттеді. Авторлар ерлер дискурсын тікелей, оппозициялық бағыттағы, ал әйелдер дискурсын жұмсақ, бейімделгіш стильде сипаттайды. Дегенмен, кейбір әйелдердің ерлерге тән дискурсты, ал кейбір ерлердің әйелдерге тән дискурсты қолдануы байқалады (Sullivan, et al., 2015, p. 489). Бұл құбылыс блогерлік дискурстағы гендерлік рөлдердің бинарлы емес, динамикалық әрі контекстке тәуелді екенін көрсетеді. Блогер өзін аудиториясының қабылдауына сай бейімдеп, гендерлік дискурстық шекараларды еркін құра алады. Мұндай құбылыстар гендерлік дискурстың әлеуметтік конструкция екенін тағы бір мәрте дәлелдейді.

Жоғарыда талданған зерттеулер әлеуметтік желі дискурсында гендерлік факторлардың шешуші рөл атқаратынын дәлелдейді. Әйел блогерлердің дискурсы эмоционалды, көркем және бейнелі болса, ерлердің жазбалары ақпараттық, нақты және бейтарап болып келеді. Бұл ерекшеліктер блогерлердің тілдік стилі мен коммуникациялық стратегиялары арқылы гендерлік бірегейліктің қалай көрініс табатынын көрсетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, аталған зерттеулер мәдениетаралық, прагматикалық және стилистикалық аспектілерді де назардан тыс қалдырмайды. Осы шолудан көрініп тұрғандай, гендерлік лингвистика Instagram желісіндегі саяхатшы блогерлер дискурсын зерттеудің маңызды теориялық және әдіснамалық негізін құрайды.

Алайда қолда бар ғылыми еңбектердің басым көпшілігі ағылшынтілді немесе шетелдік контекске бағытталғанын байқаймыз. Зерттеулердің көбі Малайзия, Қытай, Пәкістан, АҚШ және Еуропа елдеріндегі блогерлердің тілдік ерекшеліктерін сипаттауға бағытталған. Бұл жағдай әлеуметтік желідегі қазақ тілді блогерлердің дискурсы әлі де ғылыми тұрғыдан жүйелі зерттеу нысанына айналмағанын көрсетеді. Осыған орай, Instagram желісіндегі қазақ тілді саяхатшы блогерлердің жазбаларын гендерлік лингвистика тұрғысынан зерттеу отандық лингвистика үшін өзекті әрі тың бағыттардың бірі болып табылады.

Зерттеудің негізгі мақсаты – Instagram желісінде танымал саяхатшы блогерлердің тілдік дискурсын гендерлік лингвистика тұрғысынан саралай отырып, ер және әйел авторлардың тілдік стилі мен коммуникация тәсілдеріндегі ерекшеліктерді анықтау. Зерттеу объектісі ретінде – саяхатшы блогерлердің Instagram желісіндегі жазбалары, ал зерттеу пәні ретінде – блогерлік дискурстағы тілдік стиль мен коммуникация тәсілдеріндегі гендерлік ерекшеліктер алынады.

Осылайша, зерттеу қазіргі медиакеңістіктегі гендерлік лингвистиканың жаңа қырларын ашуға, әлеуметтік желіде өзіндік тілдік тұлғасын қалыптастырған блогерлердің мәтіндері арқылы ер мен әйел дискурсының ерекшеліктерін сипаттауға мүмкіндік береді.

Материалдар мен әдістер

Бұл зерттеуде Instagram әлеуметтік желісіндегі саяхатшы блогерлердің тілдік дискурсы гендерлік лингвистика тұрғысынан қарастырылды. Зерттеу нысаны ретінде Қазақстандағы танымал саяхатшы блогерлер – Асқар Беков (https://www.instagram.com/bekov_askar) пен Динара Болаттың (<https://www.instagram.com/dinarabolat>) Instagram парақшаларындағы жарияланымдары таңдалды. Бұл тұлғалар – әлеуметтік желіде белсенді, өзіндік аудиториясы қалыптасқан және түрлі стильдік-мазмұндық ерекшеліктерімен ерекшеленетін контент жасаушылар.

Материал ретінде 2023–2025 жылдар аралығында жарияланған 40 жазба алынды (әр блогерден 20 пост). Посттар арнайы іріктеу критерийлері бойынша таңдалды: (1) саяхат және мәдениет тақырыбындағы жазбалар; (2) эмоционалды немесе ақпараттық сипаттағы мазмұн; (3) оқырманмен диалог құру элементтері бар жазбалар (сұрақтар, үндеулер, кеңестер); (4) стилистикалық құралдар мен тілдік бейнелеу тәсілдерінің болуы; (5) хэштегтер, эмодзилер, фотосуреттермен немесе бейнематериалмен сүйемелденген жазбалар.

Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде сапалық контент-талдау, прагмалингвистикалық және дискурсивті талдау, сондай-ақ салыстырмалы лингвистикалық талдау әдістері қолданылды. Жинақталған мәтіндер келесі негізгі аспектілер бойынша зерттелді: тілдік стиль (ғылыми-көпшілік, публицистикалық, көркем және бейресми стильдердің қолданылуы), экспрессивтілік деңгейі (метафора, эпитет, риторикалық сұрақтардың болуы), коммуникативтік стратегиялар (ақпарат ұсыну, үндеу, сұрақ қою, кеңес беру), интерактивтілік (оқыrmанды тарту тәсілдері), семантикалық өрістер (тақырыптық лексика мен мазмұн), сондай-ақ гендерлік ерекшеліктер (субъективтілік, эмоционалдық бояу, рационалдық, нарратив құрылымы).

Гендерлік лингвистикалық талдау барысында зерттеуші G. Lakoff (1987), D. Tannen (1994), және A. Qadi (2020) секілді авторлардың теориялық модельдеріне сүйендік. Бұл зерттеулер әйелдер мен ерлердің тіл қолдануындағы айырмашылықтарды сипаттауда маңызды бағыттар ұсынды: мысалы, әйелдердің тілінде эмоцияға толы бағалауыштық формалар жиі қолданылса, ерлердің тілі объективтілік пен деректілікке негізделеді.

Осылайша, зерттеуде қолданылған әдістер блогерлердің тілдік дискурсын тек мәтіндік құрылым мен стиль тұрғысынан емес, сонымен қатар олардың гендерлік ерекшеліктерін де айқындауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер және талқылау

Беков Асқар – Қазақстандағы танымал медиа-менеджер, саяхатшы, блогер. Оның әлеуметтік желідегі тілдік ерекшеліктері саяхат, тарих, мәдениет және фактілерге негізделген ақпараттарды ұсыну әдістері арқылы ерекшеленеді. Блогердің Instagram желісіндегі жазбалары аналитикалық, деректі әрі оқыrmанды қызықтыратын танымдық мазмұнға құрылған. Ол бейне контент арқылы ақпаратты ұсынудың заманауи тәсілдерін қолданады, ал мәтіндік бөлігінде көркемдік сипаттамадан гөрі нақты деректер мен оқиғаларға басымдық береді.

Беков Асқардың жазбалары бірнеше маңызды тілдік ерекшеліктерге ие:

1) Блогердің жазбалары ғылыми-көпшілік стильге жақын, өйткені ол нақты фактілерге сүйене отырып, аудиторияға маңызды тарихи және мәдени мәліметтерді ұсынады. Мысалы, 2025 жылғы 25 ақпандағы жазбасында: *«1973 жылы Римде Қазақстан дизайнерлері сән көрмесін өткізді. Қазақстаннан арнайы барған*

арулар ұлттық нақышпен әсемделген киім үлгілерін италиялықтарға паш етті. Бұл керемет сәттерді танымал италиян фотографы Виториано Растелли таспалады». Бұл мәтінде блогер ресми стильді сақтай отырып, нақты жылдар мен оқиғаларды атап көрсетеді. Жазбаның құрылымы журналистік стильге жақын, деректер қысқа әрі нұсқа берілген.

2) Беков Асқар көбіне ақпаратты қысқа әрі нақты беруге тырысады. Оның жазбаларында оқырманның эмоциясына әсер ету мақсатында артық эпитеттер немесе субъективті пікірлер сирек кездеседі. Мысалы, 2025 жылғы 12 ақпандағы жазбасында: *«Әлемдегі ең айбынды авианосецтердің бірін қазақ қызы жүргізіп-басқарғанын білетін бе едіңіз? Таныс болыңыздар – Жадыра Қабылқызы»*. Бұл жерде артық сипаттама жоқ, тек негізгі факт ұсынылған. Тілдік құралдар бейтарап, бірақ қызығушылық тудыру үшін риторикалық сұрақ қолданылған.

3) Блогердің жазбалары саяхат тақырыбына негізделгендіктен, оларда географиялық және тарихи мәліметтер жиі кездеседі. Мысалы, 2024 жылғы 20 мамырдағы жазбасында Дунай өзенінің статусын нақтылай отырып, оның бейтарап аймақ екенін атап өтеді: *«Жалпы Дунай ешбір елге тиесілі емес, бейтарап өзенге жатады. Сондықтан бұл өзенмен жүріп өтуге бәрінің құқығы бар»*. Бұл сөйлемде көркемдік немесе субъективті бағалау жоқ, тек дерек пен заңдылық берілген. Осы ерекшелігі арқылы блогер өз аудиториясына ақпаратты объективті түрде ұсынуға тырысады.

4) Беков Асқар жазбаларында оқырмандарды диалогқа тарту үшін риторикалық сұрақтар мен салыстыру тәсілін қолданады. Бұл тәсіл 2024 жылғы 27 желтоқсандағы жазбасынан көрінеді: *«Брюссель әлде Астана? Қай қаланың ЭКСПО-шары гажан?»*. Мұндай құрылым оқырмандарды пікір білдіруге ынталандырады. Автор бір жақты пікір білдірмей, аудиторияға таңдау қалдырады.

5) Блогердің жазбаларында хэштегтер белсенді қолданылады. Олар тақырыптық бағытты көрсетуге, жазбаның алгоритм арқылы көп адамға таралуына және ақпараттың құрылымдалуына ықпал етеді. Мысалы, 2024 жылғы 11 желтоқсандағы жазбасында: *«♀ Бұл жақта адамдардан гөрі белсебеттің саны көп. Сондай-ақ әлемдегі ең ұзын адамдар осы елде тұрады. #нидерланды #велосипед #қазақ #travel #eindhoven #netherlands»*. Блогер хэштегтерді тек сандық таргетинг үшін ғана емес, сонымен қатар мәтіннің семантикалық мазмұнын нақтылау үшін пайдаланады.

Беков Асқардың әлеуметтік желідегі тілдік ерекшеліктері оның медиа-менеджер және саяхатшы ретінде аудиториямен қарым-қатынас жасау стратегиясын айқын көрсетеді. Ол жазбаларында ғылыми-көпшілік стильді ұстанып, ақпаратты нақты әрі қысқа жеткізеді. Эмоционалдық бейтараптықты сақтай отырып, объективті деректерге сүйенеді. Сонымен қатар, оқырманмен интерактивті қарым-қатынас орнату үшін риторикалық сұрақтар мен салыстыру тәсілдерін қолданады. Бұл ерекшеліктер блогердің кәсіби медиаконтент жасаушы ретіндегі даралығын айқындап, оның аудитория арасында сенімді ақпарат көзі ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Динара Болат – журналист, медиа маманы, эстетикаға негізделген сапалы контент жасаушы блогер. «Соңына дейін әйел», «Өмірге шексіз ғашық» атты кітаптардың авторы. Динара Болаттың әлеуметтік желідегі жазбаларының тілдік ерекшеліктерін талдау оның медиа-мәтіндеріндегі стилистикалық, семантикалық және прагматикалық аспектілерді айқындауға мүмкіндік береді. Зерттеу барысында блогер дискурсының бірнеше негізгі ерекшелігі анықталды: эмоционалды-

экспрессивтілік, эстетикалық бейнелілік, ұлттық-мәдени концептілерді салыстыру, деректік және интерактивтілік.

Динара Болаттың мәтіндерінде эмоционалды-экспрессивті стилистика басымдыққа ие. Ол оқырманмен тікелей байланыс орнатып, оларды белгілі бір сезімге бөлейді. Экспрессивтіліктің негізгі көріністері:

1) *«Мағынасы жып-жылы»* – бұл сөз тіркесі эмоцияны күшейту үшін интонациялық қайталаумен құрылған.

2) *«Жаңа сәттер мен әдемі сезімдер үшін алғыс, 2024!»* – мәтінде бағалауыштық мағына күшейтіліп, оқырманға жағымды әсер беру мақсаты қойылған.

3) *«Пандалардың айналасында бәрі сондай жып-жылы»* – «жып-жылы» сөзінің қайталануы сезімнің шынайылығын арттырады.

4) *«Келесі жыл, бұдан да әдемі бол!»* – автор жылға тілек арнай отырып, адам мен уақыт категориясы арасында метафоралық байланыс жасайды. Бұл әдістер оқырманды блогердің эмоциясына еліктетіп, мәтінді субъективті қабылдауға бағыттайды.

Динара Болат жазбаларында бейнелі сөз қолданысы жиі кездеседі. Ол қарапайым ақпарат берумен шектелмей, оны эстетикалық деңгейге көтереді:

1) *«Қытайға үш рет апарып, ол елдің ғарыш аяқ алысын, ғажайып табиғатын көрсетті»* – «ғарыш аяқ алысы» тіркесі елдің қарқынды дамуын бейнелеп, көркемдік сипат береді.

2) *«Нағыз өзіммен қалдырдың»* – уақыт концептісін субъект ретінде қарастырып, оны адамға теңейді.

Динара Болат бейнелі сөздер мен ұлттық концептілерді көркем жеткізе білетін журналист:

1) *«Yuki zuki yo – айлы аспан астындағы маужыраған қарлы түн»* – жапон тіліндегі сөздер поэтикалық сипатқа ие, мұнда табиғат құбылыстары мен адам эмоциясы астасып тұр.

2) *«Жапон тілінде кездесетін жылы мағыналы сөздерді ұсынамын»* – мұнда тілдік концептілер эстетикалық категория ретінде ұсынылады. Бұл ерекшеліктер автор дискурсының эстетикалық сипатын көрсетіп, оқырманның қабылдауында ассоциациялық байланыстар туғызады.

Динара Болат өз жазбаларында түрлі елдер мәдениетін салыстырып, оларды қазақ аудиториясына түсінікті форматта ұсынады:

1) *«Бұл қалада тужиоба да бар. Аса экстремалдар кәсіби фотоаппаратын арқалап Дейра, Аль-Карама аудандарын барып көрсе болады»* – Дубай туралы кең таралған стереотиптерді жоққа шығарған.

2) *«Қытай Жаңа жылынан үнділердің Холиіне, одан соң өзіміздің Наурызға аман, көңілді жетейік»* – түрлі мәдениеттердің мейрамдарын тізбектеу арқылы олардың ортақ эмоционалдық маңызын көрсеткен.

3) *«Boketto – еш мақсатсыз, ауыр ойларсыз алысқа қарап тұру»* – мұнда жапон мәдениетіндегі ой кешу концептісі қазақ тіліне аударып берген. Бұл тәсіл блогер дискурсының прагматикалық бағытын көрсетіп, ұлттық-мәдени ерекшеліктерді байланыстыруға мүмкіндік береді.

Динара Болаттың тілдік ерекшелігінің тағы бір маңызды қыры – деректік мазмұн мен авторлық нарративтің үйлесімі:

1) *«Дубай халқының 80%-ы үнді, пәкістандықтар»* – деректік ақпарат нақты сандық көрсеткішпен беріледі.

2) «Қытайдың Ханчжоу қаласындағы 1 юань банкнотасында бейнеленген Сихоу өзені» – мәдениет пен экономиканы байланыстыратын дерек.

Динара Болаттың тілдік ерекшеліктері оның медиа-мәтіндеріндегі эмоциялық, эстетикалық және танымдық аспектілердің үйлесімділігімен ерекшеленеді. Ол экспрессивтілік пен көркемдік бейнелілікті қолданып, ұлттық-мәдени концептілерді интеграциялайды. Сонымен қатар, деректік ақпарат пен авторлық нарративті біріктіріп, оқырманмен интерактивті байланыста отырады.

Гендерлік лингвистика тұрғысынан қарастырғанда, саяхатшылар Динара Болат пен Асқар Бековтың жазбаларында айқын тілдік ерекшеліктер байқалады. Олардың тілдік құрылымы, стильдік таңдауы және экспрессивтілігі гендерлік айырмашылықтармен сипатталады. Ең алдымен, Динара Болаттың мәтіндерінде эмоционалдылық пен субъективтілік басым. Ол өз жазбаларында саяхаттың тек географиялық тәжірибе ғана емес, сонымен қатар рухани тереңдікке апаратын жол екенін көрсетеді: *«Менің намазым да, медитациям да саяхат дегенге бұрын кейбір адамдар ренжитін... Табиғат арқылы бізді құшақтап жан жарасын емдейді»*. Мұнда автор табиғатты тек көріп, тамашалау объектісі ретінде ғана емес, өзіндік ішкі жан дүниесін ұғынуға көмектесетін құрал ретінде бейнелейді. Бұл әйелдер дискурсына тән ерекшелік – сезім, ішкі түйсік пен рухани ізденісті алдыңғы қатарға шығару. Ал Асқар Бековтың мәтіндерінде ақпараттық құрылым басым. Ол нақты фактілерге сүйенеді, дәлдік пен статистикалық мәліметтерді қолданады: *«Мемлекетіміздің туын жасау байқауына 600 адам қатысқан. Солардың ішінен Шәкен Ниязбеков ұсынған ту үздік шыққан»*. Бұл ерлер дискурсына тән ерекшелік – хабарламалық стиль, объективтілікке ұмтылу және ресми ақпаратпен жұмыс істеу. Сонымен қатар, лексикалық ерекшеліктері де анық байқалады. Динара Болаттың жазбалары метафораларға, эпитеттерге бай: *«Құдай әрқайсымыздың ұсақ-түйек әңгіме, бекер қайғы, үй шаруасы секілді бір орында жер шұқып қалған күйімізден басымызды көтеріп, келесі деңгейге өтуімізді күтіп жүргендей»*. Бұл жерде көркем тіл, аллегориялық стиль қолданылған. Әйелдер дискурсында мұндай бейнелілік жиі кездеседі, өйткені олар көбіне оқырманның эмоциясына әсер етуді мақсат етеді. Керісінше, Асқар Беков нақты әрі тура сөйлеуді жөн көреді: *«Иорданияда жеген еттің дәмі тіл үйіреді. Бұдан асқан дәмді ет тек Қазақстанда бар шығар»*. Мұнда салыстыру бар, бірақ ол эмоционалды тереңдікке емес, объективті пікірге негізделген. Сондай-ақ, Асқардың жазбаларында бағалауыштық сипат болса да, ол күнделікті тұрмыстық тәжірибеге сүйеніп, рационалды пайымдаулар жасайды.

Динара Болаттың жазбаларында экспрессивтілік ерекше көрінеді. Ол өзінің эмоциясын оқырманға жеткізу үшін бейнелі сөздер мен метафораларды жиі қолданады: *«ӨМІРДІ СҮЙСЕҢ МЕНШЕ СҮЙ. Күнделікті өмірде қу тірліктің бәрі маңызды. Алайда көңіл алдында бәрі де түкке тұрғысыз болуы керек. Құдай әрқайсымыздың ұсақ-түйек әңгіме, бекер қайғы, үй шаруасы секілді бір орында жер шұқып қалған күйімізден басымызды көтеріп, келесі деңгейге өтуімізді күтіп жүргендей»*. Бұл мәтінде автордың эмоционалды әсер қалдыруға тырысканы байқалады. Оның қолданысында «қу тірлік», «бекер қайғы», «келесі деңгейге өту» секілді образды тіркестер бар. Мұндай стиль әйел дискурсына тән сипат болып табылады, себебі әйелдер көбіне оқырманмен эмоционалды байланыс орнатуға тырысады.

Ал Асқар Бековтың жазбасына назар аударсақ: *«Иорданияда жеген еттің дәмі тіл үйіреді. Бұдан асқан дәмді ет тек Қазақстанда бар шығар ☺ Тамақтарына көбіне қойдың етін пайдаланады. “Мансаф” сондай астың бірі»*. Мұнда ақпараттық

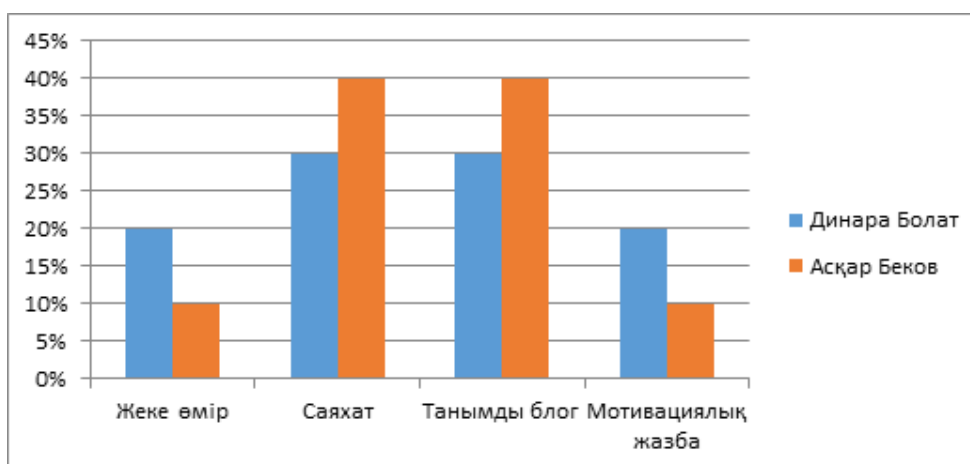
стиль басым. Автор эмоциясын білдіргенімен, ол негізгі назарды фактілерге аударып, оқырманға мәлімет беруге тырысады. Яғни, Динараның жазбаларымен салыстырғанда, бұл жерде субъективтілік төмен, ал объективтілік жоғары.

Динара Болат өз жазбаларында әлемді тануды рухани тәжірибемен байланыстырады: *«Менің намазым да, медитациям да саяхат дегенге бұрын кейбір адамдар ренжитін. Бірақ мен Жаратушы оның әрбір жаратқан жапырағы, тауы, тасы, суы арқылы бізбен күнде сәт сайын жанымызда екеніне көзім жетті»*. Бұл сөйлемдер оның саяхатты тек сыртқы тәжірибе ретінде емес, өзін-өзі табудың бір жолы ретінде қарастыратынын көрсетеді. Бұл әйелдерге тән рефлексиялық стильдің айқын көрінісі, өйткені әйелдер дискурсы көбіне ішкі сезімдер мен рухани ізденіске бағытталады.

Ал Асқар Бековтың жазбалары көбіне ақпараттық сипатта: *«Мемлекетіміздің туын жасау байқауына 600 адам қатысқан. Солардың ішінен Шәкен Ниязбеков ұсынған ту үздік шыққан»*. Бұл жерде автор нақты фактілерді тізбектейді, тарихи деректерді береді және оқыrmанды хабардар етуге басымдық береді. Яғни, оның дискурсы рационалдылық пен логикаға негізделген, бұл ерлер дискурсына тән сипат.

Динара Болат оқырманмен диалог жүргізуге бейім. Оның жазбаларында үндеу, кеңес беру, мотивациялық реңк байқалады: *«Бұл ғажап әлем біз үшін еді. Тек арманда, ұмтыл, жаса!»*. Ол оқыrmанды әрекетке шақырады, оқырманмен эмоционалды байланыс орнатады. Әйел блогерлердің жазбаларында мұндай мотивациялық стиль жиі кездеседі, себебі олар аудиториямен терең байланыс орнатуға ұмтылады.

Блогерлік контентті талдау олардың аудиториямен байланысу стратегиясын анықтауға мүмкіндік береді. Динара Болат пен Асқар Бековтің блогтары саяхат, танымдық ақпарат және жеке тәжірибе негізінде құрылғанымен, контент құрылымында айқын гендерлік айырмашылықтар байқалады (сурет).

Сурет. Саяхатшы-блогерлердің контент мазмұны

Динара Болаттың контентінде эмоцияға негізделген субъективтілік басым. Оның жазбалары мотивациялық сипатқа ие болып, оқыrmанды шабыттандыруға, өзін-өзі табуға және өмірді саналы сүюге бағытталады. Жеке өмірі (20%) мен мотивациялық жазбалары (20%) оның аудиториямен тығыз эмоционалды байланыс

орнатуға ұмтылысын көрсетеді. Танымдық блогы (30%) мен саяхат жазбалары (30%) көбінесе өмірлік философиямен астасып, жеке тәжірибесі арқылы беріледі.

Асқар Бековтің блогы объективті ақпарат пен танымдық деректерге негізделген. Оның жазбаларының басым бөлігі (40%) тарихи-мәдени танымдық ақпаратқа арналады, ал саяхат контенті (40%) белгілі бір елдің мәдениеті мен ерекшеліктерін сипаттауға бағытталған. Жеке өмірі тек 10%-ды құрайды, бұл ер блогерлерге тән ақпараттық стиль мен оқиғаларды сипаттауға басымдық беретін ерекшелікті көрсетеді.

Осы салыстырмалы деректер негізінде саяхатшы блогерлердің тілдік дискурсында гендерлік айқын айырмашылықтар бары дәлелденеді. Әйел блогер – Динара Болаттың контентінде оқырманмен эмоционалдық үндестік орнатуға, рухани ізденіс пен эстетикалық әсерге негізделген стиль басымдыққа ие болса, ер блогер – Асқар Бековтің жазбаларында рационалдық, ақпаратқа құрылымдық тұрғыдан қарау, ресми және фактілік мәліметтерді ұсыну байқалады. Мұндай айырмашылықтар тек стильдік деңгейде ғана емес, блогерлердің аудиториямен байланыс орнату тәсілдерінде, мәтін мазмұны мен тақырыптық басымдықтарында да көрініс табады. Бұл гендерлік дискурстың әлеуметтік желідегі көрінісі тек тілдік ерекшелік емес, сонымен бірге блогердің өзіндік медиатұлғасын қалыптастыру құралы екендігін көрсетеді. Осылайша, гендерлік айырмашылықтар саяхат дискурсында тек мазмұнды ұйымдастыру формасына ғана емес, сонымен қатар қабылдаушы аудиториямен өзара әрекет тәсіліне де тікелей ықпал етеді.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері Instagram желісіндегі саяхатшы блогерлердің дискурсында гендерлік айырмашылықтардың айқын көрініс табатынын дәлелдеді. Асқар Беков пен Динара Болаттың жазбаларын салыстыра отырып, олардың тілдік стилі мен коммуникация тәсілдерінде маңызды ерекшеліктер бар екені анықталды. Ер блогердің дискурсы көбіне ақпараттық, нақты деректерге негізделген, ресми стильге бейім болса, әйел блогердің дискурсы эмоционалды, бейнелі, эстетикалық тәсілдермен ерекшеленеді. Бұл ерекшеліктер тек тілдік құрылыммен шектелмей, коммуникативтік стратегияларға, тақырыптық мазмұнға және аудиториямен өзара әрекет формасына да әсер етеді.

Зерттеу барысында қолданылған прагматикалық, дискурсивтік және салыстырмалы талдау әдістері арқылы блогерлік мәтіндердің тек құрылымдық емес, сонымен қатар мәдени-гендерлік қырлары да ашылды. Әйел блогердің жазбаларында эстетикалық экспрессия мен субъективтілік алдыңғы орынға шықса, ер блогер нақты ақпарат жеткізуге, деректік мәліметтерге басымдық береді. Бұл – гендерлік дискурс пен медиа кеңістіктегі тілдік репрезентацияның өзара тығыз байланысын көрсететін маңызды көрсеткіш.

Сонымен қатар, зерттеу әлеуметтік желідегі қазақ тілді блогерлік дискурсты гендерлік лингвистика тұрғысынан зерттеудің өзектілігін айқындайды. Бұған дейінгі зерттеулердің басым бөлігі шетелдік контексте негізделгенін ескерсек, отандық медиадискурсты лингвистикалық тұрғыдан жүйелі түрде қарастыру – қазіргі қазақ тіл білімінің маңызды бағыттарының бірі болуы тиіс.

Алынған нәтижелер болашақта гендерлік дискурстың прагматикалық, мәдени және әлеуметтік аспектілерін тереңірек зерттеуге, сондай-ақ блогерлік мәтіндерді тіл үйрету, медиасауаттылық пен сыни ойлауды дамытуда қолдануға теориялық және практикалық негіз бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Ерғалиев Қ.С., Сеитова Н.С. Интернет-мем ерекшеліктері // Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі. 2024. № 1. С. 62–72.
<https://doi.org/10.52301/2957-5567-2024-1-12-22>
- Курманбекова З.Р. Әлеуметтік желі тілінің лингвостилистикалық сипаты // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Филология сериясы. 2024. №1(146). С. 98–109.
<https://doi.org/10.32523/2616-678X-2024-146-1-98-109>
- Салқынбай А., Сарсенбай Ж. Әлеуметтік желідегі тілдік қолданыстар: норма және узус // Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ Хабаршысы. 2023. №70(3). С. 213–231. <https://doi.org/10.48371/PHILS.2023.70.3.015>
- Amir, Z., Abidin, H., Darus, S., & Ismail, K. (2012). Gender differences in the language use of Malaysian teen bloggers. *GEMA Online Journal of Language Studies*, 12, 105–124. https://journalarticle.ukm.my/3266/1/pp_105_124.pdf
- Argamon, S., Koppel, M., Pennebaker, J. W., & Schler, J. (2007). Mining the Blogosphere: Age, gender and the varieties of self-expression. *First Monday*, 12(9).
<https://doi.org/10.5210/fm.v12i9.2003>
- Bustan, E., & Alakrash, H. (2020). Gender Analysis Amongst Male and Female Malaysian Travelling Bloggers. *The International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(6), 1–9. <https://doi.org/10.6007/ijarbss/v10-i6/7256>
- Eckert, P., & McConnell-Ginet, S. (2013). *Language and gender*. Cambridge University Press.
- Haas, A. (1979). Male and female spoken language differences: Stereotypes and evidence. *Psychological Bulletin*, 86(3), 616–626.
- Holmes, J., & Meyerhoff, M. (Eds). (2008). *The handbook of language and gender* (vol. 25). Hoboken, NJ: Wiley. <https://doi.org/10.1002/9780470756942>
- Iskakova, K., & Kurmanova, B. (2024). Factors of Formation of Virtual Linguistic Personality in the Kazakhstani Blogosphere. *Tiltanym*, 3(95), 209–223.
<https://doi.org/10.55491/2411-6076-2024-3-209-223>
- Issina, G., Beissembayeva, A., & Ekici, M. (2023). Gender identity in social space: linguistic ways of self-expression in Twitter microblogs. *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series*, 143(2), 53–60.
<https://doi.org/10.32523/2616-678X-2023-143-2-53-60>
- Lakoff, G. (1975). Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts. In: *Contemporary research in philosophical logic and linguistic semantics*. Dordrecht: Springer, 221–271. https://doi.org/10.1007/978-94-010-1940-7_9
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Qadi, A. (2021). Gender variations in language use by male and female bloggers: A corpus-based comparative analysis. *Journal of Educational Research and Reviews*, 9(9), 247–263. https://doi.org/10.33495/jerr_v9i9.21.139
- Ravago, J., Arvin V. De Roxas, J., Torres, J., Casipit, D., & Reyes, M. (2024). Cross-Cultural Gender-Based Investigation of Filipino and Chinese Facebook Users' Disagreement Strategies. *Qubahan Academic Journal*, 4(2), 297–323.
<https://doi.org/10.48161/qaj.v4n2a538>
- Shahzad, W., Ali, T., Farooq, M.A., & Fatima, I. (2023). A Study of Women's Language Features in Pakistani Female Bloggers. *Qlantic Journal of Social Sciences and Humanities*, 5(1), 37–51. <https://doi.org/10.55737/qjssh.307854515>

- Shokym, G.T., Zhumasheva, K.B., Khassanov, G.K., Azhgaliyev, M.K., Sultangaliyeva, R.B., Ramanova, A.A., & Gabdesheva, A.E. (2022). Images of men and women in the mirror of gender metaphors. *Eurasian Journal of Applied Linguistics*, 8(2), 272–282. <http://dx.doi.org/10.32601/ejal.911560>, <https://ejal.info/menuscrypt/index.php/ejal/article/view/335/81>
- Sullivan, F.R., Kapur, M., Madden, S., & Shipe, S. (2015). Exploring the Role of ‘Gendered’ Discourse Styles in Online Science Discussions. *International Journal of Science Education*, 37(3), 484–504. <https://doi.org/10.1080/09500693.2014.994113>
- Tannen, D. (1994). The relativity of linguistic strategies: Rethinking power and solidarity in gender and dominance. In: D. Tannen (ed.), *Gender and discourse*. Oxford: Oxford University Press, 19–52.
- Trudgill, P. (1972). Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich. *Language in Society*, 1(2), 179–195. <https://doi.org/10.1017/S0047404500000488>
- Zhanzhigitov, S. (2024). Gender linguistics: analysis of scientific publications in Scopus. *Bulletin of the Eurasian Humanities Institute*, 3, 16–29. <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2024-3.02>

References

- Amir, Z., Abidin, H., Darus, S., & Ismail, K. (2012). Gender differences in the language use of Malaysian teen bloggers. *GEMA Online Journal of Language Studies*, 12, 105–124.
- Argamon, S., Koppel, M., Pennebaker, J.W., & Schler, J. (2007). Mining the Blogosphere: Age, gender and the varieties of self-expression. *First Monday*, 12(9). <https://doi.org/10.5210/fm.v12i9.2003>
- Bustan, E., & Alakrash, H. (2020). Gender Analysis Amongst Male and Female Malaysian Travelling Bloggers. *The International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(6), 1–9. <https://doi.org/10.6007/ijarbss/v10-i6/7256>
- Eckert, P., & McConnell-Ginet, S. (2013). *Language and gender*. Cambridge University Press.
- Ergaliev, Q.S. & Seitova, N.S. (2024). Internet-mem erekshelikteri [Features of Internet memes]. *Til jäne ädebiet: teorıyası men täjirıbesi. Language and Literature: Theory and Practice*, 3(1), 62–72. (in Kaz.) <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2024-1-12-22>
- Haas, A. (1979). Male and female spoken language differences: Stereotypes and evidence. *Psychological Bulletin*, 86(3), 616–626.
- Holmes, J., & Meyerhoff, M. (Eds). (2008). *The handbook of language and gender* (vol. 25). Hoboken, NJ: Wiley. <https://doi.org/10.1002/9780470756942>
- Iskakova, K., & Kurmanova, B. (2024). Factors of Formation of Virtual Linguistic Personality in the Kazakhstani Blogosphere. *Tiltanym*, 3(95), 209–223. <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2024-3-209-223>
- Issina, G., Beissembayeva, A., & Ekici, M. (2023). Gender identity in social space: linguistic ways of self-expression in Twitter microblogs. *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series*, 143(2), 53–60. <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2023-143-2-53-60>
- Kurmanbekova, Z.R. (2024). Aleumettik jeli tilinin lingvostilistikalyk sipaty [Linguostylistic features of social media language]. *L.N. Gumilev atyndagy*

- Evraziya ul'tyik universitetinin Habarshysy. Filologiya seriyasy*, 1(146), 98–109. (in Kaz.). <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2024-146-1-98-109>
- Lakoff, G. (1975). Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts. In: *Contemporary research in philosophical logic and linguistic semantics* (pp. 221–271). Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-010-1940-7_9
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Qadi, A. (2021). Gender variations in language use by male and female bloggers: A corpus-based comparative analysis. *Journal of Educational Research and Reviews*, 9(9), 247–263. <https://doi.org/10.33495/jerr.v9i9.21.139>
- Ravago, J., Arvin V. De Roxas, J., Torres, J., Casipit, D., & Reyes, M. (2024). Cross-Cultural Gender-Based Investigation of Filipino and Chinese Facebook Users' Disagreement Strategies. *Qubahan Academic Journal*, 4(2), 297–323. <https://doi.org/10.48161/qaj.v4n2a538>
- Salkynbai, A., & Sarsenbai, Zh. (2023). Aleumettik zhelidegi tildik koldanystar: norma zhane uzus [Linguistic practices in social media: norm and usage]. *Abylai Khan atyndagy Kazak Halykaralyk katynastar zhane alem tilderi universitetinin Habarshysy*, 70(3), 213–231. (in Kaz.). <https://doi.org/10.48371/PHILS.2023.70.3.015>
- Shahzad, W., Ali, T., Farooq, M. A., & Fatima, I. (2023). A Study of Women's Language Features in Pakistani Female Bloggers. *Qlantic Journal of Social Sciences and Humanities*, 5(1), 37–51. <https://doi.org/10.55737/qjssh.307854515>
- Shokym, G.T., Zhumasheva, K.B., Khassanov, G.K., Azhgaliyev, M.K., Sultangaliyeva, R.B., Ramanova, A.A., & Gabdesheva, A.E. (2022). Images of men and women in the mirror of gender metaphors. *Eurasian Journal of Applied Linguistics*, 8(2), 272–282. <http://dx.doi.org/10.32601/ejal.911560>
- Sullivan, F. R., Kapur, M., Madden, S., & Shipe, S. (2015). Exploring the Role of 'Gendered' Discourse Styles in Online Science Discussions. *International Journal of Science Education*, 37(3), 484–504. <https://doi.org/10.1080/09500693.2014.994113>
- Tannen, D. (1994). The relativity of linguistic strategies: Rethinking power and solidarity in gender and dominance. In: D. Tannen (Ed.), *Gender and discourse*. Oxford: Oxford University Press, 19–52.
- Trudgill, P. (1972). Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich. *Language in Society*, 1(2), 179–195. <https://doi.org/10.1017/S0047404500000488>
- Zhanzhigitov, S. (2024). Gender linguistics: analysis of scientific publications in scopus. *Bulletin of the Eurasian Humanities Institute*, 3, 16–29. <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2024-3.02>

К.Б. Жумашева*Западно-Казахстанский университет имени М. Утемисова**Уральск, Казахстан***М.К. Ажгалиев***Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет**Уральск, Казахстан*

ГЕНДЕРНЫЙ ДИСКУРС: ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОГО СТИЛЯ И КОММУНИКАТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ ТРЭВЕЛ-БЛОГЕРОВ В СЕТИ INSTAGRAM

Аннотация. В данной статье рассматривается языковой дискурс тревел-блогеров в социальной сети Instagram с позиций гендерной лингвистики. В качестве объекта исследования выбраны публикации известных казахскоязычных блогеров — Аскара Бекова и Динары Болат. Анализируются языковая специфика их блогов, коммуникативные приемы и стилистические особенности. В исследовании использованы методы качественного контент-анализа, прагмалингвистического и сравнительного лингвистического анализа. В результате исследования установлено, что тексты блогера-мужчины характеризуются официальным, информативным стилем, основанным на точных объективных фактах, тогда как в дискурсе блогера-женщины преобладают субъективная эмоциональность, эстетическая образность и интерактивное взаимодействие с аудиторией. Языковые особенности авторов обусловлены не только гендерными факторами, но и прагматическими и культурными аспектами медиатекста. Также выявлено, что способы взаимодействия с аудиторией и выбор тематики соответствуют гендерным моделям коммуникации. Исследование позволяет раскрыть гендерные аспекты казахскоязычного блогерского дискурса в социальной сети Instagram и способствует формированию нового направления в отечественной лингвистике. Работа направлена на выявление особенностей языковой идентичности в социальных сетях и расширяет прикладной и междисциплинарный потенциал гендерной лингвистики и медиакommunikации.

Ключевые слова: гендерная лингвистика, медиадискурс, казахстанские тревел-блогеры, языковой стиль, коммуникативные стратегии, социальные сети.

K.B. Zhumasheva*M. Utemisov West Kazakhstan University**Uralsk, Kazakhstan***M.K. Azhgaliyev***West Kazakhstan Innovative-Technological University**Uralsk, Kazakhstan*

GENDER DISCOURSE: FEATURES OF LINGUISTIC STYLE AND COMMUNICATIVE STRATEGIES OF TRAVEL BLOGGERS ON INSTAGRAM

Abstract. This article examines the linguistic discourse of travel bloggers on the social media platform Instagram from the perspective of gender linguistics. The study focuses on the posts of well-known Kazakh-speaking bloggers Askar Bekov and Dinara Bolat. It analyzes the linguistic features of their blogs, communicative techniques, and

stylistic characteristics. The study employs methods of qualitative content analysis, pragmalinguistic analysis, and comparative linguistic analysis. The findings reveal that the male blogger's texts are characterized by a formal, informative style based on precise and objective facts, whereas the female blogger's discourse is marked by subjective emotionality, aesthetic imagery, and interactive engagement with the audience. The linguistic features of the authors are influenced not only by gender factors but also by the pragmatic and cultural aspects of the media text. The study also reveals that the methods of audience engagement and the choice of topics align with gender-based communication patterns. The study offers insight into the gender-specific aspects of Kazakh-language blogging discourse on Instagram and contributes to the development of a new direction in national linguistics. It aims to identify the features of linguistic identity in social networks and expands the applied and interdisciplinary potential of gender linguistics and media communication.

Keywords: gender linguistics, media discourse, Kazakhstani travel bloggers, linguistic style, communicative strategies, social media.

Авторлық үлестер

Жумашева К.Б. – концептуалдау, формалды талдау, әдіснама, жазу – шолу және редакциялау.

Ажғалиев М.К. – хат жазу – бастапқы жоба, визуалдау.

A.K. Matayeva*L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan* <https://orcid.org/0000-0002-3470-0756>
*email: asyl_mataeva@mail.ru***A.E. Alimbayev***L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan* <https://orcid.org/0000-0003-1717-7374>
email: aslan_alimbaev@mail.ru

THE PRAGMATIC PARADIGM IN LITERARY STUDIES: THEORETICAL ASPECTS AND NEW OPPORTUNITIES TO STUDY LITERARY TEXTS

Abstract. The article explores the fundamental aspects of the pragmatic theory of literature and its applicability in analyzing contemporary literary texts. In the context of shifting paradigms in literary theory, there is a growing need to reconsider classical approaches and introduce interdisciplinary methods. Pragmatic literary theory, which emerged in the early 21st century, addresses this need by focusing on the communicative aspects of literature and the dynamic interaction between author, text, and reader. The study presents a methodological model for the pragmatic analysis of literary works, emphasizing the integration of literary pragmatics, narratology, and reader-response theory. This approach enables the identification of multilayered communicative relations and latent meanings within texts. The practical application of the model is demonstrated through analysis of selected contemporary Kazakh literary works, revealing how pragmatic strategies influence textual interpretation. The research concludes that the pragmatic paradigm enriches literary analysis and contributes to a deeper understanding of author-reader interaction in modern literature.

Keywords: pragmatic literary theory, interpretation of literary text, authorial intention, reader reception, pragmatic analysis

Conflict of interests:

The authors declare no conflict of interest.

Article history:

Received: 09.06.2025

Accepted: 19.07.2025

Introduction

In the 21st century, the science of literary studies is developing based on new perspectives and interdisciplinary methods. Within this framework, pragmatic theory has

become one of the key tools for interpreting contemporary literary processes and artistic texts. This theory aims to study literary texts not only from an aesthetic or structural perspective but also in terms of their communicative, social, and cultural functions.

The pragmatic aspects of a literary text – such as the relationship between author and reader, the intention conveyed through the text, its influence, and the reader's response – are becoming central subjects in modern literary studies. The relevance of this research topic is also supported by the active development of the pragmatic approach in contemporary philological science.

Pragmatics is not a temporary academic interest but a stable phenomenon arising from the inherent need to study language and communication. This approach plays a significant role in examining human interactions and the processes by which people comprehend the world through language (Al-Hindawi, Saffah, 2019a, p. 394–408).

The main advantage of pragmatic literary theory lies in its broad applicability in practice. It allows to deeper understand the linguistic structure and communicative functions of artistic texts and opens new pathways to analyze the dialogue between author and reader. Since the second half of the 20th century, pragmatics has emerged as a branch of linguistics and later became one of the leading approaches in literary studies and textology, laying the foundation for viewing literary texts as tools of communication.

Considering literary texts from a pragmatic perspective has contributed to the development of new methods of analysis and offers mechanisms for conveying information to the reader more effectively. Moreover, pragmatic theory has the potential to evolve into an independent branch within literary studies. These factors emphasize the need for a comprehensive and in-depth exploration of the pragmatic approach. This study aims to define the key elements of pragmatic literary theory and explore its potential for analyzing postmodern works in contemporary Kazakh literature. To accomplish this goal, the following objectives were outlined: to investigate the theoretical foundations, key concepts, and branches of literary pragmatics; to examine the contributions of scholars in this field; to evaluate the applicability of literary pragmatics to modern Kazakh texts; and to outline its future prospects within literary studies.

The article contributes to the theoretical development of literary scholarship by introducing a fresh perspective on the interpretation and communicative function of literary texts. Furthermore, by analyzing the pragmatic features of works in Kazakh literature, it seeks to address significant issues in the field and offer practical tools for understanding current literary dynamics.

The pragmatic approach is grounded in both philosophical and linguistic origins. Pragmatist philosophy was first systematized in the works of C.S. Peirce and later developed by W. James and J. Dewey (2000). According to Peirce (2000), pragmatism is a philosophical approach that determines the meaning of thought through its practical consequences. In other words, the meaning of any proposition is revealed through its potential applications and effects in practice. In linguistics, J.L. Austin's (1962) speech act theory and J.R. Searle's (1969) classification of speech acts emphasized language as a form of action. H.P. Grice (1975) introduced the cooperative principle, emphasizing the role of implicature and communicative intentions, which guide how speakers shape their utterances to achieve effective and meaningful interaction. D. Sperber and D. Wilson's (2004) relevance theory centers on aligning authorial intention with reader interpretation.

Interdisciplinary integration subsequently facilitated the incorporation of pragmatics into literary theory. R. Chartier (2006) conceptualized literature as a communicative act, focusing on the processes of reception and interpretation.

Although the issues of authorial intention and pragmatic orientation in literary texts have not yet been fully systematized in Kazakh literary studies, related research has been reflected through analyses of the stylistic and communicative functions of linguistic units in the works of R. Syzdyk, et al. (2024a). Within the Kazakh academic community, the contributions of Z. Temirgazina in pragmalinguistics (2010) and D. Alkebaeva (2018) in pragmastylistics and functional pragmatics significantly deepen these issues and provide a theoretical basis for pragmatic interpretation of literary texts.

Materials and methods

The object of this study is T. Asemkulov's short story "Bektory's Treasure" (2018) written in the postmodernist tradition. This literary text serves as an effective model for analysis within the framework of pragmatic literary theory, as it consistently employs indirect communication between the author and the reader, symbolic structures, and expressive linguistic devices. The presence of pragmatic intentions and mechanisms of influence directed at the addressee within the narrative provides a solid foundation for its scholarly examination.

A range of methods was employed in the course of this research. The theoretical-analytical method was used to systematize the key principles, conceptual foundations, and scholarly aspects of pragmatic literary theory, as well as to analyze relevant academic works. The pragmatic analysis method aimed to identify the author's intention, pragmatic addressivity, speech acts, implicit meanings, and mechanisms of influence on the reader within the literary text. The structural method served to examine the narrative style and the structural-functional organization of pragmatic units in the text. Inally, the content analysis method was applied to systematically assess pragmatic elements and culturally embedded cognitive meanings in the literary work.

Results and discussion

Pragmatics in literature is an approach that views how a text influences the reader and examines the semantic relationship between the author and the recipient. The pragmatic method considers the literary text as a meaningful structure organized by the author with a specific purpose, designed to evoke a particular reaction in the reader's mind. In the current age of contextuality, the pragmatic approach allows for a completely new perspective on their interaction. Its primary goal is to identify the author's presence through alternative methods. This literary theory is based on the reader's freedom to interpret and critically dissect the literary work. Advocates of this method promote the idea of the "death of the author," emphasizing the need to free the reader from the constraints of authorial intent. In doing so, the "new theory" rejects aesthetic unity and places reader autonomy and subjectivity at the forefront (Qi & Chen, 2025, p. 172).

Based on the analysis of scholarly works (Turyшева, 2015; Konkin & Kotenko, 2022), it can be concluded that the pragmatic approach in literary studies consists of several branches: the phenomenology of reading, the indirect impact of artistic communication, the history of literary reception, and the pragmatic theory of narration. To facilitate the understanding of the main concepts and features of these directions, we present them in the table below (Table 1).

Table 1. The main conclusions of the branches of literary pragmati

The main idea	Object of study	Authors and main works	Contribution to literary pragmatics
Educational phenomenology			
Text is a system that generates meaning. The reader is an active subject who makes sense	Relationship between the reader and the text	R. Barthes "The Rhetorical of image: Semiotika: Poetika" (1989), H.-G. Gadamer "Language and Understanding" (1991), U. Eco "The Missing Structure" (2006), W. Iser "Der Leservorgang" (Rezeptionsästhetik: Theorie und Praxis, 1993), P. Ricoeur "The Method of Hermeneutics of Social Science" (1995) and others.	The consideration of the reader as a creator of meaning was the basis for the formation of receptive aesthetics. Introduced the concepts of "implicit reader", "act of perception", "reflection"
Indirect influence of artistic communication			
Literature can influence human activity, values	Reader's model of behavior, life experience	Yu. Lotman "The Poetics of Everyday Behavior in Russian Culture of the XVIII century" (1992), S. Greenblatt "The Formation of the "Self" in the Renaissance: from Moore to Shakespeare" (1999) and others.	The literary text was considered as a tool that presents patterns of behavior, influencing action
History of artistic perception			
The perception of literature depends on the historical and social context	Types of historical perception of the reader	H.-R. Yauss "Aesthetic Experience and Literary Hermeneutics" (1995), W. Iser "Changing the Functions of Literature" (2004), "The Educational Process: Phenomenological Method" (2004), etc.	Divided the history of perception into stages (associative, sympathetic, ironic, etc.). Defined the role of the public context
Pragmatic theory of narrative			
Narrative is a communicative act that creates meaning, not the structure of the text	Relationship between author, narrator, reader	M. Bakhtin "Author and Hero" (1994), W. Iser "Der Leservorgang" (Rezeptionsästhetik: Theorie und Praxis, 1993), etc	The implicit author, the narrator, proposed the narrator system. He combined the theory of narratology and receptive aesthetics

In contemporary literary studies, these approaches continue to be enriched with new interpretative perspectives. Based on the pragmatic directions systematized in the table and current scholarly views, selected literary excerpts from T. Asemkulov's "Bektory's Treasure" (2018) are examined.

The ideas of "the phenomenology of reading" have provided a scientific foundation for key concepts in contemporary literary pragmatics, such as the reader mode, the act of reception, and the dialogue between text and experience. In modern literary studies, scholars have continued to develop this approach from new perspectives. Thus, reading phenomenology is understood as an important direction in literary scholarship that integrates the cognitive, existential, and pragmatic dimensions of perceiving literary texts, and treats the reader as an active constructor of meaning (Hinton, 2023; Zaccari, et al., 2024).

From this perspective, the following dialogue in "Bektory's Treasure" draws particular attention: the brief yet profound exchange between Kaiyrboldy and the mysterious girl – "I trust you too, Kaiyrboldy" – "How do you know my name?" – "It's a secret..." (Asemkulov, 2018) – serves as a pragmatic element that establishes a personal connection between the reader and the text. Such moments encourage the reader to derive meaning based on their own experience, intuition, and emotional state. Concepts like "enigmatic resonance" and "trust" are perceived on an existential level, intensifying the dialogue between the reader and the text. This phenomenon forms a foundation for interpretation within the framework of reader phenomenology.

The second branch of literary pragmatics, "the indirect influence of literary communication," has been supported by a number of studies on behavioral theory in literature (Wright & Snezhina, 2022). Researchers argue that a literary text can influence real-life behavior through its interaction with the reader, offering reflected models of behavior. That is, readers often apply the ideas expressed in literary works to their own experiences, leading to changes in their beliefs and actions (Zihan & Parkinson, 2021).

Within this framework, the following scene in the work deserves attention: Kaiyrboldy promptly acts to save an unknown child who has suffered a serious accident, delegating the organization of necessary assistance (Asemkulov, 2018). This episode reflects the character's moral stance and likely evokes in the reader, without direct persuasion, reflections on kindness, compassion, and the responsible use of material resources. Such moments are regarded as powerful manifestations of indirect influence in literary texts, as they encourage the reader toward reflection rather than immediate action.

The next branch of literary pragmatics, "the history of literary reception," is grounded in the crucial role of specific socio-historical contexts. In conveying a nation's historical memory and cultural-spiritual identity, the writer's choice of words, methods of presenting historical facts, and pragmatic strategies in using linguistic units become key indicators. In this regard, contemporary philologists view the pragmatic analysis of literary texts as an effective means of uncovering the author's cultural and cognitive worldview (Saira, et al., 2023). Furthermore, when examining text pragmatics and author pragmatics, it is essential to consider the issue of "background knowledge," as the linguistic communication between the text producer and recipient is directly linked to their shared foundational knowledge (Iskakova, et al., 2024b, p. 44). This thereby forms an essential element of pragmatic understanding.

The following episode in the text offers an opportunity for a pragmatic interpretation of the artistic representation of historical and cultural memory. The story vividly depicts how characters from the childhood tale "Er Tostik," particularly the figure of Bektory,

have deeply ingrained themselves in the child's consciousness. The grandmother's frequent recounting of folkloric legends and archetypal images influences the child's intuition, permeating the realms of dreams and imagination (Asemkulov, 2018). Through this episode, the author revitalizes national historical memory and cultural archetypes within the literary text, thereby enhancing its pragmatic potential in resonance with the reader's folkloric background knowledge. Consequently, this approach is regarded as a significant pragmatic structure within the history of literary reception.

"Narrative pragmatics" is another major subfield of literary pragmatics. Current studies focus on narrative structures and reader categories, aiming to explore narration as a communicative act that generates meaning (Al-Hindawi & Saffah, 2019b). The intersection of narratology and reception aesthetics has significantly contributed to the formation of literary pragmatics. Narrative pragmatics thus encompasses not only structural elements, but also the processes of reception within a historical and cultural context, offering a comprehensive understanding of the pragmatic function of literary works (Ormerod, 2020).

Building upon these theoretical principles, the following excerpt opens the way to explore the pragmatic potentials of narrative structure. In Bektory's *Treasure*, the narrative technique complicates the reader's perception process. Although the main events initially revolve around the character Kaiyrboldy, by the end the reader discovers that the entire narration is actually a dream of Sagyndyk (Asemkulov, 2018). This structural shift serves as a pragmatic device that prompts a renewed understanding of the text's meaning.

The author's deliberate use of this narrative misdirection compels the reader to revisit the text and reconstruct their interpretation. Thus, narration functions not merely as a means of conveying content but as a complex pragmatic mechanism of influence on the reader. This element significantly enlivens the multilayered interpretive structure of the literary work and deepens the interaction between the text and its audience.

There are two key directions in applying the pragmatic method in literary studies:

1. Investigating the role of a literary work in the reader's consciousness and life experience. This approach focuses on how the reader applies the experiences gained from interpreting the text to real-life situations.

2. Studying how the mechanism for engaging the reader is encoded in the text's structure from the outset. Here, the pragmatic method reveals how artistic organization shapes the text's intentional orientation and how it affects the reader.

Thus, the common foundation of both research paths is the exploration of the communicative orientation of the literary text, which allows them to be considered as complementary and integrated directions of study.

To illustrate and support this view, we offer an analysis of Asemkulov's short story "Bektory's Treasure" through the lens of pragmatic literary theory:

1. Pragmatic Act and Addressivity

In the story, both the authorial narration and the characters' speech are often directed explicitly at an addressee. As M. Bakhtin noted, this reveals the inner pragmatic nature of the narrative act. For example, Bektory speaks to Qaiyrboldy, yet his words seem to address not only the character but also the reader:

"From the moment you stepped over this threshold, you ceased to exist in this world... we are now sitting inside your subconscious" (Asemkulov, 2018).

In this passage, the use of the second-person form directly activates the mechanism of addressivity (speaking directly to the reader). Such speech tightens the relationship between the text and the reader, drawing the reader into the internal space of the narrative.

Moreover, the discourse structure of the story clearly demonstrates the author's appeal to an "implicit reader" – that is, the text presumes a reader with a certain cultural and intellectual background.

2. The Pragmatic Load of Symbol and Metaphor

Bektory's "collection of hearts" functions as a symbolic structure within the literary text. This image holds not only metaphorical but also pragmatic and philosophical significance. Each heart encodes a different fate, a different emotional world. Through this, the author attempts to establish a personal connection with the reader's own lived experience:

"Jars holding hearts on the shelves. Suspended in liquid... one is pink, another violet, and one is jet black..." (Asemkulov, 2018).

By using color, the author evokes an emotional response in the reader, activating internal reflection. This illustrates one of the key principles of literary pragmatics: the meaning of a text lies not solely in what the author says, but in how the reader perceives and constructs meaning from it.

3. Reception Pragmatics and Reader Experience

The literary text is deliberately structured to engage the reader actively in the interpretive process. The reader interprets each scene through their own cultural and philosophical experience. For instance:

"A glass door close to the left wall. The room is empty. Not a single piece of furniture. Only – a profound silence" (Asemkulov, 2018).

Though this appears to be a simple description at first glance, it offers a wide field for interpretation from a pragmatic standpoint. The phrase "profound silence" stimulates an emotional state in the reader, which may be interpreted as mystical quietude, loneliness, or even a metaphor for death. Such pragmatic fluctuation demonstrates the multilayered nature of the literary text.

4. Intertextuality and Cultural Codes

The image of Bektory represents a convergence of mythological consciousness, archetypal structures, and modern philosophy – a phenomenon of pragmatic intertextuality. Drawing on archetypal knowledge, the author activates the reader's cultural codes. For example:

"Bektory was once a living man. But, unable to find his place in life, disillusioned with all existence... he retreated, entering his inner world..." (Asemkulov, 2018).

This portrayal presents Bektory as a metaphysical wanderer of contemporary culture. Pragmatically, the image resonates with the reader's awareness of spiritual crisis in modern society.

5. The Pragmatics of Time and Space In the story, space and time appear not as realistic constructs, but as hyperrealistic elements. This artistic device disrupts the reader's conventional boundaries of perception:

"This room stretches and dissolves into hyperspace – that is, into infinity" (Asemkulov, 2018).

From a pragmatic perspective, this sentence does not merely describe physical space – it guides the reader into a realm of thought beyond real time and space. Thus, such a narrative technique invites the reader toward reflection, philosophical reasoning, and abstract interpretation.

6. Dialogue and Inner Monologue as semantic-pragmatic structures Qaiyrboldy's inner turmoil and his dialogue with Bektory form a structure that generates internal

pragmatic meaning. His inner speech, questions, and oscillation between belief and doubt evoke parallel emotional and cognitive responses in the reader:

“...Am I dead? Or am I still alive? Is this a dream? Or is it real?” (Asemkulov, 2018).

This is an example of pragmatic interaction within a literary text – the reader experiences the character’s internal crisis through their own consciousness.

Applying the literary pragmatic method to a literary text is an effective way to co-create meaning in collaboration with the reader. This highlights the practical value of the pragmatic approach. Such analytical methods provide new perspectives for studying contemporary Kazakh literature.

At the turn of the 20th and 21st centuries, shifts in scholarly and humanistic thinking have redefined the status of literature and philological sciences, increasingly shaped by trends of global integration. This process will undoubtedly remain a relevant direction for development in the context of globalization. Furthermore, the best principles of world literature are being adapted into Kazakh literature with consideration for national characteristics (Matayeva, et al., 2025, p. 639–653).

Conclusion

The widespread application of pragmatic aspects is considered one of the promising directions in literary studies, as it opens new possibilities for interaction between the author and the reader and expands the mechanisms of literary text reception. The research undertaken has effectively highlighted the theoretical relevance and practical utility of the pragmatic approach within modern literary analysis.

The study revealed that fundamental principles of pragmatic literary theory – such as interpreting the literary text as a form of communication, recognizing the interactive dynamic between the author and the reader, and analyzing the underlying cultural codes and implied meanings – offer valuable insights into the multilayered structure of literary works.

Based on the analysis of scholarly literature, the following key aspects of pragmatic literary theory were identified:

- literary pragmatics treats the text not as a static structure but as a meaning-generating action;
- meaning is shaped not only by content and structure but also by the reader's cognitive and cultural context;
- pragmatic analysis provides tools for uncovering complex phenomena in literary texts, such as polysemy and indirect speech;
- the pragmatic approach is increasingly used as an interdisciplinary method in interpreting and teaching literature.

While the full potential of this approach has yet to be fully explored within Kazakh literary studies, recent methodological developments – building on earlier scholarly groundwork – suggest that the pragmatic paradigm is gradually gaining recognition and legitimacy in this field. The conducted research offered a pragmatic interpretation of Talasbek Asemkulov's short story “Bektory's Treasure.” This examination focused on the narrative structure, speech acts, the implicit representations of both author and reader, as well as the cultural and semantic frameworks embedded in the text, all through a pragmatic lens.

The theoretical and applied value of the pragmatic method lies in its capacity to reveal the complex, layered meanings of literary works. It also proves to be a powerful

tool for literary education when approached through a culturally and communicatively informed framework. These advantages allow us to anticipate that the pragmatic method will contribute to expanding interpretive strategies in the future analysis of Kazakh literature.

References

- Al-Hindawi, F., & Saffah, M. D. (2019). Literary pragmatics. *Arab World English Journal (AWEJ)*, 10(2), 394–408. <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol10no2.30>
- Alkebaeva, D. (2020). *Kazak tilinin pragmatistikasy* [Pragmatistilistics of the Kazakh language]. Almaty: Kazak universiteti. (in Kaz.).
- Asemkulov, T. (2025). *Bektorynyn qazynasy* [Bektory's Treasure]. Retrieved 09 January 2025 from https://adebiportal.kz/kz/news/view/talasbek-asequlov-bektorynyn-qazynasy_21217 (in Kaz.).
- Austin, J.O. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press. Retrieved January 02 2025 from <https://silverbronz.files.wordpress.com/2017/10/austin-how-to-do-things-with-words-1962.pdf>
- Chartier, R. (2006). *Pis'mennaya kul'tura i obshchestvo* [Written culture and society]. Moskva: Novoe izdatel'stvo. (in Russ.).
- Dewey, J. (2000). *Demokratiya i obrazovanie* [Democracy and education] / per. s ang. Moskva: Pedagogika-Press. (in Russ.).
- Grice, H.P. (1975). *Logic and conversation*. New York: Academic Press. Retrieved January 03 2025 from <https://www.sfu.ca/~jeffpell/Cogs300/GriceLogicConvers75.pdf>
- Hinton, M. (2023). Pragmatics in argumentation research. *Journal of Pragmatics*, 212, 89–92. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2023.05.016>
- Iskakova, G., Kiyakova, R., Bukaeva, A., & Isina, A. (2024). Matinnin funkcioidalny pragmatikalyk koncepciyasy [Functional-pragmatic concept of the text]. *Sh. Ualihanov atyndagy Kokshetau universitetinin habarshysy*, 2, 42–52. (in Kaz.) <https://doi.org/10.59102/kufil/2024/iss2pp42-52>.
- Konkin, A., Kotenko, V. (2022). Pragmaticheskaya teoriya literatury kak novoe napravlenie literaturovedeniya [The pragmatic theory of literature as a new direction in literary criticism]. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*, 15(12), 3804–3801. (in Russ.).
- Matayeva, A., Zhumagul, S., Sarybayeva, B., Yerlanova, A., & Chuzhayeva, A. (2025). Modern approaches to the theory and methodology of Kazakh literary studies: Integration of national and global trends. *Forum for Linguistic Studies*, 7(2), 639–653. <https://doi.org/10.30564/fls.v7i2.8295>
- Ormerod, R. (2020). Pragmatism in professional practice. *Systems Research and Behavioral Science*, 38(6), 797–816. <https://doi.org/10.1002/SRES.2739>
- Peirce, C. (2000). *Chto takoe pragmatizm?* [What is pragmatism?]. Izbrannye filosofskie proizvedeniya. / per. s ang. K. Golubovich i dr. Moskva: Logos (in Russ.).
- Qi, X., & Chen, Z. (2025). A systematic review of technology integration in developing L2 pragmatic competence. *Education Sciences*, 15, 172. <https://doi.org/10.3390/educsci15020172>
- Saira, L., Zaigham, M., Rasool, G., Rustam, F., Aslam, N., & Imran, A. (2023). Pragmatic evidence of cross-language link detection: A systematic literature review. *Journal of Systems and Software*, 206, 111825. <https://doi.org/10.1016/j.jss.2023.111825>
- Searle, J.R. (1969). *Speech act: An essay in the philosophy of language*. London. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173438>

- Sperber, D., & Wilson, D. (2004). Relevance theory. In: *The Handbook of Pragmatics*. Retrieved 2 January 2025 from https://www.researchgate.net/publication/229743338_Relevance_Theory
- Temirgazina, Z. (1998). Otsenka v pragmaticheskom aspekte [Assessment in the pragmatic aspect]. *Poisk. Seriya gumanitarnykh nauk*, 1, 30–35 (in Russ.).
- Turysheva, O. (2015). Pragmaticheskiy podhod v literaturnoy nauke [A pragmatic approach in literary scholarship]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, 1, 150–159 (in Russ.).
- Wright, A., & Snezhina, M. (2022). Critical literature reviews: A critique and actionable advice. *Management Learning*, 54, 177–197. <https://doi.org/10.1177/13505076211073961>
- Zaccari, V., Francesco, M., & Rogier, G. (2024). State of the art of the literature on definitions of self-criticism: A meta-review. *Frontiers in Psychiatry*, 15, 1–18. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2024.1239696>
- Zihan, Y., & Parkinson, J. (2021). Critical review of literature: The case of the news and views genre. *Journal of English for Academic Purposes*, 51, 1–14. <https://doi.org/10.1016/J.JEAP.2021.100972>

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Әлкебаева Д. Қазақ тілінің прагматилистикасы. Алматы: Қазақ университеті, 2020. 247 б.
- Әсемқұлов Т. Бекторының қазынасы. https://adebiportal.kz/kz/news/view/talasbek-asemqulov-bektorynyn-qazynasy_21217 (қаралған күні: 9.01.2025).
- Дьюи Д. Демократия и образование / пер.с англ. Москва: Педагогика-Пресс, 2000. 384 с.
- Искакова Г., Киякова Р., Букаева А., Исина А. Мәтіннің функционалды-прагматикалық концепциясы // Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің хабаршысы: филологиялық серия. №2. 2024. Б. 42–52.
- Конкин А., Котенко В. Прагматическая теория литературы как новое направление литературоведения // Филологические науки. Вопросы теории и практики. №15(12). 2022. С. 3804–3811.
- Пирс Ч. Что такое прагматизм? Избранные философские произведения. / пер. с англ. К. Голубович и др. Москва: Логос, 2000. 448 с.
- Темиргазина З. Оценка в прагматическом аспекте // Поиск. Серия гуманитарных наук. №1. 1998. С. 30–35.
- Турышева О. Прагматический подход в литературной науке // Вестник Томского государственного университета. №1. 2015. С. 150–159.
- Шартье Р. Письменная культура и общество. Москва: Новое издательство, 2006. 272 с.
- Al-Hindawi, F., & Saffah, M. D. (2019). Literary pragmatics. *Arab World English Journal (AWEJ)*, 10(2), 394–408. <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol10no2.30>
- Austin, J.O. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press. Retrieved 02 January 2025 from <https://silverbronzo.files.wordpress.com/2017/10/austin-how-to-do-things-with-words-1962.pdf>
- Grice, H.P. (1975). *Logic and conversation*. New York: Academic Press. Retrieved 03 January 2025 from <https://www.sfu.ca/~jeffpell/Cogs300/GriceLogicConvers75.pdf>

- Hinton, M. (2023). Pragmatics in argumentation research. *Journal of Pragmatics*, 212, 89–92. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2023.05.016>
- Matayeva, A., Zhumagul, S., Sarybayeva, B., Yerlanova, A., & Chuzhayeva, A. (2025). Modern approaches to the theory and methodology of Kazakh literary studies: Integration of national and global trends. *Forum for Linguistic Studies*, 7(2), 639–653. <https://doi.org/10.30564/fls.v7i2.8295>
- Ormerod, R. (2020). Pragmatism in professional practice. *Systems Research and Behavioral Science*, 38(6), 797–816. <https://doi.org/10.1002/SRES.2739>
- Qi, X., & Chen, Z. (2025). A systematic review of technology integration in developing L2 pragmatic competence. *Education Sciences*, 15, 172. <https://doi.org/10.3390/educsci15020172>
- Saira, L., Zaigham, M., Rasool, G., Rustam, F., Aslam, N., & Imran, A. (2023). Pragmatic evidence of cross-language link detection: A systematic literature review. *Journal of Systems and Software*, 206, 111825. <https://doi.org/10.1016/j.jss.2023.111825>
- Searle, J.R. (1969). *Speech act: An essay in the philosophy of language*. London. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173438>
- Sperber, D., & Wilson, D. (2004). *Relevance theory*. In: *The Handbook of Pragmatics* https://www.researchgate.net/publication/229743338_Relevance_Theory
- Wright, A., & Snežina, M. (2022). Critical literature reviews: A critique and actionable advice. *Management Learning*, 54, 177–197. <https://doi.org/10.1177/13505076211073961>
- Zaccari, V., Francesco, M., & Rogier, G. (2024). State of the art of the literature on definitions of self-criticism: A meta-review. *Frontiers in Psychiatry*, 15, 1–18. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2024.1239696>
- Zihan, Y., & Parkinson, J. (2021). Critical review of literature: The case of the news and views genre. *Journal of English for Academic Purposes*, 51, 1–14. <https://doi.org/10.1016/J.JEAP.2021.100972>

А.К. Матаева, А.Е. Алимбаев

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана, Қазақстан*

ӘДЕБИЕТТАНУДАҒЫ ПРАГМАТИКАЛЫҚ ПАРАДИГМА: ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР МЕН КӨРКЕМ МӘТІНДІ ЗЕРТТЕУДІҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа. Зерттеудің мақсаты – прагматикалық әдебиет теориясының негізгі аспектілерін анықтау және оның қазіргі көркем шығармаларды зерттеудегі қолдану мүмкіндіктерін айқындау. Әдебиеттану ғылымындағы дәстүрлі теориялық ұстанымдардың трансформациялануы жағдайында жаңа интерпретациялық үлгілерді жасау қажеттілігі алға шығады. Осы тұрғыдан алғанда ХХІ ғасырдың басында қалыптасқан прагматикалық әдебиет теориясы әдебиетті зерттеудің жаңа әдістемелік негіздерін қарастыру қажеттілігінен туындап отыр. Зерттеудің ғылыми жаңалығы – көркем мәтінді прагматикалық тұрғыдан талдаудың жаңаша әдіснамалық үлгісі ұсынылып, қазіргі қазақ әдебиетінде прагматикалық парадигманың қолданылу мүмкіндіктері нақты мысал негізінде қарастырылады. Әдеби прагматика, нарратология және рецептивтік эстетика теориялары тоғыстырылып, автор мен оқырман арасындағы көпдеңгейлі коммуникативтік қатынастарды саралауға

негізделген интердисциплинарлық әдіс ұсынылды. Сонымен қатар прагматикалық теорияның басты қағидаттары, әдіснамалық негіздері және оны әдебиеттану зерттеулерінде қолдану мүмкіндіктері жан-жақты қарастырылған. Нәтижесінде қазіргі көркем мәтіннің прагматикалық қырлары коммуникация ерекшеліктерін көрсетіп, автор мен оқырман арасындағы өзара әрекеттестіктің жаңа үлгілерін қалыптастыратыны дәлелденді. Бұл бағыт қазіргі әдебиеттің өзгермелі құрылымын терең түсінуге, жаңа интерпретациялық модельдерді дамытуға және әдеби шығарма мен оқырман арасындағы байланысты нығайтуға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: прагматикалық әдебиет теориясы, көркем мәтін интерпретациясы, автор интенциясы, оқырман қабылдауы, прагматикалық талдау.

А.К. Матаева, А.Е. Алимбаев

*Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева
Астана, Казахстан*

ПРАГМАТИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА В ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Аннотация. Целью данного исследования является изучение ключевых аспектов прагматической теории литературы и определение возможностей её применения в анализе современных художественных текстов. В условиях трансформации традиционных теоретических подходов в литературоведении всё более актуальной становится задача разработки новых интерпретационных моделей и подходов к анализу текста. В этом контексте прагматическая теория литературы, сформировавшаяся в начале XXI века, отражает необходимость переосмысления методологических основ изучения художественного текста и взаимодействия автора и читателя. Научная новизна исследования заключается в разработке новой методологической модели анализа текста с прагматической позиции и её апробации на материале современной казахской литературы. Интеграция принципов прагматики, нарратологии и рецептивной эстетики позволяет исследовать многоуровневые коммуникативные связи между автором и читателем и выявить новые механизмы смыслопорождения. Кроме того, подробно раскрываются основные принципы прагматической теории, её методологические основания и прикладной потенциал для современного литературоведения. Установлено, что прагматический подход способствует более глубокому пониманию художественных текстов, расширению интерпретационных стратегий и укреплению продуктивного взаимодействия между произведением и читательской аудиторией в условиях современных литературных процессов.

Ключевые слова: прагматическая теория литературы, интерпретация художественного текста, авторское намерение, восприятие читателя, прагматический анализ.

Authors' contributions

Matayeva A.K. – conceptualization, formal analysis, methodology, writing – review and editing.

Alimbaev A.E. – methodology, software, roles/writing – initial draft, writing

Ю.С. Мельничук*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті**Павлодар, Қазақстан* <https://orcid.org/0009-0009-0225-5027>*email: yulya_melnichuk@list.ru***Д. НАКИПОВ РОМАНЫНЫҢ ТРАНСМӘДЕНИЕТТІК
СЕМИОТИКАСЫНДАҒЫ ГИПЕРБЕЛГІ РЕТІНДЕГІ «КҮЛ ШЕҢБЕРІ»**

Аңдатпа. Мақала қазіргі қазақстандық жазушы Д.Накиповтың аттас романындағы «күл шеңберін» гипербелгі ретінде трансмәдениеттік семиотика тұрғысынан зерттеуге арналған. Зерттеу көрсеткендей, күл шеңберінің бейнесі мәтінде көптеген функцияларды орындайды - космогониялық, символдық, тазарту, мемориалдық, автордың әлемнің ерекше бейнесін құрайтын мәдени мағыналардың өзіндік «түйініне» айналады. Гипербелгіні құрайтын белгілер – «шеңбер», «күл» және «от» – әртүрлі мәдени кодтар аясында талданады. Хикаятта кездесетін мифологиялық, тарихи және діни интермәтіндерге ерекше назар аударылады. Мақалада «күл шеңбері» жақсылық пен зұлымдықтың, қасиетті мен қарапайымның қарама-қайшылығынан шығып, жазушының трансмәдени ойлауының көрінісіне айналатыны атап өтіледі. Сонымен қатар, мақалада параллельді әлемдерді мекендейтін тайпалар – «оносамдар» және «самиондар» атауларына семиотикалық талдау жасауға тырысады. Тайпа атаулары шығарманың көркемдік әлемінің бейнелілігін арттыруға бағытталған сөз ойыны ғана емес, мәдени кодтың бір бөлігі екені анықталды. Жұмыс, атап айтқанда, қазіргі қазақстандық әдебиеттің көркем мәтініндегі трансмәдениет, мәдени жады және символдық құрылымдардың трансформациясы мәселелеріне қызығушылық танытатын зерттеушілер үшін пайдалы болуы мүмкін.

Түйінді сөздер: Д. Накипов, «күл шеңбері», гипербелгі, символ, трансмәдениет.

Мүдделер қақтығысы:

Автор мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Мақаланың тарихы:

Түскен мерзімі: 07.07.2025

Баспаға қабылданған мерзімі: 21.08.2025

Кіріспе

Қазіргі қазақ әдебиетінде Дүйсенбек Накипов шығармашылығы ерекше орын алады. Ол өз шығармаларында постмодернизмді мифопоэтика элементтерімен үйлестіре отырып, маңызды экзистенциалды және тарихи тақырыптарды көтереді. Ол ұлттық болмысты, рухани мұраны және жаңа заманның қазақ халқының

мәдениеті мен менталитетіне, адамның бүгінгі әлемдегі орнына әсерін түсінуге ұмтылады. Балетмейстер, музыкант бола отырып, шығармашылық тұлға ретінде сөз тілімен қатар, би мен музыканың семиотикалық категорияларымен де ойланады. Оның шығармалары мультимодальды, полисемиотикалық болып табылады және сөз өнері, музыка және хореография ретінде тілдің ымдау жүйесінің элементтерін қамтиды.

Д. Накипов шығармашылығы сияқты қазақ әдебиетіндегі ерекше құбылысты зерттеушілер назардан тыс қалдырмады. Бүгінде оның шығармаларын зерттеуде бірнеше бағыттар қалыптасты. Демек, әдебиеттанушылар Д. Накипов шығармашылық романының әдеби бейнелеріндегі шығыстық тамырлардың бейнеленуі тұрғысынан қарастырады (Толысбаева, 2009); постмодернистік эстетика және гипермәтін позициясынан (Жақсылықов, Жапарова, 2014; Кәкілбаева, 2019); магиялық реализм және дистопия элементтерін қамтитын жанрлық ерекшеліктерді зерттеу (Исина, 2016; Овчеренко, 2021); «Күл шеңбері» романындағы (Жарқынбекова, Вишницкая, 2023а) автордың дүниенің көркем суретіндегі мәдени кодтардың көрінісі ретіндегі «жол» негізгі концепциясын талдайды. Зерттеушілер коммуникативті-прагматикалық тәсіл пайдаланды (Жарқынбекова, Вишницкая, 2023б). «Күл шеңбері» романының хронотопы У.В. Овчеренко, Н.В. Щенникова (2024) талдау жасады.

Алайда, Накиповтың шығармашылығында айқын көрсетілген трансмәдени ерекшелігі бар болғанымен, оның шығармалары әлі де осы тұрғыдан зерттелмеген.

Осы орайда біздің зерттеуіміз роман поэтикасы мен автордың көркемдік дүниетанымы арасындағы терең байланыстарды, оның қазақ мәдениетінің басым көзқарастарына негізделген, орыс мәдени идеяларымен толықтырылған және байытылған дүниенің күрделі бейнесін көруге мүмкіндік беретін жаңашылдығымен ерекшеленеді. Сонымен, біз «Д. Накиповтың көркем стиліндегі окказионализм композиттері: транскультуралық семиотика» мақаласында (Темиргазина, Мельничук, 2025) автордың ерекше сөздік қорын талдадық – етістік құрамалары өзінің мәдени болмысын сақтай отырып, орыс тілінің құралдарын пайдалана отырып, ұлттық кодтарды «шығармашылық қызмет тілі» (М. Джүсіпов термині) арқылы жеткізетін автордың қайталанбас көркемдік ойлауынан туындаған мәдениетаралық белгілері ретінде қарастырдық. Бұл мақалада біз романның идеялық-көркемдік, кеңістіктік-уақыттық, сюжеттік семантикасының семантикалық орталығы ретіндегі «күл шеңбері» гипербелгісі мысалында Накиповтың «Күл шеңбері» романының мәдениетаралық ерекшелігін талдауды жалғастырғымыз келді.

Мәдениет, әдебиет, өнер сияқты күрделі семиотикалық жүйелер үшін Ю.М. Лотман «семиосфера» ұғымын енгізді – «әртүрлі типтегі және әр түрлі ұйымдастыру деңгейлеріндегі семиотикалық формациялармен толтырылған белгілі бір континуум» (1992, б. 13). Семиосферада көп функцияналды мақсаты бар гипербелгілері бар: «Мәдениеттің гипермәтіндігі гипертаңбалардың болуын болжайды – белгілерді білдіріп қана қоймай, басқа мәтіндерді жүйелейді және семантикалық өрістер жасайды» (Лотман, 2000, б. 288). Гипербелгі – мағынаның иерархиялық деңгейлері қызмет ететін құрылым, интерпретация үшін негіз орнатады.

Сонымен, біздің зерттеу жұмысымыздың мақсаты Д. Накиповтың аттас романының семиотикасындағы «күл шеңбері» гипербелгінің трансмәдени ерекшелігін анықтау болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу материалы ретінде Дүйсенбек Накиповтың «Күл шеңбері» көркем мәтіні алынды (Накипов, 2005). Зерттеудің негізгі әдісі – Ю.М. Лотман (1992), В.А. Успенский (1995), Б.М. Эйхенбаум (1969), т.б. еңбектеріндегі көркем мәтіннің семиотикалық талдауы қарастырылады. Ю.М. Лотман еңбектерінде семиотикалық талдаудың негізгі объектісі – көркем мәтіні белгілер жүйесі болып табылады. В.А. Успенскийдің (1995) концепциясы бойынша адам мәдениеті деңгейлері әртүрлі күрделілік дәрежесіндегі белгілер жүйесі болып табылатын иерархиялық құрылым ретінде көрінеді; бұл құрылымды семиотикалық әдістер кешенін қолдану арқылы талдау қажет. Тек семиосфераның ішінде ғана, Лотманның пікірінше, «коммуникациялық процестерді жүзеге асыру және жаңа ақпаратты генерациялау мүмкін бе», яғни семиосферадан тыс жерде «семиоздың болуы мүмкін емес» (1992, б. 13).

Сонымен, көркем мәтінді семиотикалық талдау ғалымның жеке зерттеу тәжірибесіне және көркем мәтін жасалған әлеуметтік-мәдени, этникалық, тарихи және дүниетанымдық ғаламға негізделген жасырын кодтарды ашу және түсіндіру процедурасы ретінде пайда болады. Б.М. Эйхенбаум көркем мәтінді түсіндіруде тарихи контексттің рөлін ерекше атап көрсетті: «...Тарихи тұлғалар мен оқиғалар материалды тарихшы көркемдікпен өңдейтін дәрежеде қажетті және қызықты болады – «және көп жағдайда тарихшы емес, дәстүр бойынша...» (1969, б. 193).

Семиотикалық талдаудың көмегімен мәтінде бейнелердің, сюжеттің, композицияның, хронотоптың және т.б. идеялық-эстетикалық мағынаны құруға қатыса отырып, әртүрлі деңгейдегі кодтар мен белгілер (оның ішінде интертекст) экспликацияланады және графикалық немесе тілдік құралдардың көмегімен бейнеленеді. Сонымен қатар, мәдени, ұлттық, тарихи-философиялық контекстті ескере отырып, символдық құрылымдарды түсіндіруге бағытталған герменевтикалық тәсілдің элементтері қолданылады. Бұл Накиповтың мәтінін полисемиотикалық код ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, онда «күл шеңбері» есте сақтау метафорасы ғана емес, сонымен қатар әңгіменің уақыттық және кеңістіктік қабаттарын ұйымдастыру құралы ретінде де әрекет етеді.

Нәтижелер және талқылау

1. Гипербелгінің құрылымы: шеңбер белгілері, күн, от, күл

«Күл шеңбері» белгісі романның идеялық-көркемдік мазмұнын құрайтын ең маңызды семантикалық доминанты болып табылады. Бұған, ең алдымен, оның шығарма атауындағы мағыналық және прагматикалық маңызды орынға көтерілуі дәлел. М. Zierold (2008) ұжымдық мәдени жадының тасымалдаушысы ретінде гипербелгінің тұжырымдамасын ұсынады; гипербелгі идеологиялық және символдық кодтардың құралы мен репозиторийіне айнала отырып, мәдени жад аймағын құрайды. Формалды лингвистикалық тұрғыдан гипербелгі екі сөздің тіркесімі болып табылады: *шеңбер* және *күл*. Семиотикалық тұрғыдан алғанда, бұл бір гипербелгіні біріктіре отырып, олардың мифологиялық, эстетикалық, мәдени мазмұнына сүйене отырып, мағынаның қалыптасу ережелерін белгілейтін бірнеше әмбебап белгілерді біріктіретін күрделі белгі. Осылайша, Накипов романының мәтінінде қарастырылған «күл шеңбері» гипер-белгісі мифологиялық, философиялық, архетиптік және трансценденттік мағыналарды қамтитын көп қабатты жылжымалы мәдени формация ретінде түсіндіріледі.

Д. Накипов романындағы «күл шеңбері» гипербелгінің құрамдас элементтері әрқайсысы қуатты символдық жүкті көтеретін дербес белгілер ретінде әрекет етеді.

Оларды интерпретациялау мағынаның жасырын деңгейлерін ашып, романның мағыналық және құрылымдық ұйымдастырылуында орталық рөл атқаратын біртұтас бейнеге – күл шеңберіне айналу және біріктіру жолын жан-жақты түсінуге негіз дайындайды. Осы негізгі белгілерге жүгіну бізге дәстүрлі архетиптердің жазушының трансмәдениеттік және постмодернистік көркемдік ойлауында қалай қайта түсіндірілетінін байқауға мүмкіндік береді.

Шеңбер – көптеген мәдениеттер мен діндерде кездесетін ежелгі әмбебап адам символы. «Ежелгі түріктер мифтерінде» түркілердің тәңіршілдік көзқарастарына сәйкес шеңберді Күнмен байланыстыратын қасиетті мағына – Тәңір символы берілген (Бисенбаев, 2023). Исламда шеңбер Алланың бірлігін, шексіздігі мен құдіреттілігін де білдірген: “Circle is the symbol of heavens, infinity and wholeness. Circle always has had a symbolic value and is a long lasting pattern in human mindset that shows some concepts such as holiness, perfection, infinity and eternity” (Sarand, et al., 2016, p. 112). [Шеңбер аспанның, шексіздік пен тұтастықтың символы. Шеңбер әрқашан символдық мәнге ие болады және қасиеттілік, кемелдік, шексіздік, мәңгілік сияқты ұғымдарды көрсететін адам ойлауының тұрақты элементі болып қала береді. – Біздің аударма. Ю.М.]. Дөңгелек пішіндер ислам сәулетінде және Құдайдың жоспарының үйлесімділігін білдіретін ғибадатханаларды безендіретін ою-өрнектерде кеңінен қолданылады.

Тенгриандық күн символы ретінде шеңбер гипербелгінің құрылымына кіреді, ол шеңберден басқа, от белгісін, тағы бір күн символын қамтиды. Тәңіршілдік көзқарастарда «от киіз үйдегі күннің бір бөлшегі болып саналып, Тәңірі сыйларын еске түсірді. <...> Киіз үйдің ортасында орналасқан ошақ күн дискісін еске түсіретін дөңгелек пішінге ие болды. От ошағы мұқият сақталды және таза болды; оған немқұрайлы қарау оның ашуланып, киіз үйден «кетуі» мүмкін» (Бисенбаев, 2023, б. 77). Отта Күн сияқты киелі. Көріп отырғанымыздай, Тәңірлік жүйеде Күн, шеңбер, от бір-бірінен ажырамайды, олардың символдық мағыналары бір-бірімен астасып, бір-бірінен ажырамайды.

Ежелгі түркі құдайлар жүйесінде от құдайы – От-Ана болған, ол түріктердің киіз үйі мен ошағына қамқоршы болған. Өртпен жұмыс істеудің бірқатар тыйымдары мен ережелері белгіленді. Отқа түкіруге, кір немесе кір тастауға тыйым салынды. Отты бейтаныс адамдарға беруге, сондай-ақ күн батқаннан кейін киіз үйден шығаруға тыйым салынды. Отпен бірге шаңырақтың бақыты да, байлығы да кетер еді (Жанайдаров, 2006, б. 14). Накипов от символы арқылы шеңбер мен от таңбаларына қарағанда әмбебап сипатқа ие емес гипербелгінің мағыналық құрылымына күл таңбасын енгізеді.

Тенгриандық нанымдарда отты тазарту, қорғау функциясы бар; ол арам және дұшпан рухтармен күресудің негізгі құралдарының бірі болды. Сөйтіп, қағанның ордасына келген шетелдік елшілер билеушінің киіз үйіне зұлым рухтар кірмеуі үшін оттың арасынан өтуге мәжбүр болды. Жазғы немесе қысқы жайлауға (жайлау мен қыстауға) қоныс аударғанда малды екі үлкен оттың арасына айдап, артынан тұрғындар мен дүние-мүліктері бар арбаларды айдап әкететін. «Одан кейін оттың күлі біріктіріліп, қасиетті оттың үстінен баса алмаған барлық зұлым рухтар үшін жол жабылды» (Бисенбаев, 2023, б. 81). Өрттен шыққан күл, тазарту өртінің нәтижесінде күл зұлым рухтардың жолын жауып, қорғаныс функцияларын орындайды. Осылайша, бұл рәсімде күл Лотманның тұжырымдамасы бойынша мәдени семиосфера шегінде мағына жасаудың ең маңызды элементі ретінде шекара рөлін орындайды. Көне түркілерден мұра болып қалған қазақ мәдениетіндегі күлдің

ғұрыптық маңызы жерлеу дәстүрінде көрініс тапқан. «Қажетті ғұрыптар жасалып, киіз үй жағылып, марқұмның рухы жалын мен түтін тілдерімен бірге ат мініп, көкке жетуі керек еді. Қасиетті от марқұмды кірден тазартуы керек еді. Жиналған күлді тиісті уақытта көметін: егер марқұм көктемде немесе жазда өлсе, ағаштардағы шөптер мен жапырақтар сарғайғанша күтетін, егер марқұм күзде немесе қыста өлсе, олар жаздың келуін күтетін. Содан кейін күлі қазылған бейітке көмілген. Күлімен бірге қабірге жанбаған барлық заттар – қару-жарақ, үзеңгі, тиын, ыдыс-аяқ түсірілді» (Бисенбаев, 2023, б. 151) Күлдер жанның тазаруының және қайтыс болған туысқанның, жалпы аруақтардың – ата-бабалардың естелігінің символы ретінде әрекет етеді.

2. «Күл шеңбері» гипербелгінің авторлық концепциядағы рөлі

Автордың жалпы идеялық концепциясын құруға ықпал ететін «күл шеңбері» гипербелгінің маңызды символдық мағыналары интермәтіндер қызметін атқарады: космогониялық мағыналар – Күнмен байланыс, киелі мағыналар – Тәңірдің символы ретіндегі шеңбер, «өздіктің» шекарасы, от – отбасы ошағын қорғау, мәдени-салттық мәндер – баршаға ортақ. Романның трансмәдени перспективасында киелі бейнелер қайта ойланады, мәтінді талдаудың жаңа терең деңгейі ашылады, онда автордың ниетіне сәйкес символдар, архетиптер және ұлттық мәдени кодтар тоғысады және түрленеді. Накиповтың гипермәтінін зерттей отырып, А.Ж. Жақсылықов және А.Ж. Жапарова: «Жазушының постмодернистік ойлауы дәстүрлі құндылықтарды десакрализациялау және демисификациялау ниеттерін пайдаланады» (2014, б. 48). Автор әдісінің маңызды ерекшелігі – тұрақты мәдени баяндауларға күмән келтіруге және таныс мәдени бейнелер мен мағыналарды деконструкциялауға ұмтылуы шүбәсіз бар дүние, алайда «Күл шеңбері» романында десакрализация мен демистификация мәдени дәстүрді жою немесе теріске шығарумен пара-пар емес. Жазушы дәстүрлерді жоққа шығармайды, керісінше, трансмәдени дүниетаным призмасы арқылы дүниенің өзіндік көркем бейнесін жасай отырып, қайта жинақтайды.

Таныс іргетастарды бұзу – роман мәтінінде екі қызметті атқаратын постмодернистік құрылғы. Бір жағынан, шынымен де таныс формалардың ойнақы бұзылуы, стилистикалық полифония және символдардың ирониялық сынуы бар. Екінші жағынан, бұл «ойын» қабатының артында терең онтологиялық ізденіс – этникалық мәдени кодтарды қайта қарау арқылы адам болмысының әмбебап негіздеріне жетуге ұмтылыс пайда болады. Бұл мағынада десакрализация дәстүрдің соңы емес, оның ХХІ ғасыр тілінде жаңаша түсіндірмесі болып табылады. Бұл әсіресе жұмыстың негізгі гипербелгісі – күл шеңберін түсіндіруде айқын көрінеді.

Романның сюжеттік құрылымы деңгейінде күл шеңбері екі түрлі әлемді – Самиондар өркениеті мен Оносамдар қоғамын байланыстыратын портал болып табылады. Ол екі дүние арасындағы кеңістіктік-уақыттық ауысуды бейнелейді және сонымен бірге өмір сүру уақытында ғана емес, сонымен қатар сана деңгейімен, өркениеттік даму мен мәдени құндылықтар жүйесімен ерекшеленетін әртүрлі әлемдер арасындағы шекара қызметін атқарады. Осылайша, күл шеңбері жай топографиялық белгі емес, кейіпкерлердің бірі Клоносам Рал ата-бабаларының әлеміне еніп, олардың өмірін көру үшін қолданатын әлемдер арасындағы өзіндік «жарық» болып табылады. Э. Эндрюстің (2003) пікірінше, мәдениеттер өздерінің айналасында шекаралар құрып, өзінен тыс барлық нәрселерді хаотикалық, пұтқа табынушылық, зұлымдық және қарабайыр етіп құрастыратын көптеген мысалдар

бар. Лотманның пікірінше, «семиотикалық делимитацияның іргелі ұғымдарының бірі шекара ұғымы болып табылады. Семосфера кеңістігі абстрактілі сипатқа ие болғандықтан, оның шекарасын нақты елестету арқылы болмайды. Математикада шекара бір мезгілде ішкі және сыртқы кеңістікке жататын нүктелердің жиынтығы сияқты, семиотикалық шекара дегеніміз мәтін берілген семиосферадан тыс орналасқан басқа тілге (немесе тілдерге) аударылатын екі тілді аударма «сүзгілерінің» жиынтығы» (1992, б. 14). Шеңбер бөлінбеушілік белгісі, өзінің және өзгенің «шекарасы», өркениеттер мен мәдениеттер арасындағы өзіндік қабықша ретінде әрекет етеді. Бұл бұлдыр шекара, бірақ сонымен бірге бұзылмайды.

Күл шеңберінің символдық мағынасы жақсылық пен жамандықтың өзара әрекеттесуін кодтайды. Автордың ойынша, күл шеңбері бір мезгілде ежелгі киелі оқиғаның – Жақсылық пен Зұлымдық шайқасының реликті ізін бейнелейді. Күл шеңбері көрнекі із ретінде «адамдарды тәрбиелеу үшін» қалдырылды: *«...не знает никто день появления первого круга пепла... незнание это в своем отдалении, но помниться будет всегда... в месте том, в безымянное время, в борении первом встретились зло и добро и огне противления вместе сгорели, как братья, не в силах взять верх друг над другом, и круг пепла не смел заступить, ибо бесплотны они – зло и добро <...> ибо во время свое начальное-первое обрели равновесие они – добро и зло, и потому замкнули тот круг и не разъять их границ родства-перетеканья-срастанья»* (Накипов, 2001, б. 216).

Күлдің бірінші шеңберінің пайда болу уақыты «белгісіз», сол арқылы шайқас оқиғасының тарихтан тыс сипаты мен уақытсыздығын атап көрсететіні өте маңызды: *«не знает никто день появления первого круга пепла... незнание это в своем отдалении»* (Накипов, 2005, б. 216). Орталық көрініс – «қарсылық отына» күйіп, бірін-бірі жоя алмаған жақсылық пен зұлымдықтың «күресі». Бұл философиялық дуализм мәңгілік және жойылмайтын болғандықтан, екі жақтың да жеңісіне әкелмейді. Керісінше, бұл жерде жақсылық пен зұлымдық тең, симметриялы және тіпті бір-бірімен байланысты принциптер ретінде ұсынылған: *«как братья... обрели равновесие»*. Негізгі екпін: *«замкнули тот круг и не разъять их границ родства-перетеканья-срастанья»* деген сөз. Мұнда күл шеңбері әлемдік тепе-теңдік пен қарама-қайшылықтардың өзара байланысының символы ретінде әрекет етеді. Бұл жай ғана шайқастың ізі емес, қарама-қайшылықтар бірлігінің мәңгілік динамикасын, «туыстық шекарасын» жазып тұрған киелі тұлға. Осылайша, күл шеңбері ғарыштық тепе-теңдіктің белгісіне айналады, оны жоюға немесе өтуге болмайды. Бұл жай ғана із емес, әлемдік ұстанымдардың киелі тоғысқан жеріндегі мөрдің бір түрі.

Жақсылық пен жамандықтың айқасы мен күлдің алғашқы шеңберінің пайда болуын суреттейтін мәтіннің поэтикалық табиғаты мен ырғақтық құрылымы оның инкантациялық, мифопоэтикалық сипатын ерекше көрсетеді. Сөздердің қайталануы, анафора (*«не знает никто... незнание... помниться будет...»*) және аллитерация ежелгі аңыздардың немесе шамандық мәтіндердің интонациясына жақын баяндау әсерін тудырады, бұл суреттелетін оқиғаның қасиеттілігі мен өзгешелігін арттырады.

Сонымен қатар, романдағы күл шеңбері Ұлыстың бас қосатын жері, болмыстың терең мән-мағынасын ұғыну мен бастау жолынан өткен таңдаулыларға ғана жол ашылатын киелі кеңістік қызметін атқарады. Бұл функция күл шеңберін әртүрлі мәдениеттердің мифологиялық және эзотерикалық жүйелерінде кездесетін

киелі жердің, орталықтың архетиптік бейнелеріне жақындатады, онда мұндай кеңістік нүктелері трансценденттік өлшемдерге портал ретінде әрекет етеді. Романдағы Көтерілгендердің кездесу орны физикалық кеңістік ретінде емес, рухани байланыс ретінде белгіленеді: «...*Вознесенные – все четверо вновь собрались там, где в прошлый раз они оставили круг пепла. Сели и как будто чего-то ждали. Знали-ведали они о своем первородном одиночестве наблюдающих извне за яростным потоком жизни, но не могущих броситься в него и плыть, как люди простые, не ведающие ни дна, ни берега*» (Накипов, 2005, б. 11). Түріктерде дүние координаттарының сандық түсінігі болған; дүние дұшпандық халықтармен қоршалған тікбұрышты кеңістік ретінде қабылданды және оның төрт «булунгтары» (бұрыштары) болды. «Булунг» термині жазба деректерде дүниенің шекарасын білдіру үшін қолданылған (Рыскиева, Құранбек, т.б., 2017, б. 66). Төл білім иесі Накиповтың Асқақтары төрт таңбалы, төрт нүктеде күл шеңберінің ішінде орналасуы кездейсоқ емес. Оның үстіне, олардың әрқайсысы төрт мезгілдің біріне жауап береді: «*Четверо Возвышенных восседали в круге пепла, вдыхая дымы древние и новые, были они ответны каждый за свое время года – зеленое, синее, желтое и белое и за все, что там в их времени сотворяется...*» (Накипов, 2005, б. 223). Бұл фрагмент уақыттың циклдік сипатын және табиғи циклдар мен адам тіршілігі арасындағы байланысты көрсетеді. Осылайша, романдағы түркілердің кеңістік пен уақыт туралы космогониялық идеялары мен автордың кеңістік-уақыт континуумды түсіндірмесі сабақтас.

Гипербелгідегі көптеген мағыналар автордың естеліктерінде субъектіленген жеке тәжірибесімен өзектіленеді. Сұхбатында автор романның атауына түрткі болған балалық шағындағы бір эпизодты еске алады: «*Мен 9 жасымда демалысымды жайлауда өткіздім. Ауыл басқа жаққа көшуді ұйғарды. Туыстарым бірдеңені ұмытып, қайтып әкелуімді өтінді. Мен ең керемет көңіл-күймен киіз үйлер тұрған жерге келіп, күл-қоқыстарды көрдім. Алғаш рет өзіммен жалғыз жыладым. Не үшін білмеймін. Кешегі бауырсақтардың, енді ғана қайнаған өмірдің иісі аңқып тұрды...*» (Секербаева, 2016). Күл шеңберінің бейнесі автордың жадында қалған эмоционалдық сілкініспен қуатталған өмірдің, өткеннің ізін білдіреді. Автордың эмоционалды және жеке қабылдауының арқасында гиперbelгінің философиялық және идеялық жүктемесі абстрактілі болудан қалады және оқырманды эмпатия мен қабылдау процесіне тартады, автор мен оқырманды түсінудің бір сәтінде жақындатады.

Автордың естеліктеріндегі күл шеңбері қазақтың киіз үйімен байланысты: ол киіз үйді жылжитқаннан кейін жерде қалады және тек көрнекі із ғана емес, бар болу символы ретінде де қызмет етеді. Киіз үйдің өзі шеңбер мен орталықтың символы: кіреберіс әрқашан шығысқа, күнге бағытталған, күмбез – аспан, ошақ – жүрек; киіз үйдің құрылымы түркілердің космогониялық көзқарастарын көрсетеді. Киіз үйдің шеңбері тек сәулеттік пішін ғана емес, сонымен қатар орталығы киелі кеңістік болып табылатын дүниенің үлгісі болып табылады. Шеңбер түркілердің тек кеңістіктік емес, уақыттық идеяларын қамтиды: уақыт циклді, шексіз, белгілі бір айналымдар арқылы өзіне қайтады.

Накипов қазіргі, өткен және болашақтың уақыт қабаттарын тұйықтайтын шеңбер белгісінсіз уақытты түсіну мүмкін еместігін атап көрсетеді. Сұхбатында ол: «Мен уақыт туралы ойлаймын. Өткендегі қазіргі шеңберді бұзу өте қиын. Сіз де, мен де қазір біз қазір өмір сүріп жатырмыз деп ойлаймыз, бірақ шын мәнінде

біз өткенде, одан да көп болашақтамыз. Көшпелі мәдениет те, кеңестік тарих та жойылған жоқ. Олар ертең болатын уақытпен бірдей тұр. Мәні жағынан таза экологиялық көшпелі мәдениетке технократиялық әлемде орын жоқ. Ол эстетика мен философияның орасан зор қабатын қалдырды, оны меңгермеу күнә болар еді...» (Секербаева, 2007). Шеңбер бір уақытта уақыт циклінің аяқталуын да, жаңа циклдің, жаңа жолдың ашылуын да жазады. Адам өмірі циклдарға бөлінеді, оған түркілер сандық сипаттама береді. Қазақ мәдениетінде екі санның («он екі») тұрақтылық, циклдік және үйлесімділік идеяларын көрсететін ерекше символдық мәні бар. Қазақтың «мүшел» деп аталатын дәстүрлі күнтізбелік циклді он екі жылға созылады, әр жыл жануардың атымен аталады. Он екі жылдық цикл – адамның жас кезеңдерін анықтау үшін қолданылатын шеңбер – адам өміріндегі маңызды бетбұрыс деп саналатын «мүшел жас». 12 саны әлемдік тәртіптің толықтығы мен реттілігін білдіреді: біріншіден, бір жылда 12 ай бар, бұл жылдық циклдің толықтығын көрсетеді, екіншіден, адам мен жануардың денесі бір-бірімен үйлесім тапқан 12 негізгі бөліктен - мүшеден тұрады. Адамның он екі мүшәйрасының үндестігінің мәні қазақтың «Он екі мүшең түгел болсын!», «Он екі мүшең бүтін болсын!» деген дәстүрлі денсаулық тілеуінде берілген (Абдирайым, 2024). 12 санының символизмі Накиповтың романындағы уақыт кеңістігінің ерекшелігін түсіну үшін өте маңызды, ол оны «жақсы сан» деп атайды: «А если по арифметике простой к одиннадцати прибавить единичку, станет двенадцать. Это хорошее число. Год кончается. В нем всего двенадцать месяцев. Скоро Новый год» (Накипов, 2005, б. 224). Он екі жылдық циклді аяқтайды және бір мезгілде уақыттың шексіздігі мен циклділігін көрсететін жаңа циклдің басталуын білдіреді.

Романның хронотопын зерттеушілер ол шеңбердің архетипі негізінде қалыптасқан, уақыттың циклдік сипаты мен Абсолют идеясын бейнелейді деген қорытындыға келеді. Бұл таңба шығарманың әртүрлі бейнелерінде кездеседі: от шеңбері, күл шеңбері, тұру шеңбері, есте сақтау шеңберлері (Овчеренко, Щенникова, 2024, б. 257). Авторлар хронотоптың мифологиялық сипатын, ондағы постмодернизмнің ерекшеліктерін атап көрсетеді. Күл шеңберінің бейнесі Д. Накипов романында мәтіннің мағыналық кеңістігін жүйелейтін және айқын символдық-семиотикалық қызмет атқаратын күрделі көпқабатты гипербелгі ретінде көрінеді.

Төмендегі суретте Накиповтың романындағы «күл шеңбері» гипербелгісі орындайтын негізгі семантикалық функциялар көрсетілген.

Сур. Романдағы «күл шеңбері» гипербелгінің семантикалық құрылымы

Шеңбер мен от семиотикасы Накиповтың көркем мәтінінде десакрализацияланғаны сөзсіз, бірақ түркі мәдениетінің маңызды семантикалық кодтарын сақтайды: шеңбер шексіздік, циклдік, толықтық; тазарту, жою ретінде өрт; есте сақтау ізі және жоғалту белгісі ретінде күл. Күл шеңберінің гипертаңбасы қазақтардың этномәдени кодында органикалық түрде жазылған болып шығады, бұл романның ұлттық дүниетаныммен, мифологиямен, фольклормен байланысын көрсетеді.

Қорытынды

Олай болса, күл шеңбері романның тек титулдық бейнесі ғана емес, шығарманың көркемдік әлемі төңірегіндегі орталық құрылым және мағынаны ұйымдастырушы элементі. Оның көп мағыналылығы және түсіндіруге ашықтығы оны жергілікті және әмбебапты, жеке және ұжымдық, жеке және космогониялықты біріктіретін белгі ретінде – «гипербелгі» деп айтуға мүмкіндік береді. Бұл роман терең трансмәдени мағына беретін образдың көркемділігінен басқа философиялық мәнге зор. Гипербелгі – жай ғана үлкен белгі немесе тұспалдау емес, басқа белгілер мен мағыналар кіретін және олар арқылы құрылымдалатын интерпретациялық матрица, қондырма.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Абдирайым К. Мүшел жас: тайны и традиции казахского летоисчисления // Sputnik Казахстан. 2024. URL: <https://ru.sputnik.kz/20240120/mushel-zhas-tayny-i-traditsii-kazakhskogo-letoischisleniya-41696587.html> (қаралған күні: 04.05.2025)
- Бисенбаев А.К. Мифы древних тюрков. Алматы: Мектеп, 2023. 179 с. URL: <https://kazneb.kz/ru/bookView/view?brId=1669467&simple=true#> (қаралған күні: 05.05.2025).
- Жаксылыков А.Ж., Жапарова А.Ж. Гипертекст Дюсенбека Накипова // Вестник КазНУ. Серия филологическая. 2014. № 152(6). С. 47–53.
- Жанайдаров О. Мифы Древнего Казахстана. Детская энциклопедия. Алматы: Аруна, 2006. 252 с.
- Жаркынбекова Ш.К., Вишницкая В.А. Концепт «путь» как репрезентация культурных кодов (на материале романа Д. Накипова «Круг пепла») // Керуен. 2023а. № 2(79). С. 127–141.
- Жаркынбекова Ш.К., Вишницкая В.А. Познание мира сквозь призму авторского видения коммуникативного события // Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі / Language and Literature: Theory and Practice. 2023б. № 3. С. 46–53. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2023-3-33-42>
- Исина Н.У. Circle as a Reflection: “Almaty” Text as a Way to Express Traditionalism (D. Nakipov’s Novel “The Circle of Ash”) // Журнал Сибирского федерального университета. Гуманитарные и социальные науки. 2016. № 5(9). С. 1166–1173.
- Какильбаева Э.Т. «Круг пепла» Д. Накипова в контексте современной казахстанской прозы // Русское слово в многоязычном мире: материалы XIV Конгресса МАПРЯЛ / ред. Н.А. Боженкова, С.В. Вяткина, Н.И. Клушина и др. 2019. С. 1840–1846.
- Лотман Ю.М. О семиосфере // Избранные статьи в трех томах. Том 1. Статьи по семиотике и топологии культуры. Таллин: «Александра», 1992. С. 11–25.

- Лотман Ю.М. Семиосфера. Санкт-Петербург: «Искусство–СПБ», 2000. 704 с.
- Овчеренко У.В. Традиции жанра антиутопии в романе Д. Накипова «Круг пепла. Роман интенций» // Мир науки, культуры, образования. 2021. № 1(86). С. 437–439.
- Овчеренко У.В., Щенникова Н.В. Хронотоп романа Д. Накипова «Круг пепла» // Полилингвистичность и транскультурные практики. 2024. № 2. Т. 21. С. 250–259. EDN: NBUIBI. <https://doi.org/10.22363/2618-897X-2024-21-2-250-259>.
- Рыскиева Ә.А., Құранбек Ә.А., Аташ Б.М., Тәттібек Н.М. Түркілік мәдениеттегі рәміздердің эстетикасы және оның экзистенциалдық-өмірмәнділік астарлары // Хабаршы. Философия сериясы. Мәдениеттану сериясы. Саясаттану сериясы. 2017. № 2(60). С. 58–68.
- Секербаева Ж. Дюсенбек Накипов: «От депрессии меня спасла японская поэзия». 2007. URL: http://www.litkarta.ru/dossier/nakipov-info/dossier_93/view_print/ (қаралған күні: 05.05.2025).
- Толысбаева Ж.Ж. Восточные корни литературных образов (по роману Д. Накипова «Круг пепла») // Актуальные научные достижения. Филологические науки. 2009. URL: http://www.rusnauka.com/20_AND_2009/Philologia/49040.doc.htm (қаралған күні: 11.01.2025)
- Успенский Б.А. Поэтика композиции структура художественного текста и типология композиционной формы // Семиотика искусства. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1995. 360 с.
- Эйхенбаум Б.М. Из статьи «Очередные проблемы изучения Л. Толстого» // О прозе. Ленинград: Художественная литература. Ленинградское отделение, 1969. С.185–202.
- Andrews, E. (2003). *Conversations with Lotman: Cultural semiotics in language, literature, and cognition*. University of Toronto Press. <https://doi.org/10.3138/9781442673458>
- Sarand, H.I., Fard, M.R.P., & Taraf, A.F. (2016). The secret of “circle” in islamic architecture. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 6, 108–118. <https://doi.org/10.7456/1060ASE/011>
- Zierold, M. (2008). Memory and Media Cultures. In: *Cultural Memory Studies: an International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 399–408.

Дереккөздер

Накипов Д. Круг пепла: роман интенций. Алматы: Искандер, 2005. 226 с.

References

- Abdiraiym, K. (2024). Mushel zhas: tajny i tradicii kazakhskogo letoischisleniya [Мүшел жас: тайны и традиции казахского летоисчисления]. *Sputnik Kazakhstan*. Retrieved 04 April 2025 from <https://ru.sputnik.kz/20240120/mushel-zhas-tayny-i-traditsii-kazakhskogo-letoischisleniya-41696587.html> (in Russ.).
- Isina, N.U. (2016). Circle as a Reflection: “Almaty” Text as a Way to Express Traditionalism (D. Nakipov's Novel *The Circle of Ash*). *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 5(9), 1166–1173.
- Kakil'baeva, E.T. (2019). “Krug pepa” D. Nakipova v kontekste sovremennoy kazakhstanskoy prozy [“The Circle of Ash” by D. Nakipov in the context of contemporary Kazakhstani prose]. In: N.A. Bozhenkova, S.V. Vyatkina, N.I.

- Klushina, & et al. (eds), *Russkoe slovo v mnogoyazychnom mire: materialy XIV Kongressa MAPRYAL*, 1840–1846. (in Russ.).
- Ovcherenko, U.V. (2021). Traditsii zhanra antiutopii v romane D. Nakipova “Krug pepla. Roman intentsiy” [Traditions of the dystopia genre in D. Nakipov's novel “The Circle of Ash. A Novel of Intentions”]. *Mir nauki, kultury, obrazovaniya*, 1(86), 437–439 (in Russ.).
- Ovcherenko, U.V. & Shchennikova, N.V. (2024). Khronotop romana D. Nakipova “Krug pepla” [Chronotope of D. Nakipov's novel “The Circle of Ash”]. *Polilingvial'nost' i transkul'turnye praktiki*, 2(21), 250–259. EDN: NBUIBI. (in Russ.).
<https://doi.org/10.22363/2618-897X-2024-21-2-250-259>
- Sarand, H.I., Fard, M.R.P., & Taraf, A.F. (2016). The secret of “circle” in islamic architecture. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 6, 108–118. <https://doi.org/10.7456/1060ASE/011>
- Tolysbaeva, Zh.Zh. (2009). Vostochnye korni literaturnykh obrazov (po romanu D. Nakipova “Krug pepla”) [Eastern roots of literary images (based on D. Nakipov's novel “The Circle of Ash”)]. In: *Aktual'nye nauchnye dostizheniya. Filologicheskie nauki*. Retrieved 1 February 2025 from http://www.rusnauka.com/20_AND_2009/Philologia/49040.doc.htm (in Russ.).
- Zhaksylykov, A.Z. & Zhaparova, A.Z. (2023). Gipertekst Dyusenbeka Nakipova [Hypertext of Dyusenbek Nakipov]. *Vestnik KazNU. Seriya filologicheskaya*, 152(6), 47–53. (in Russ.).
- Zharkynbekova, Sh.K. & Vishnitskaya, V.A. (2023a). Kontsept “put” kak reprezentatsiya kul'turnykh kodov (na materiale romana D. Nakipova “Krug pepla”) [The concept “path” as a representation of cultural codes (based on the novel by D. Nakipov “The Circle of Ash”)]. *Keruen*, 2(79), 127–141. (in Russ.).
- Zharkynbekova, Sh.K. & Vishnitskaya, V.A. (2023b). Poznanie mira skvoz' prizmu avtorskogo videniya kommunikativnogo sobytiya. [Cognition of the world through the prism of the author's vision of a communicative event]. *Til jäne ädebiet: teoriyası men täjiribesi / Language and Literature: Theory and Practice*, 3, 46–53. (in Russ.) <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2023-3-33-42>
- Zierold, M. (2008). Memory and Media Cultures. In: *Cultural Memory Studies: an International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 399–408.

Sources

- Nakipov, D. (2005). *Krug pepla: roman intentsiy* [The Circle of Ash: A Novel of Intentions]. Almaty: Iskander (in Russ.).

Ю.С. Мельничук

*Павлодарский педагогический университет имени Элкей Марғұлан
Павлодар, Казахстан*

«КРУГ ПЕПЛА» КАК ГИПЕРЗНАК В ТРАНСКУЛЬТУРНОЙ СЕМИОТИКЕ РОМАНА Д. НАКИПОВА

Аннотация. Статья посвящена исследованию с позиций транскультурной семиотики гиперзнака «круг пепла» в одноименном романе современного казахстанского писателя Д. Накипова. Образ круга пепла в тексте становится

своеобразным «узлом» культурных смыслов – космогонических, символических, мифопоэтических, формирующих особую авторскую картину мира. В контексте тюркских культурных кодов анализируются знаки, входящие в многослойную структуру гиперзнака, – «круг», «солнце», «огонь» и «пепел». Солнце и огонь в тенгрианских воззрениях древних тюрков относятся к солярным символам. Семантика огня включает в гиперзнак своеобразное понимание пепла как транскультурного знака памяти и связи с предками – аруаками. Отдельное внимание уделяется мифологическим, космогоническим и сакральным интертекстам, обнаруживаемым в повествовании и актуализируемым гиперзнаком «круг пепла». Гиперзнак становится репрезентацией транскультурного мышления писателя, конструирующей смысловую ткань художественного текста, определяющей сюжетную линию, пространственно-временные структуры романа. Семиотический анализ демонстрирует, что авторская транскультурная трактовка использует постмодернистский прием десакрализации смыслов. Круг пепла представляется как портал между мирами с разным цивилизационным уровнем, как место древней схватки Добра и Зла, оставленное в напоминание людям, как место встречи особой касты четырех Вознесенных, как круги предстояния. Своеобразие авторской трактовки придает личностная эмоциональная окрашенность, воспоминания писателя о детстве, когда он увидел круги пепла, оставленные перекочевавшими казахами.

Ключевые слова: Д. Накипов, «круг пепла», гиперзнак, символ, транскультурность.

Yu.S. Melnichuk

*A. Margulan Pavlodar Pedagogical University
Pavlodar, Kazakhstan*

“CIRCLE OF ASHES” AS A HYPERSIGN IN THE TRANSCULTURAL SEMIOTICS OF D. NAKIPOV'S NOVEL

Abstract. The article is devoted to the study of the “circle of ashes” as a hypersign in the novel of the same name by the modern Kazakhstani writer D. Nakipov from the standpoint of transcultural semiotics. The study shows that the image of the circle of ash performs many functions in the text – cosmogonic, symbolic, purifying, memorial, becoming a kind of “knot” of cultural meanings that form a special author's picture of the world. The signs that make up the hypersign – “circle”, “ash” and “fire” – are analyzed in the context of various cultural codes. Special attention is paid to the mythological, historical and religious intertexts found in the narrative. The article emphasizes that the “circle of ashes” becomes a representation of the writer's transcultural thinking, going beyond the oppositions of good and evil, sacred and ordinary. In addition, the article attempts a semiotic analysis of the names of the tribes inhabiting parallel worlds – “onosams” and “samions”. It was revealed that the names of the tribes are not just a play on words aimed at enhancing the imagery of the artistic world of the work, but also part of the cultural code. The work may be useful to researchers interested in issues of transculturality, cultural memory and the transformation of symbolic structures in the artistic text of modern Kazakh literature, in particular.

Key words: D. Nakipov, “circle of ashes”, hypersign, symbol, transculturality.

УДК 81.13

DOI: [10.52301/2957-5567-2025-4-3-79-95](https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-3-79-95)

МРНТИ 16.21.33

В.И. Карасик*Государственный институт русского языка им. А.С. Пушкина**Москва, Россия* <https://orcid.org/0000-0001-8306-5317>*email: vkarasik@yandex.ru***А.Д. Жакупова***Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова**Кокшетау, Казахстан* <https://orcid.org/0000-0002-0699-7636>*email: Aygul.zhakupova@yandex.ru***Н.Г. Омарова***Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова**Кокшетау, Казахстан* <https://orcid.org/0000-0002-7800-3602>*email: Nurlugul@list.ru***ЯЗЫКОВОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ЦЕННОСТНОГО КОНЦЕПТА УВАЖЕНИЕ /
ҚҰРМЕТ В РУССКОЙ И КАЗАХСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ**

Аннотация. Статья посвящена исследованию языковых способов выражения уважения в казахской и русской лингвокультурах. Уважение рассматривается как ключевая коммуникативная ценность, находящая отражение в речевых актах, паремиях, метафорах и формах этикета. Исследование опирается на сопоставительный анализ лексико-семантических, прагматических и когнитивных характеристик языковых единиц. Материалом послужили данные Национальных корпусов русского и казахского языков (НКРЯ и НККЯ), а также медиатексты, словари (толковые, этимологические), пословицы, афоризмы и авторские высказывания. Показано, что в русском языке доминирует личностно-этическая интерпретация уважения, опирающаяся на внутренние оценки и моральные нормы. В казахском языке уважение преимущественно выражается через социально маркированные обращения, устойчивые формулы, а также ритуализированные формы поведения, демонстрирующие иерархичность отношений. Анализ выявил различия в степени эксплицитности и культурной нормативности концептов в двух языках. Особое внимание уделено образным средствам и идиоматике, репрезентирующим уважение как духовную и социальную ценность. Полученные результаты подтверждают наличие как универсальных, так и этнокультурно специфических характеристик, что актуализирует значимость изучения концептов уважение / құрмет в условиях поликультурного взаимодействия. Представленные данные могут быть полезны для межкультурной коммуникации и прикладной лингвистики.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, уважение, құрмет, речевой этикет, казахская лингвокультура, русская лингвокультура.

Конфликт интересов:

Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

История статьи:

Дата поступления статьи: 24.05.2025

Дата приема в печать: 22.08.2025

Введение

Язык – это не только средство общения, но и инструмент репрезентации культуры, зеркало национального сознания. Через язык осмысляются и закрепляются базовые ценности общества, среди которых особое место занимает уважение / құрмет как фундаментальная этическая категория. В каждой лингвокультуре эта ценность имеет свои образы, формы выражения, акценты и нормы.

В лингвокультурологической парадигме концепты *уважение* / *құрмет* представляют собой сложную ментально-языковую структуру, включающую когнитивный, эмоционально-оценочный и поведенческий компоненты. Он задаёт нормы межличностного взаимодействия и отражает ключевые установки национальной картины мира.

В условиях поликультурности казахстанского общества и приоритетного статуса казахского языка как государственного актуализируется необходимость изучения и сопоставления базовых ценностей, формирующих основу национального мышления и диалога культур.

Научная новизна исследования заключается в проведении комплексного сопоставительного анализа концептов *уважение* / *құрмет* в русском и казахском языках на основе различных языковых источников и культурных практик.

Целью статьи является выявление языковых и культурно-специфических особенностей концептов *уважение* / *құрмет* в двух лингвокультурах, а также описание его семантической структуры, образных ассоциаций и аксиологических доминант.

Современная лингвистика всё более активно обращается к исследованию языковой репрезентации ценностей, что связано с усилением интереса к человеческому фактору в языке и культуре. В условиях межкультурного взаимодействия, полиязычия и культурной интеграции особую актуальность приобретают концепты, формирующие основу мировоззрения, этических норм и национального сознания. Одним из таких концептов, универсальных по распространению, но уникальных по интерпретации, является *уважение* / *құрмет*.

Базовой теоретической основой настоящего исследования служит когнитивно-дискурсивная концептология. Существенный вклад в развитие концептологического анализа внесли Ю.С. Степанов (1997), В.И. Карасик (2002; 2008), С.Г. Воркачев (2003; 2014) и др.

В соответствии с подходом Ю.С. Степанова, концепт – это «сгусток культуры», обобщающее ментальное образование, репрезентированное в языке и включающее в себя как рациональные, так и эмоционально-оценочные элементы (1997, с. 40–76). В.И. Карасик вводит понятие лингвокультурного концепта, характеризуя его как смысловое образование, объединяющее индивидуальные и коллективные представления о мире. Он рассматривает концепт как многокомпонентную

структуру, в которой можно выделить понятийный, образный и ценностный компоненты (2002, с. 91). С.Г. Воркачев трактует лингвокультурный концепт как совокупность культурно значимых смыслов, выраженных в языке. Ученый отмечает, что культурно-этнический компонент семантики лингвокультурного концепта отражает систему духовных ценностей, национальный менталитет, устойчивые стереотипы, фиксирующие культурно значимые для определенной общности нормы и представления (2003, с. 268). Лингвокультурный концепт может выполнять функцию «организующего начала дискурса», вокруг которого формируются тексты определённой тематической и ценностной направленности, при этом его содержание зависит от национальной концептосферы и языковой картины мира (Воркачев, 2014, с. 61). Эта идея особенно значима при изучении концепта уважение, поскольку данный феномен глубоко укоренён в традициях и социальных нормах каждого народа. Концепт *уважение* в этом контексте может рассматриваться как аксиологическая доминанта, отражающая иерархические отношения, нормы вежливости и признания достоинства другого.

В области дискурса этикета *уважение* рассматривается как основа ритуализированных форм общения, зависящих от культурного контекста и социальных ролей. Исследования формул вежливости, речевых актов и стратегий смягчения подчёркивают роль уважения в коммуникации. В русском языкознании концепт *уважение* анализировался в разных аспектах: описывались его семантические признаки и лексические репрезентации (Ворожцова, 2005), особенности функционирования в академической и межкультурной коммуникации (Казанцева, 2017), а также когнитивные и психолингвистические характеристики отношения уважения как категории межличностного восприятия (Купрейченко, Дружинин, 2012). В казахской лингвистике *құрмет* освещается преимущественно в контексте национального менталитета, вербального этикета и аксиологических кодов (Тамаева, 1992; Muldagalieva, et al., 2022; Ербулатова, Галимова, 2024; Yergazy & Denisenko, 2024). Универсальные концепты, как подчеркивают исследователи, реализуются в разных культурах по-разному, что требует тонкого контекстуального и прагматического анализа. Настоящая статья посвящена анализу концептов *уважение* / *құрмет* в двух лингвокультурах, учитывая, что его языковая репрезентация варьируется в зависимости от национальных традиций, культурных норм и особенностей этикета. Различия в понимании и выражении уважения находят отражение как в вербальной, так и в невербальной коммуникации.

Таким образом, настоящая работа опирается на три взаимодополняющих подхода: когнитивно-концептуальный, позволяющий реконструировать семантическую структуру концепта; лингвокультурологический, раскрывающий специфику языковой репрезентации культурной ценности; сопоставительный, направленный на выявление сходств и различий в двух лингвокультурах – русской и казахской.

Материал и методы исследования

Эмпирическую базу исследования составили языковые данные, отражающие функционирование концептов *уважение* / *құрмет* в русском и казахском языках. Основными источниками послужили данные Национальных корпусов русского и казахского языков, толковых и двуязычных словарей, паремиологического и фразеологического материала, а также примеры из художественной и публицистической речи. Такое сочетание источников позволило выявить как

нормативные, так и контекстно-прагматические особенности функционирования концепта. При отборе данных учитывалось наличие прямого или метафорического выражения уважения (по отношению к человеку, статусу, возрасту, традиции и т.п.), культурная маркированность лексем или контекста (национальные стереотипы поведения, традиционные обряды) и представительность разных жанров речи (литература, устная речь, публицистика, фольклор). Для анализа применялись следующие методы: дефиниционный, контекстуальный, аксиологический анализы и сопоставительно-описательный метод. Такое сочетание методов позволило описать языковую интерпретацию концептов *уважение* / *құрмет* и реконструировать элементы соответствующих культурных сценариев.

Результаты и обсуждение

1. Дефиниционный и этимолого-семантический анализ концептов *уважение* / *құрмет*

В качестве отправной точки для лингвокультурологического анализа концепта *уважение* было проведено сопоставление словарных дефиниций, представленных в этимологических, толковых и двуязычных источниках русского и казахского языков. Цель данного этапа заключалась в выявлении понятийного ядра концепта и его культурно значимых компонент.

Слово *уважение* образовано от глагола *уважать* (приставка у- + корень *важ-* «вес» + суффикс *-ение*). Согласно этимологическим словарям глагол *уважать* заимствован в XVII веке из польского *uwagać*, что означает «принимать во внимание, считать» (Фасмер, 1987, с. 144). Кроме того, лексема связана с верхненемецким *wage* – «весы» и связана с корнем *-важ-* («вес, значение»), от которого образовано слово *важный* (Фасмер, 1986, с. 266). Эти формы соотносятся с восприятием другого как значимого, заслуживающего внимания. Таким образом, в этимологическом плане *уважение* ассоциируется с распознаванием значимости, социальной и личностной «весомости» другого – признаваемой и уважаемой.

В казахском языке слово *құрмет* заимствовано из арабского языка (*һурмат*) и означает «почитание», «признание заслуг» (Құрманбайұлы, Исакова и др., 2019, с. 271). Согласно этимологическим исследованиям оно тесно связано с глагольной формой *құрмет көрсету* («оказывать уважение»), а также с прилагательным *құрметті* («почётный, заслуженный»). В казахской лингвокультуре изначальное значение лексемы связано с социальной практикой: уважение – это проявляемое внешне поведение, регулируемое нормами чести, иерархии, родства, статуса.

Анализ словарных дефиниций позволяет выявить понятийное ядро концепта – его базовый смысл. В толковых словарях слово *уважение* описывается так:

Уважение – 1. Почтение, почтительное отношение, основанное на признании чьих-л. заслуг, качеств, достоинств и т.п. 2. Уважительное отношение к законам, порядкам, правилам, интересам и чувствам других людей и т.п. (Кузнецов, 1998, с. 1365).

Уважение – 1. Признание важности, значимости, ценности чего-либо; высокая оценка чего-либо 2. Состояние по глаг. уважить, уважать (Ефремова, 2001).

В Словаре русского языка С.И. Ожегова читаем: уважить – 1. Исполнить, признав основательным (разг.). 2. Оказать кому-нибудь уважение, выполнив его желание (прост.). (1981, с. 730).

В словаре В.И. Даля *уважать, уважить, увадить* толкуется как «почитать, чтить, душевно признавать чьи-либо достоинства, ценить высоко, считать достойным, убедиться, уступить» (Даль, 1880–1882, с. 472).

Анализ словарных дефиниций позволяет составить перечень ключевых признаков концепта уважение: 1) чувство 2) почтение 3) признание достоинств 3) высокая оценка 4) учтливое отношение 5) социальная норма 6) действие 7) признание прав 8) важность 9) значимость 10) ценность. Таким образом, в русском языке уважение предстает как комплексная категория, включающая в себя внутреннее оценочное отношение, признание достоинств, моральную значимость и право другого быть услышанным.

В толковых словарях казахского языка слово *құрмет* объясняется следующим образом:

Құрмет – 1. рухани құндылықтарды қастерлеу, елге, жерге, адамзатқа қатысты мәдени- тарихи құндылықтарды жоғары бағалайтын эстетикалық және этикеттік көзқарастар жиынтығы; 2) жеке адамға өзге адамдар тарапынан көрсетілген қошемет, көрсеткен сый (Малбақов, Оңғарбаева и др., 2011, с. 412). (Уважение – 1. совокупность эстетических и этикетных представлений, основанных на почитании духовных ценностей, высоком признании культурно-исторических ценностей, связанных с народом, родиной и человечеством; 2. знаки почтения, проявляемые к человеку со стороны других людей¹).

Құрмет – елге, жерге еңбегі сіңген құрметті, сыйлы адамға көрсетілген қошемет, сый-сияпат (Қалиев, Түймебаев и др., 2019, с. 608) (Уважение – выражение признательности и почтения к заслуженному, уважаемому человеку, внесшему вклад в развитие родины и общества).

На основании анализа словарных определений можно выделить ключевые признаки концепта *құрмет*: 1) қастерлеу, эстетикалық және этикеттік көзқарастар жиынтығы ('почитание, совокупность духовных, культурно-исторических ценностей'); 2) қошемет, сый көрсету ('признаваемое поведение по отношению к достойному человеку'); 3) почёт, заслуга, демонстрируемая извне. Это подчеркивает, что в казахском языке уважение проявляется как совокупность культурных установок, внешнего этикета, социальных ритуалов признания.

В целом сопоставление дефиниций и этимологии демонстрирует, что:

Понятийное ядро концепта в двух языках совпадает – признание значимости и ценности другого;

В русском языке доминирует внутренняя моральная и когнитивная направленность (оценка, признание, достоинство), а в казахском – внешняя ритуальная и социально-этикетная активность;

Семантическое поле русского концепта более абстрактно и индивидуализировано, тогда как казахское – нормативно, культурно кодифицировано и тесно связано с традицией.

Эти различия подтверждают выводы В.И. Карасика о национально-специфичной реализации универсальных ценностных концептов в разных лингвокультурах, а также согласуются с идеей С.Г. Воркачева об аксиологической природе концептов, отражающих глубинную структуру менталитета.

В русском языке, согласно лексикографическим источникам (Абрамов, 1999; Александрова, 2001; Бабенко, 2011), слову *уважение* синонимичны *внимание, почтение, почитание, пиетет* (книжн.), *респект, авторитет, почет*. Для глагола *уважать* – *читать, почитать, высоко ставить, ценить, дорожить*; а также *оказать внимание, признать, исполнить*.

Синонимический ряд слова уважать варьируется от рационально-оценочных значений (*ценить, чтить, почитать*) до эмоционально-интенсивных (*преклоняться, боготворить, благоговеть, поклоняться, молиться*), что указывает на сложную этическую и экспрессивную структуру концепта. Уважение может быть направлено на человека, его качества, действия, принципы, а преклонение – на исключительную личность или идеализированный объект. Это подчеркивает интеллектуально-этическую многослойность концепта (Новый объяснительный словарь, 2003, с.1178).

В казахском языке, согласно данным словаря «Қазақ тілінің синонимдер сөздігі» (Бизақов, Болғанбаев, Дәулетқұлов, 2005, с. 264), слову *құрмет* синонимичны: *ардақ* (почет, ценность), *бедел* (авторитет, влияние, достоинство, престиж), *ізет* (почтение, честь, почет), *қадір* (достоинство, почитание, признание), *қастер* (достоинство, репутация, престиж), *сый-құрмет* (почет, почитание), *сыйлаушылық* (признательность), *ғазиздік* (задушевность, почитание), *қошемет*, *қошеметтеушілік*, *қошеметшілік* (чествование, почтение, почтительность); к глаголу «*құрметтеу*» – *ардақтау*, *қадірлеу*, *сыйлау*, *қастерлеу*, *әспеттеу*, *қошеметтеу*, *бағалау* (*восславить, почитать, ценить, чествовать, оказывать честь, почтение, благоговение, лелеять*). Эти лексемы репрезентируют уважение как социально нормативное поведение, отражающее возрастную иерархию, общественное положение и ритуальные формы почитания. Сравнительный анализ синонимических рядов слова *уважение* в русском языке и *құрмет* в казахском языке позволяет выявить большое количество лексем, передающих разные оттенки уважения. В обоих языках слова *уважение* / *құрмет* передают такие значения, как признание, почтение, почёт, достоинство и авторитет.

Сопоставительный анализ синонимических рядов показывает, как сходство понятийной базы (признание, почтение, авторитет), так и различия в модальности. В казахском языке особое значение имеет слово *ғазиздік* (задушевность), подчёркивающее теплую эмоциональность отношения – оттенок, слабо представленный в русском. Напротив, такие русские лексемы, как *благоговение*, *преклонение*, имеют более узкую и книжную сферу употребления.

Таким образом, концепты *уважение* / *құрмет* в обеих языковых картинах мира характеризуются широкой синонимической зоной и отражает как оценочно-модальные, так и социально-иерархические параметры. В русском языке он более индивидуализирован, а в казахском – более социоцентричен и ритуализирован.

2. Образные и метафорические характеристики концептов *уважение* / *құрмет*

В настоящем подразделе анализируются метафорические и образные способы осмысления концептов *уважение* / *құрмет* в русской и казахской лингвокультурах. Объектом исследования выступают когнитивные метафоры, символические образы, визуально-пространственные схемы, через которые абстрактное понятие уважения репрезентируется в сознании и культуре. В отличие от фразеологических единиц и паремий (см. 3), здесь внимание сосредоточено на универсальных и национально-специфичных образах, формирующих ментальный и эмоциональный фон концепта.

В русском языке уважение метафорически осмысливается через категории высоты, веса, света и дистанции, что отражает статусную и морально-этическую интерпретацию. Характерные метафоры: *высокое мнение*, *высокоуважаемый человек* → уважение как возвышение, достоинство; *весомый аргумент*, *авторитетное слово*

→ уважение как значимость, авторитет; *держатъ лицо, не уронить достоинство*
 → уважение как внешний облик, маска, достоинство; *светлая память, светлый человек* → уважение как моральная чистота, одобрение; *держатъ дистанцию, не лезть в душу, уважать границы* → уважение как соблюдение личных и социальных границ.

В казахском языке концепт *құрмет* также репрезентируется через богатый спектр метафор, однако в отличие от русского языка, здесь доминируют образы возвышения, света, дара, ритуала и направления в пространстве (вверх, вперёд, к почёту): *төрге шығару* (посадить на почётное место) → уважение как восхождение, предоставление высокого статуса (Жанузаков, 2008, б. 817); *жоғары бағалау* (высоко оценить) → уважение как оценочная высота (там же, б. 304); *жүзі жарық адам* (человек со светлым лицом) → уважение = свет, открытость, честь (там же, б. 321); *сыйды судай құю* (лить угощение, как воду) → уважение как поток, изобилие, жертвенность (sozdik.kz); *қонаққа мал сою* (зарезать скотину для гостя) → дар как выражение статуса и признания (там же); *ат мінгізу* (дарить коня), *шапан жабу* (накинуть шапан) → уважение как наделение статусом через предмет (Жанузаков, 2008, б. 65).

Эпитеты *шынайы құрмет* ('искреннее уважение'), *берік құрмет* ('твёрдое уважение'), *жүрекпен шыққан құрмет* ('уважение от сердца') (sozdik.kz) передают образ уважения как прочного, глубокого и искреннего чувства, исходящего из внутреннего мира человека. Например, в предложении «*Ы. Алтынсарин атындағы Қазақ білім академиясының президенті, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университетінің проректоры тәрізді жауапты жұмыстарды бар ықыласымен, кәсіби біліктілікпен атқарып, қызметтестерінің арасында шынайы құрметке ие болды*» (О. Жолдыбай «Парасат биігінде», НККЯ) ('Исполняя с полной отдачей и высоким профессионализмом такие ответственные должности, как президент Казахской академии образования имени Ы. Алтынсарина и проректор Казахского экономического университета имени Т. Рысқұлова, он заслужил искреннее уважение среди коллег') уважение описывается как признание, основанное на искреннем восприятии профессиональных качеств человека.

В обеих лингвокультурах наблюдается сходство в использовании метафор высоты, веса и света, однако между ними существует различие в способе актуализации этих образов: в русском языке метафоры отражают внутреннюю оценку и моральную перспективу (уважение как отношение, статус, дистанция); в казахском языке уважение метафорически конструируется через внешнее поведение, материальные формы, ритуальные действия, и в большей степени зависит от социального контекста.

В целом, образная модель уважения в русском языке – это вертикаль, свет и оценка, в казахском – восхождение, подношение, сакральное действие. Эти различия подтверждают национально-специфическую когнитивную картину мира, и подчёркивают необходимость культурно-чувствительного подхода к интерпретации ценностных концептов.

3. Ценностные характеристики концептов *уважение* / *құрмет*

В данном подразделе анализируются устойчивые языковые единицы – пословицы, поговорки, фразеологизмы и афористические выражения, в которых зафиксирован ценностный компонент концептов *уважение* / *құрмет*. Эти формы являются частью коллективной языковой памяти и репрезентируют морально-

этические установки, характерные для русской и казахской лингвокультур. В отличие от предыдущих разделов, здесь внимание сосредоточено на вербальной фиксации социокультурных норм в фольклоре и прецедентных текстах.

В русской традиции уважение отражается через моральную обязанность, нравственные установки и признание заслуг, см.: «*Кто родителей почитает, тот вовеки не погибает*», «*Живы родители – почитай, померли – поминай*», «*Как кого величают, так и почитают*» (Даль, 1989а, с. 338, 472), «*Уважение трудно заработать, но легко потерять*», «*Человека уважай, но достоинства не теряй*» (Подобин, Зими́на, 1956, с.70).

Гостеприимство также интерпретируется как проявление уважения: «*Гостю почёт – хозяину честь*», «*Хоть не богат, да гостям рад*» (Даль, 1989б, с. 261). Такие паремии отражают значимость уважения к гостю как части общекультурного этикета.

Фразеологизмы *относиться с уважением, пользоваться уважением, проявлять уважение* подчеркивают индивидуально-оценочное восприятие (Морковкин, Богачева, Луцкая, 2017). Афористические высказывания типа «... *уважение его заслужить трудно: дается оно не скоро и не всякому*» (Тургенев, 1859, с. 222) подчеркивают ценностную установку на уважение как результат личных заслуг и нравственного достоинства.

В казахской культуре *құрмет* тесно связан с возрастом, социальной иерархией и нормами поведения. Пословицы «*Үлкенге құрмет, кішіге ізет*» (Старшему – уважение, младшему – почтение), «*Ата-ананың қадірін балалы болғанда білерсің, ағайынның қадірін жалалы болғанда білерсің*» (Цену родителям узнаешь, когда сам станешь родителем, цену родным – когда попадешь в беду) (Асықова, 2013, с. 15) подчеркивают роль уважения в семейном и общественном воспитании. Уважение к старшим воспринимается как норма, передающаяся сквозь поколения: «*Қарты бар үйдің құты бар*» ('В доме, где есть старик, есть и благодать'), «*Ақылды қария – ағып жатқан дария*» ('Мудрый старец – как текущая река'), «*Кәрі – кәрінің сөзі дәрі*» ('Слово старика как лекарство') (там же, с. 38–39).

В казахской культуре гостеприимство рассматривается как неотъемлемая часть моральных норм и этикета. «*Келген қонағын жылы қабақпен қарсы алып, барын алдына қойып, құрмет көрсетті*» (Г. Өкешқызы «*Ғұмыр ғанибет*», НККЯ). В данном примере уважение выражается через гостеприимство – *жылы қабақпен қарсы алу* ('встретить с теплым радушием') (Жанұзаков, 2008, б. 487). Фраза *барын алдына қойып* ('поставить перед ним все, что есть') символизирует безграничную щедрость и уважение к гостю. Пословицы «*Құтты қонақ келсе, қой егіз табады*» ('Когда желанный гость придет, овца двойню принесет'), «*Сыйларға асың болмаса, сипарға тілің болсын*» ('Если нечем гостя угостить, доброе слово для него найди'), «*Қонақ атаңнан да ұлы*» ('Гость важнее, чем даже твой отец') (Асықова, 2013, с. 32) отражают принцип, согласно которому гость всегда желанен, и хозяин должен проявлять к нему почтение и уважение, независимо от обстоятельств.

Фразеологизмы казахского языка *құрмет көрсету* (выказывать уважение), *құрметке бөледі* (оказывать почет), *құрмет тұтты* (проявлял уважение), *құрмет жасау* (оказывать уважение и почёт) (Жанұзаков, 2008, с. 546), *төрге шығару* (пригласить на почётное место) (там же, с. 817) выражают уважение как действующую культурную норму. Афористические выражения в казахской культуре часто включают уважение как элемент национального характера: «*Қазақтың салты*

– *үлкенді сыйлау*» («Казахский обычай – уважать старшего»), «*Үлкенді құрметте, үлкен кісінің алдын кесіп өтпе*» («Не переходи дорогу перед старшим»), «*Жасы үлкеннің сөзін бөлме, орынсыз сөйлем*» («Не перебивай старшего, не говори без надобности») (Тауұлы, 2017, с. 11).

В русской культуре уважение чаще трактуется как результат личного выбора, внутренней оценки и моральной ответственности. В казахской – как обязательное социальное поведение, регулируемое нормами, обрядами и иерархией. Устойчивые выражения в обеих традициях закрепляют культурно значимые сценарии: в русском языке – универсально-этические, в казахском – иерархически-ритуальные.

4. Дискурсивные характеристики концептов *уважение / құрмет*

Концепты *уважение / құрмет* активно функционируют в различных типах дискурса – межличностном, медиальном, художественном – и реализуется как в вербальных, так и в невербальных формах. Его прагматическая специфика определяется культурными нормами, статусными ожиданиями и коммуникативными установками говорящего.

В русской лингвокультуре уважение выражается через модальность признания, вежливости и социальной тактичности. В речевой практике оно проявляется в соблюдении этикета (*уважаемый коллега*), в признании заслуг (*я уважаю его за принципиальность*), в подчеркивании индивидуальной автономии (*я уважаю его выбор*). Коммуникативное поведение в русском языке допускает выражение уважения в неформализованной, имплицативной форме – через тон, стратегическое смягчение, лексику одобрения.

В казахской лингвокультуре прагматика уважения строится на социальных ролях, возрасте, статусе и родственных связях. Почтительное обращение оформляется через термины родства (*ата, апай, аға, ұстаз*), статусные наименования (*ханым, мырза*) и возвышенную лексику (*қадірлі, ардақты, сыйлы тұлға*).

Различия между лингвокультурами проявляются в соотношении морали и ритуала. В русском языке уважение чаще выступает как этическое отношение: «*Я вас уважаю, но не могу согласиться...*» – формула стратегической вежливости. В казахском – как социально-ролевое поведение: «*Ол кісіге құрметпен қарау керек, жасы үлкен зой*» («К этому человеку следует относиться с уважением – он старше по возрасту»), где выражение уважения опирается на возраст и статус.

На уровне речевых средств в русском языке используются прямые номинации (*уважаемый, с глубоким уважением*), вежливые конструкции (*не могли бы Вы..., разрешите поблагодарить*) и благодарственные выражения (*благодарю за доверие*). Эти формы отражают субъективную установку говорящего на соблюдение норм речевого этикета.

В казахской традиции речевые формулы почтения включают обращения (*құрметті қонақ, ардақты ағай*), приветствия с уважительной интонацией (*Сәлеметсіз бе*), постпозиционные конструкции (*сізге құрметпен*), а также глагольные формы, отражающие вежливость.

Невербальные действия дополняют речевое поведение. В русской культуре – это поклон, снятие шляпы, поцелуй руки, наклон головы. Например: «...чуть-чуть наклонил голову как бы в знак уважения ко всем слушателям» (В. Слипечук «Зинзивер», НКРЯ); «...с поклонами, в знак величайшего уважения и преданности» (Ф.М. Достоевский «Село Степанчиково и его обитатели», НКРЯ); «...почтительно снимали шляпы, и Чичиков, не без достоинства, приподнимал им в ответ свою»

(Н. Гоголь «Мертвые души», НКРЯ); «...позвольте поцеловать вам руку в знак уважения» (О.М. Куваев «Берег принцессы Люськи», НКРЯ).

В казахской культуре – это *ііліп сәлем беру* (почтительный поклон), дарение *шапана*, символическая подача чая, сопровождение гостей на почётное место. Эти действия конвенционализированы и воспринимаются как *кәрсетілген құрмет* (демонстративное почтение); их отсутствие рассматривается как *құрметсіздік* – нарушение этикета. Например, фраза «*Не қылса бір құрметті адам зой деп, Әзім тұрып, не қылса ііліп сәлем берді*» (А. Құнанбаев «Әзім әңгімесі», НККЯ) ('Кто бы он ни был – всё же уважаемый человек, – подумал Азим, встал и поприветствовал его поклоном') иллюстрирует ритуальное поведение, основанное на осознании статуса другого.

Таким образом, в русской лингвокультуре уважение реализуется преимущественно через индивидуализированное, этически мотивированное поведение, тогда как в казахской – через формализованные и ритуализированные формы, тесно связанные с социокультурными нормами. В обоих случаях уважение связано с высокой оценкой и почтением. Однако «русская лингвокультура менее формализована по сравнению с казахской, но в ней четко прослеживается баланс между уважением и близостью» (Ербулатова, Галимова, 2024, с. 34).

Заключение

Проведённый дефиниционно-этимологический и лингвокультурологический анализ показал, что в обеих языковых традициях концепты *уважение* / *құрмет* связаны с ценностью, признанием и почтением. В русском языке акцентируется внутреннее признание достоинств личности, тогда как в казахском – ритуализированное, социально ожидаемое поведение. Эти различия находят подтверждение в словарных толкованиях и этимологии.

Синонимические ряды в обоих языках свидетельствуют о высокой деривационной продуктивности. При этом в казахском языке *құрмет* представляет собой корневую единицу, а в русском *уважение* – производное от глагола уважать. В обоих случаях бинарная оппозиция *уважение* – *неуважение* / *құрмет* – *құрметсіздік* отражает аксиологическую природу концепта.

С прагматико-коммуникативной точки зрения уважение реализуется в обеих лингвокультурах через разнообразные формы, включая как индивидуально-оценочные, так и нормативно-ролевые аспекты: в русском дискурсе более явно проявляется модальность этического такта и личной оценки, в казахском – выраженность нормативного элемента социальной иерархии и коллективного признания, закреплённого в вербальных и невербальных ритуалах.

В устойчивых языковых единицах (пословицах, афористике) концепт приобретает нормативно-ценностную функцию. В казахской паремиологии преобладает иерархический ракурс, в русской – этико-рефлексивный.

Образно-метафорическое осмысление демонстрирует различие в когнитивных моделях: в русском языке – *высота, вес, свет, дистанция*, в казахском – *восхождение, дар, свет лица, ритуал*. Эти модели отражают различную коммуникативную и ментальную проекцию концепта в сопоставляемых культурах.

Таким образом, несмотря на общее ценностное ядро, концепты *уважение* / *құрмет* реализуются в русском и казахском языках через различные этнокультурные механизмы, отражающие особенности национального менталитета, норм вежливости и символического мышления.

Информация о финансировании. Статья подготовлена в рамках проекта по грантовому финансированию Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан на 2024-2026 гг. ИРН AP23488481 «Ценностные приоритеты в языковом сознании казахстанцев: социо-психолингвистический и когнитивно-дискурсивный подходы».

Список использованной литературы

- Абрамов Н. Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений. Москва: Русские словари, 1999. URL: <http://www.gramota.ru> (дата обращения: 28.01.2025).
- Александрова З.Е. Словарь синонимов русского языка: практический справочник: Ок. 11 000 синоним. рядов. 11-е изд. перераб. и доп. Москва: Русский язык, 2001. 568 с.
- Асықова Ж. Қазақ мақал-мәтелдері. Алматы: «Балауса» баспасы, 2013. 96 б.
- Бабенко Л.Г. Словарь синонимов русского языка. Москва: Астрель, АСТ, 2011. 688 с.
- Бизаков С., Болғанбаев Ә., Дәулетқұлов Ш. Қазақ тілінің синонимдер сөздігі. Алматы: «Арыс» баспасы, 2005. 720 б.
- Воркачев С.Г. Культурный концепт и значение // Труды Кубанского государственного технологического университета. Серия Гуманитарные науки. 2003. Т. 17, вып. 2. С. 268–276.
- Воркачев С.Г. Семиотика лингвокультурного концепта и терминосистема лингвокультурной концептологии // Язык, коммуникация и социальная среда. Вып. 12. Воронеж, 2014. С. 50–69.
- Ворожцова И.Б. Концепт «уважение» в русском языке // Новая Россия: новые явления в языке и науке о языке. Материалы Всероссийской научной конференции (Екатеринбург, 14–16 апреля 2005 г.). Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2005. С. 51–56.
- Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 1–4. 2-е издание, исправленное и значительно умноженное по рукописи автора. Санкт-Петербург; Москва: издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, 1880–1882.
- Даль В. И. Пословицы русского народа: в 2 т. Москва: Художественная литература, 1989а. Т. 1. 447 с.
- Даль В. И. Пословицы русского народа: в 2 т. Москва: Художественная литература, 1989б. Т. 2. 431 с.
- Ербулатова И.К., Галимова Э.А. Формы обращения в казахской и русской лингвокультурах: социопрагматический аспект // The World of Science and Education. 2024. №15. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formy-obrascheniya-v-kazahskoy-i-russkoy-lingvokulturah-sotsiopragsmaticheskiy-aspekt> (дата обращения: 15.03.2025).
- Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный: в 2 т. Москва: Русский язык, 2001. URL: <https://gufo.me/dict/efremova> (дата обращения: 10.03.2025).
- Жанұзақов Т. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Алматы: Дайк-Пресс, 2008. 968 б.
- Казанцева Н.С. Категории уважения и вежливости в английской и русской академических лингвокультурах // Вестник Кемеровского государственного университета. 2017. №1. С. 25–32.

- Қалиев Б., Түймебаев Ж., Құрманбайұлы Ш., Исакова С. Мұқағали тілі сөздігі. Алматы: «Керемет медиа», 2019. 1064 б.
- Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
- Карасик В.И. Лингвокультурные концепты: подходы к изучению // Социолингвистика вчера и сегодня. Сб. науч. трудов. Сер. «Теория и история языкознания». Центр гуманитар. науч.-информ. исслед. Отд. языкознания; редкол.: Трошина Н.Н. (отв. ред.). Москва; 2008. С. 127–155.
- Кузнецов С.А. Большой толковый словарь русского языка. Санкт-Петербург: Норинт, 1998. 1536 с.
- Купрейченко А.Б., Дружинин Д.В. Уважение / неуважение и доверие / недоверие как основания категоризации личностью социального окружения // Учёные записки ИМЭИ. 2012. Т. 2, № 1. С. 36–43.
- Құрманбайұлы Ш., Исакова С., Мизамхан Б., Әлімбек Г., Мамырбекова Г., Боранбаев Д. Қазақ тілінің кірме сөздер сөздігі. Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. 596 б.
- Малбақов М., Оңғарбаева Н., Үдербаев А. және т.б. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 10-том. Алматы, 2011. 752 б.
- Морковкин В.В., Богачева Г.Ф., Луцкая Н.М. Большой универсальный словарь русского языка / Гос. Ин-т русского языка им. А.С. Пушкина. Москва: Словари XXI века, 2017. URL: <https://gramota.ru/poisk?query=%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5&mode=slovari> (дата обращения: 20.05.2025).
- Национальный корпус казахского языка (НККЯ). URL: <http://194.146.43.249/indexru/> (дата обращения: 20.03.2025).
- Национальный корпус русского языка (НКРЯ). URL: <https://ruscorpora.ru> (дата обращения: 15.03.2025).
- Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. 2 изд., испр. и доп. / Под общ. рук. акад. Ю.Д. Апресяна. Москва; Вена: Языки славянской культуры: Венский славистический альманах, 2003. 1488 с.
- Ожегов С.И. Словарь русского языка: около 57 000 слов / под ред. Н.Ю. Шведовой. 13-е изд., испр. Москва: Русский язык, 1981. 814 с.
- Подобин В.М., Зими́на И.П. Русские пословицы и поговорки. Ленинград: Лениздат, 1956. 423 с.
- Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1997. С. 40–76
- Тамаева Б. Лексико-семантическая группа слов казахского языка с семантикой уважительности-вежливости. Автореф. дис... канд. филол. наук. Алма-Ата, 1992. 23 с.
- Тауұлы Ә. Қазақ салт-дәстүрлері. Алматы: «Балауса баспасы», 2017. 384 б.
- Тургенев И.С. Дворянское гнездо. Москва: А.И. Глазунов, 1859. 320 с.
- Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. Т.1. / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. 2-е изд., стер. Москва: Прогресс, 1986. 576 с.
- Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. Т.4. / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. 2-е изд., стер. Москва: Прогресс, 1987. 864 с.
- Muldagalieva, A.A., Urazgalieva, S.A., Tleulinova, M.B., Zhyrenshina, K.A., Duisenbayeva, Sh.S., Khalenova, A.R., Chesur, K., & Kasymova, G.K. (2022).

A socio-cultural study of face and politeness conceptions in the Kazakh context. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 30(S1), 25–42.

<https://doi.org/10.47836/pjssh.30.S1.02>

Sozdik.kz – URL: <https://sozdik.kz/> (дата обращения: 15.03.2025).

Yergazy, N. & Denisenko, A.V. (2024). Implementation of Positive and Negative Politeness Strategies in Kazakh and Russian Family Discourse Talk Show. *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*, 15(4), 1231–1244.

<https://doi.org/10.22363/2313-2299-2024-15-4-1231-1244>

References

- Abramov, N. (1999). *Slovar' russkikh sinonimov i skhodnykh po smyslu vyrazheniy* [Dictionary of Russian synonyms and semantically similar expressions]. Moskva: Russkie slovari. Retrieved 28 January 2025 from <http://www.gramota.ru>. (in Russ.).
- Aleksandrova, Z.E. (2001). *Slovar' sinonimov russkogo yazyka: Prakticheskiy spravochnik* [Dictionary of Russian synonyms: Practical reference book] (11th ed., rev. and enl.). Moskva: Russkiy yazyk. (in Russ.).
- Asykova, Zh. (2013). *Kazak makal-matelderi* [Kazakh proverbs and sayings]. Almaty: Balausa baspasy. (in Kaz.).
- Babenko, L.G. (2011). *Slovar' sinonimov russkogo yazyka* [Dictionary of Russian synonyms]. Moskva: Astrel', AST. (in Russ.).
- Bizakov, S., Bolganbaev, A., & Dauletkulov, Sh. (Eds). (2005). *Kazak tilinin sinonimder sozdigi* [Kazakh language synonym dictionary]. Almaty: Arys baspasy. (in Kaz.).
- Dal', V.I. (1880–1882). *Tolkovyy slovar' zhivogo velikorusskogo yazyka* [Explanatory Dictionary of the Living Great Russian Language] (2nd ed., rev. and greatly enlarged, Vols. 1–4). Sankt-Peterburg; Moskva: M.O. Vol'f. (in Russ.).
- Dal', V.I. (1989a). *Poslovitsy russkogo naroda: V 2 t. Tom 1* [Russian proverbs: In 2 volumes. Vol. 1]. Moskva: Khudozhestvennaya literatura. (in Russ.).
- Dal', V.I. (1989b). *Poslovitsy russkogo naroda: V 2 t. Tom 2* [Russian proverbs: In 2 volumes. Vol. 2]. Moskva: Khudozhestvennaya literatura. (in Russ.).
- Efremova, T.F. (2001). *Novyy slovar' russkogo yazyka: Tolkovo-slovoobrazovatel'nyy* [New dictionary of the Russian language: Explanatory and word-formation] (Vols. 1–2). Moskva: Russkiy yazyk. Retrieved 10 March 2025 from <https://gufo.me/dict/efremova> (in Russ.).
- Erbulatova, I.K., & Galimova, E.A. (2024). Formy obrashcheniya v kazakhskoy i russkoy lingvokulturakh: sotsiopragmaticheskiy aspekt [Forms of address in Kazakh and Russian linguocultures: Sociopragmatic aspect]. In: *The World of Science and Education*, 15. Retrieved 15 March 2025 from <https://cyberleninka.ru/article/n/formy-obrascheniya-v-kazahskoy-i-russkoy-lingvokulturah-sotsiopragmaticheskiy-aspekt>. (in Russ.).
- Fasmer, M. (1986). *Etimologicheskiy slovar' russkogo yazyka* [Etymological dictionary of the Russian language] (Vol. 1). Moskva: Progress. (in Russ.).
- Fasmer, M. (1987). *Etimologicheskiy slovar' russkogo yazyka* [Etymological dictionary of the Russian language] (Vol. 4). Moskva: Progress. (in Russ.).
- Kaliyev, B., Tuimebaev, Zh., Kurmanbaiuly, Sh., & Isakova, S. (2019). *Muqaghali tili sozdigi* [Dictionary of Muqaghali's language]. Almaty: Keremet Media. (in Kaz.).
- Karasik, V. I. (2002). *Yazykovoy krug: Lichnost', kontsepty, diskurs* [The language circle: personality, concepts, discourse]. Volgograd: Peremena. (in Russ.).

- Karasik, V.I. (2008). Lingvokul'turnye kontsepty: podkhody k izucheniyu [Linguocultural concepts: approaches to analysis]. In: *Sotsiolingvistika vchera i segodnya. Seriya Teoriya i istoriya yazykoznaniya*. Moskva, 127–155. (in Russ.).
- Kazantseva, N.S. (2017). Kategorii uvazheniya i vezhливosti v angliyskoy i russkoy akademicheskikh lingvokulturakh [Categories of respect and politeness in English and Russian academic linguocultures]. *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta*, 1, 25–32. (in Russ.).
- Kupreychenko, A.B., & Druzhinin, D.V. (2012). Uvazhenie / neuvazhenie i doverie / nedoverie kak osnovaniya kategorizatsii lichnost'yu sotsial'nogo okruzeniya [Respect / disrespect and trust / distrust as foundations of categorization of social environment by personality]. *Uchonye zapiski IMEI*, 2(1), 36–43. (in Russ.).
- Kurmanbaiuly, Sh., Isakova, S., Mizamkhan, B., Alimbek, G., Mamyrbekova, G., & Boranbaev, D. (2019). *Kazak tilinin kirme sozder sozdigi* [Dictionary of loanwords in the Kazakh language]. Almaty: “Ulttyq audarma byurosy” qogamdyq qory. (in Kaz.).
- Kuznetsov, S.A. (1998). *Bol'shoy tolkovyy slovar' russkogo yazyka* [Big explanatory dictionary of the Russian language]. Sankt-Peterburg: Norint. (in Russ.).
- Malbakov, M., Ongarbaeva, N., & Uderbaev, A. (Eds). (2011). *Kazak ađebi tilinin sozdigi. On bes tomdyq. 10-tom* [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen-volume set] (Vol. 10). Almaty. (in Kaz.).
- Morkovkin, V.V., Bogacheva, G.F., & Lutsкая, N.M. (2017). *Bolshoy universalnyy slovar' russkogo yazyka* [Comprehensive universal dictionary of the Russian language]. A.S. Pushkin State Institute of the Russian Language. Moskva: Slovarei XXI veka. Retrieved 15 March 2025 from <https://gramota.ru/poisk?query=%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5&m ode=slovarei> (in Russ.).
- Muldagalieva, A.A., Urazgalieva, S.A., Tleulinova, M.B., Zhyrenshina, K.A., Duisenbayeva, Sh.S., Khalenova, A.R., Chesur, K., & Kasymova, G.K. (2022). A socio-cultural study of face and politeness conceptions in the Kazakh context. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 30(S1), 25–42. <https://doi.org/10.47836/pjssh.30.S1.02>
- Natsionalnyy korpus kazakhskogo yazyka [National Corpus of the Kazakh Language]. Retrieved 20 March 2025 from <http://194.146.43.249/indexru/> (in Kaz.).
- Natsional'nyy korpus russkogo yazyka [Russian National Corpus]. Retrieved 15 March 2025 from <https://ruscorpora.ru/> (in Russ.).
- Novyy obyasnitel'nyy slovar' sinonimov russkogo yazyka (2003). [New explanatory dictionary of Russian synonyms] (2nd ed., rev. and enl., ed. Yu.D. Apresyan). Moskva; Vienna: Yazyki slavyanskoy kultury: Venskiy slavisticheskyy al'manakh. (in Russ.).
- Ozhegov, S.I. (1981). *Slovar' russkogo yazyka: Okolo 57 000 slov* [Dictionary of the Russian language: About 57,000 words] (13th ed., revised; N. Yu. Shvedova (Ed.). Moskva: Russkiy yazyk. (in Russ.).
- Podobin, V.M., & Zimina, I.P. (1956). *Russkie poslovitsy i pogovorki* [Russian proverbs and sayings]. Leningrad: Lenizdat. (in Russ.).
- Sozdik.kz – Retrieved 15 March 2025 from <https://sozdik.kz/>
- Stepanov, Yu.S. (1997). *Konstanty: Slovar' russkoy kul'tury*. Opyt issledovaniya [Constants: Dictionary of Russian culture. A research attempt]. Moskva: Shkola Yazyki russkoy kul'tury. (in Russ.).

- Tamaeva, B. (1992). *Leksiko-semanticheskaya gruppа slov kazakhskogo yazyka s semantikoy uvazhitel'nosti-vezhlivosti* [Lexical-semantic group of Kazakh words with semantics of respect and politeness]. Candidate thesis abstract. Almaty. (in Russ.).
- Tauuly, A. (2017). *Kazak salt-dasturleri* [Kazakh customs and traditions]. Almaty: Balausa baspasy. (in Kaz.).
- Turgenev, I.S. (1859). *Dvoryanskoe gnezdo* [A nest of the gentry]. Moskva: A.I. Glazunov. (in Russ.).
- Vorkachev, S.G. (2003). Kul'turnyy kontsept i znachenie [Cultural concept and meaning]. *Trudy Kubanskogo gosudarstvennogo tekhnologicheskogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki*, 17(2), 268–276. (in Russ.).
- Vorkachev, S.G. (2014). Semiotika lingvokul'turnogo kontsepta i terminosistema lingvokul'turnoy kontseptologii [Semiotics of the linguocultural concept and the terminological system of linguocultural conceptology]. *Yazyk, kommunikatsiya i sotsial'naya sreda*, 12, 50–69. (in Russ.).
- Vorozhtsova, I.B. (2005). Kontsept “uvazhenie” v russkom yazyke [The concept of “respect” in the Russian language]. In: *Novaya Rossiya: novye yavleniya v yazyke i nauke o yazyke. Materialy Vserossiyskoy nauchnoy konferentsii*. Yekaterinburg: Ural'skiy universitet, 51–56. (in Russ.).
- Yergazy, N. & Denisenko, A.V. (2024). Implementation of positive and negative politeness strategies in Kazakh and Russian family discourse talk show. *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*, 15(4), 1231–1244. (in Russ.)
<https://doi.org/10.22363/2313-2299-2024-15-4-1231-1244>
- Zhanuzakov, T. (2008). *Kazak tilinin tusindirme sozdigi* [Explanatory dictionary of the Kazakh language]. Almaty: Daik-Press. (in Kaz.).

В.И. Карасик

*А.С. Пушкин атындағы мемлекеттік орыс тілі институты
Мәскеу, Ресей*

А.Д. Жақупова, Н. Ғ. Омарова

*Ш. Уәлиханов атындағы Қоқишетау мемлекеттік университеті
Қоқишетау, Қазақстан*

ОРЫС ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТЕРІНДЕГІ «ҚҰРМЕТ» ҚҰНДЫЛЫҚ КОНЦЕПТІНІҢ ТІЛДІК КӨРІНІСІ

Аңдатпа. Мақалада қазақ және орыс лингвомәдениеттеріндегі құрмет концептісінің тілдік көріністері зерттеледі. Құрмет коммуникативтік тұрғыдан маңызды құндылық ретінде қарастырылады және ол сөйлеу актілерінде, паремияларда, метафораларда, сондай-ақ этикеттік формаларда көрініс табады. Зерттеу сәйкес тілдік бірліктердің лексика-семантикалық, прагматикалық және когнитивтік сипаттамаларын салыстырмалы түрде талдауға негізделген. Зерттеу материалы ретінде орыс және қазақ тілдерінің ұлттық корпустарындағы мәліметтер, медиаметіндер, сөздіктер, мақал-мәтелдер, афоризмдер мен авторлық пікірлер пайдаланылды. Зерттеуде анықтамалық, компоненттік, контекстуалдық, аксиологиялық және интерпретациялық талдаулар мен салыстырмалы-сипаттамалық әдіс қамтылған кешенді әдістемелік тәсіл қолданылды. Орыс тілінде құрмет концепті көбіне адамның ішкі бағасына және моральдық қағидаттарға негізделген этикалық

мазмұнда түсіндіріледі. Ал қазақ тілінде ол әлеуметтік дәрежені, жасты және иерархиялық қатынастарды бейнелейтін, тұрақты формулалар мен ритуалданған мінез-құлық арқылы көрсетіледі. Талдау барысында екі тілдегі концептінің айқындылық деңгейі мен мәдени нормативтілігінде айырмашылықтар бары анықталды. Құрметті рухани әрі әлеуметтік құндылық ретінде танытатын бейнелі құралдар мен идиоматикаға ерекше назар аударылады. Алынған нәтижелер концептінің әмбебап және этномәдени ерекшеліктерін айқындап, оны көпмәдениетті қатынастар жағдайында зерттеудің өзектілігін көрсетеді. Бұл деректер мәдениетаралық коммуникация, тілдік білім беру және қолданбалы лингвистика салалары үшін пайдалы болуы мүмкін.

Түйінді сөздер: лингвомәдени концепт, құрмет, мәдениетаралық коммуникация, тілдік этикет, мәдени нормалар, дәстүрлер.

V.I. Karasik

Pushkin State Russian Language Institute

Moscow, Russia

A.D. Zhakupova, N.G. Omarova

Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov

Kokshetau, Kazakhstan

LINGUISTIC CONCEPTUALIZATION OF THE VALUE CONCEPT “RESPECT” IN RUSSIAN AND KAZAKH LINGUOCULTURES

Abstract. The article presents a comprehensive analysis of the linguistic representation of the concept of respect in Kazakh and Russian linguocultures. Respect is considered a key communicative and axiological category manifested in formulaic expressions, metaphors, proverbs, and speech acts. The study aims to identify both universal and culturally specific features of the concept in two languages with different models of cultural organization. The empirical material includes data from the National Corpora of the Russian and Kazakh languages, media texts, dictionaries, proverbs, aphorisms, and authorial statements. A complex methodological approach is employed, combining definitional, component, contextual, axiological, and interpretive analyses with comparative and descriptive methods. The findings demonstrate that in Kazakh linguoculture, respect is predominantly expressed through ritualized forms of communication, status-based address forms, and socioculturally marked expressions that emphasize hierarchy and collectivism. In contrast, the Russian interpretation of respect emphasizes individual moral values and personal ethical judgment. Special attention is given to metaphorical and idiomatic representations of respect as a spiritual and social value. The results highlight both universal and culture-specific characteristics of the concept, underscoring its relevance in the context of intercultural communication. The findings may be applicable in language education, intercultural studies, and applied linguistics.

Keywords: linguocultural concept, respect, intercultural communication, speech etiquette, cultural norms, traditions.

Вклад авторов

Карасик В.И. – концептуализация, методология, надзор, написание – обзор и редактирование.

Жакупова А.Д. – курирование данных; администрирование проекта, надзор, написание – обзор и редактирование.

Омарова Н.Г. – формальный анализ, расследование, роли/письмо – первоначальный проект.

С.К. Серикова*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан* <https://orcid.org/0000-0002-8825-0121>*email: samalserikova@mail.ru***А.У. Байболов***Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан* <https://orcid.org/0000-0003-0901-1200>*email: alibek.17@inbox.ru*

ҚАЗАҚСТАН БЕЙНЕСІНІҢ ТРАНСМЕДИАЛДЫ ЖӘНЕ КӨРКЕМДІК КӨРІНІСІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. Мақала ішкі мәдени дискурс (қазақстандық мәтін) мен Қазақстанның сыртқы келбеті арасындағы айырмашылыққа баса назар аударатырып, қазіргі әлемдік мәдениеттегі Қазақстан бейнесін бейнелеудің трансмедиаалды және көркемдік формаларын теориялық және қолданбалы түсінуге арналған. Имагологиялық және геопоэтикалық тәсілдерді тарта отырып, «қазақстандық мәтін» және «Қазақстан бейнесі» ұғымдарын тұжырымдамалық ажырату ұсынылды. Осы айырмашылықтарды көрсететін әдебиеттегі, кинодағы және цифрлық өнердегі өзекті көркемдік стратегиялар мен визуалды кодтардың мысалдары келтірілген. Зерттеу нәтижелері ретінде біз «қазақстандық мәтін» және «Қазақстан бейнесі» ұғымдарының арасындағы тұжырымдамалық айырмашылықтарды авторлық позиция, мәдени ену тереңдігі және баяндау функциясы критерийлері бойынша бөлдік. Сондай-ақ, біз этникалық, ақыл-ой, географиялық және тілдік кодтарды көрсететін семиотикалық жүйе ретінде «қазақстандық мәтінді» талдаудың әдіснамалық негіздемесін ұсындық. Мақалада «қазақстандық мәтінге» (маркерлерді анықтау, контексттеу, интертекстуалдық байланыстар және т.б.) қатыстылығы тұрғысынан туындыларды талдау әдістемелері әзірленді. Мақаланың маңыздылығы филологиялық талдауда әзірленген типологияны қолдануда, Қазақстан әдебиеті бойынша білім беру бағдарламаларын қалыптастыруда, мәдени дипломатия мен медиа стратегияларды дамытуда енгізіледі.

Түйінді сөздер: қазақстандық мәтін, Қазақстан бейнесі, мәдениет, семантика, имагология, геопоэтика.

Мүдделер қақтығысы:

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Мақаланың тарихы:

Түскен мерзімі: 07.08.2025

Баспаға қабылданған мерзімі: 04.09.2025

Кіріспе

Әрбір ұлт мәтін арқылы өзін қалыптастырады. Қазіргі гуманитарлық білімде мәтін тек сөздік шығарма ретінде ғана емес, белгілі бір мәдениетті бейнелейтін мағыналардың, бейнелердің, белгілердің, әңгімелер мен идеялардың жиынтығы ретінде түсініледі. «Әлемнің тұтас бейнесін, халықтың көркем мәдениетінің тарихи жолының бірегейлігін суреттеу жазушының мәдени болмысын ашуда маңызды болып табылады» (Абишева, т.б., 2020).

Бұл тұрғыда Қазақстан бейнесін жазба және ауызша дәстүрде, көркем және ғылыми әдебиетте, көркемдік және бұқаралық санада қалыптастыратын әдеби, тарихи-мәдени, этнокодтық және кеңістіктік-семантикалық қабаттарды біріктіретін метафоралық, пәнаралық категория «қазақстандық мәтін» ерекше қызығушылық тудырады. Қазақстандық мәтінді зерделеу – бұл филологияның нысаны ғана емес, сонымен қатар азаматтардың өзіндік болмысын таныту, тарихты түсіндіру, ұлттық кодты түсіну және мәдени құндылықтарды насихаттау үдерісінде біріктіруге қабілетті әлеуметтік-гуманитарлық стратегия. Бұл мақала білім, ғылым, мәдениет және азаматтық өзін-өзі көрсету жүйесінде қазақстандық мәтінді зерттеудің не үшін қажет екенін түсінуге бағытталған. Қазақстандық мәтіннің мәдени-символдық, әдіснамалық, тәрбиелік және бірегейлік функциялары, сондай-ақ оны академиялық және қоғамдық дискурста қолдану перспективалары басты назарда болады. Қазақстандық мәтін – бұл авторлардың Қазақстаннан тыс жерде жазған әдеби шығармаларының жай ғана корпусы емес, мәдени архетиптерді, тарихи күйзеліс пен жеңістерді, мифологемалар мен идеологияларды, кеңістіктік және этникалық кодтарды бейнелейтін тұтас мағыналық өріс. Ол эпостан қазіргі прозаға, этнографиялық сипаттаудан эссеистикаға, кинематографиядан цифрлық поэзияға дейінгі көптеген формаларды қамтиды. Бұл мәтін өзін, басқаны, әлемді, уақытты және кеңістікті бейнелейтін мәдени матрицаны құрайды (Сабирова, т.б., 2024).

Қазақстандық мәтінді зерделей отырып, біз көркем мұрамен танысып қана қоймай, қазақстандық бірегейлікті қалыптастыру үдерістерін жаңғыртамыз. Қазақстанның көпэтносты, көпконфессиялы және көптілді қоғамы жағдайында ұлттық мәтінге бет бұру – бұл ортақ символдық өріске ену арқылы мәдениеттер диалогы мен бірегейлікті тұрақтандыру тәсілі (Abisheva, т.б., 2021).

Материалдар мен әдістер

Заманауи гуманитарлық білім цифрлық дәуірдегі мәдени құбылыстардың күрделі табиғатын ескере алатын көпсалалы және постклассикалық тәсілдерге көбірек бет бұруда.

Зерттеудің эмпирикалық базасын ХХІ ғасырдың көркемдік, медиа және цифрлық кеңістігіндегі Қазақстанның бейнесін бейнелейтін мәтіндер мен көрнекі материалдар құрады. Негізі орыс, ағылшын және қазақ тілдерінде жарияланған, Қазақстан немесе «қазақстандық мәтін» бейнеленген көркем және публицистикалық туындылар болды. Сондай-ақ, әлемдік мәдениеттегі Қазақстан бейнесіне арналған ағылшын және орыс тілді БАҚ, блогтар мен мәдени журналдардағы жарияланымдар пайдаланылды. Зерттеуге барлығы 135 бірлік материал кірді, бұл тұрақты үлгілерді және олардың трансмедиялы бейнелеу стратегияларын анықтау үшін жеткілікті өкілдікті қамтамасыз етті.

Әлемдік мәдениеттегі Қазақстан бейнесінің трансмедиялы және көркем бейнесін зерттеу кешенді, икемді және интерпретациялық құралдарды қажет етеді. Бұл жұмыстың әдістемелік негізі мәдени, медиа және әдеби талдау әдістерінің

қиылысында құрылған, мұнда контекстуалдық, семиотикалық, нарративті және визуалды-дискурсивті тәсілдер орталық рөл атқарады.

Контекстуалдық талдау тарихи-мәдени жағдайлар мен геосаяси үрдістерді байланыстыруға мүмкіндік берді. Қазақстан бейнесін құрайтын көрнекі және мәтіндік белгілерді деконструкциялау үшін семиотикалық талдау қолданылды. Нарративті талдау Қазақстан жаһандық сюжеттің (геосаясат, мәдениет, тарих немесе табиғи бірегейлік) бөлігі ретінде ұсынылған трансмедиялды сюжеттерге қолданылды. Талдау «Шығыс пен Батыс арасындағы көпір», «өтпелі ел», «уақыт пен кеңістік қосылатын жер» ретіндегі ел бейнесімен байланысты сюжеттік қозғалыстарды, көркемдік стратегияларды және баяндау құрылымдарын анықтауға негізделген. Визуалды-дискурсивті талдау – визуалды мәдениетті және дискурсивті талдауды сынау әдістерінің синтезіне ерекше көңіл бөлінді. Эмпирикалық деңгейде зерттеуге ағылшын тіліндегі әдебиеттерде, Instagram, YouTube платформаларында, постерлерде, заманауи көрмелер мен мәдени фестивальдардың визуалды көрмелерінде Қазақстанның трансмедиялды бейнелену жағдайлары қамтылған. Авторлық стратегиялар мен рецептивті күтулерді салыстыру үшін case-study әдісі қолданылды.

Осылайша, ұсынылып отырған әдістемелік синтез Қазақстан бейнесін көптеген интерпретацияларға, әсерлерге және трансформацияларға ұшыраған мәдени құрылыстың өнімі ретінде қарастыруға мүмкіндік берді. Бұл тәсіл материалды қамтудың кеңдігін де, трансмедиа мәдени өкілдігінің табиғатына аналитикалық енудің тереңдігін де қамтамасыз етеді.

Нәтижелер және талқылау

Қазақстан бейнесінің құрамдас бөліктерінің жиынтығын зерттеу идеясы ретінде дүниеге келген жаңа терминді негіздеуге кіріспес бұрын, осы терминологиялық тіркесімнің пайда болуына негіз болған теорияларды қарастыру қажет. Ал бұл, ең алдымен, белгілі бір қаланың болмысын құрайтын әртүрлі деңгейдегі мотивтердің, бейнелердің, сюжеттердің, белгілердің, номинациялардың жиынтығы ретінде қалалық мәтінді дәстүрлі түсіну және оның осы көркем бейнені танылатын және ерекше ететін осындай компоненттермен толтырылған көркем кеңістік ретіндегі бейнесі. Трансмәдени үдерістерді зерттеу бізге «өзімізді басқада» көруге мүмкіндік береді. Мысалы, Ресейдің әртүрлі аспектілердегі бейнесі неміс, американ, жапон және басқа да көптеген әдебиеттерде кездеседі (Чугунов, 2004).

Бұл мағынада «қала» кеңістікте шектелген және өмір сүрудің урбанизацияланған түрін қабылдаған географиялық жазықтық ретінде емес, осы агломерациямен және белгілі бір мәдениеттің оңай шешілетін тасымалдаушысымен байланысты белгілі бір кодтардың жиынтығы ретінде түсініледі. Яғни, «қала» мәтінін семиотикалық ұлпаны құрайтын кодтарды оқшаулап, оларды синтездеп, біріктіріп, саралап, және шифрды шешуші оқырманның түсіндіруінде мәтін ретінде оқуға болады. Ю.М. Лотман және оның әдебиеттанымдық мектебінің өкілдері XX ғасырдың 80-ші жылдарының соңында «Таңбалық жүйелер туралы еңбектер» сериясында қаланы мәтін ретінде зерттеудің теориялық негіздерін анықтады. Петерборлық (Топоров, 1984), мәскеулік, воронеждік, ростовтық – 80-ші жылдардан бастап қалалық мәтіндер қалыптасып, белгілі бір мәдениеттер жиынтығымен байланысты болды. Лотман атап өткендей, қала мәтін ретінде үлгі болғанымен қатар, ол динамикалық үлгі – «мәтіндер мәтіні» (қара: Потанина,

Гололобов, 2012). «Қалалық» мәтіндерді зерттеу тәсілінің тағы бір концептуалдық ерекшелігі – пәнаралық байланыс, өйткені еуропалық орта ғасырларда бастау алған және қазіргі заманның ерекше мәдени кеңістігінің формасын алған қала феномені сан алуан салалардың білімдерін тартуды талап етеді. «Қалалық» мәтін ойлаудың ерекше түрін қалыптастыруды болжайды.

Бұл зерттеуде біз «қазақстандық мәтін» Қазақстанды бірегей тарихтың, мәдениеттің, әдебиеттің, музыканың және шетелдегі ел имиджінің басқа да құрамдас бөліктерінің жиынтығы ретінде қабылдауға әсер ететін, қазақ/қазақстандық менталитет ерекшеліктерін көрсететін мәтіндер жиынтығы деген ойды негіздейміз. Ең бастысы, «қазақстандық» деп атауға құқығы бар мәтіндер қазақ, орыс немесе кез келген басқа тілде, бірақ Қазақстаннан тыс жерде жасалуы мүмкін. «Қазақстандық мәтінді» жеткізушілер/жасаушылар қатарына қазақстандық азаматтық қоғам өкілдерін де, жаһандық мәдени кеңістіктегі кез келген басқа тұлғаларды да жатқызуға болады.

Зерттеу барысында біз «қазақстандық мәтінді» бейнелеудің бірқатар бағыттарын анықтадық, соның негізінде деректік материалдарды жинақтау және талдау жұмыстары жүргізілді. Осы бағыттарға жүгінейік.

Ең алдымен, әдебиеттану тәсілі аясында Біз Қазақстан аумағында өмір сүрген және қазақ этносының өкілдері болып табылатын авторлардың шығармаларынан «қазақстандық мәтінді» табамыз. Олар өз туындыларын қазақ немесе орыс тілдерінде жасай алады.

Қазіргі әдебиеттануда көркем мәтіндер беттерінде кеңістікті, сәйкестікті және мәдени кодты бейнелеу тәсілдерін түсінуге қызығушылық артып келеді. Тарихы бай, көпұлтты құрылымы мен бірегей табиғи-мәдени географиясы бар Қазақстан ұлттық әдебиет аясында да, шетелдік имагология аясында да талдау нысанына айналып барады. Осыған байланысты «қазақстандық мәтін» мен «Қазақстан бейнесі» маңызды және сонымен бірге әртүрлі ұғымдар болып табылады. Байқалатын жақындықтарына қарамастан, бұл терминдер әртүрлі семантикалық жүктемені көтереді және мұқият саралауды қажет етеді.

«Қазақстандық мәтін» термині соңғы онжылдықтарда қалыптасқан әдеби модельдерге ұқсас белсенді түрде қалыптасуда: «петерборлық мәтін» (Лотман, 1992), «мәскеулік мәтін» (Люсый, 2013), «таллиндік мәтін» (Меймре, Белобровцева, 2020) «лондондық» (Прохорова, Томск, 2005), «ярославтық» (Ерохина, 2014), «якуттік» (Ноева, 2017) қалалық мәтін түрлері. Қазақстанда бұл мәселе И.Т. Какилбаеваның (2016), Ж.А. Баянбаеваның (2016), Ж.Б. Кермешованың (2018), Е.С. Шмакованың (2022), З.К. Темиргазинаның (2024) «алматылық» мәтін ұғымы арқылы түсінілді. «Мәдени шекаралық өлке», «шекара», «Сібір балқыту қазандығы» және «Жабайы Шығыс» теориясы (Алексеев, Попов, Орехова, 2024) белсенді түрде дамып келеді.

«Қазақстандық мәтін» терминінің негізінде мәтінді тек шығармалар жиынтығы ретінде емес, кеңістік пен мәдени код жүйе құраушы категорияларға айналған тұрақты семиотикалық жүйе ретінде түсіну жатыр.

«Қазақстандық мәтінді» зерттеу әдістемесін негіздеуге тырысайық. «Бүгінгі таңда қалалық мәтінге «мәдени кодтың семиозисі» ретінде жүгіну перспективалы болып көрінеді» деп жазады А.В. Кузнецова және И.А. Петрулевич (2019). Бұл жағдайда әдіснаманың орталығында мәдени код жинақталған символ пайда болады. Осы тұрғыдан алғанда, біз орналастырған қазақстандық мәтін ұғымын мәдениеттен тыс немесе егеменді семиотикалық өрістегі қазақ мәдени кодының семиозисі

ретінде қарастыруға болады. Қазақстандық мәтінді екі мәдени семиотикалық кеңістікте пайда болған мәтін ретінде қарастыра отырып, оның мәдени бірегейлікті (егер Қазақстан диаспораларының өкілдері шығарған қазақстандық мәтін туралы сөз болғанда) немесе ұлттық бірегейлікті (егер мәтінді қазақ ұлтының өкілі жасаған болса) көрсету қабілетін атап өтуге болады. Қалай болғанда да, мәтінді «Қазақстан» анықтамасымен белгілеу үшін Қазақстаннан тыс жерлерде жинақталатын мәдени (ұлттық) кодтардың болуы қажет. Бұл терминді түсінудегі маңызды мәселе. Осы тұрғыдан алғанда, қазақстандық мәтін мәдени кодтың семиозисі ретінде автор (жасаушы) таңдаған кодтау тіліне байланысты пайда болатын әртүрлі формаларға ие болуы мүмкін. Біз «қазақстандық мәтіннің» жіктелімін ұсынамыз, онда трансмедиялды бейнелеудің сол немесе басқа әдісі негізге алынады.

«Қазақстандық мәтін» ұғымы интертекстуалдылық теориясымен және мәдени мәтін идеясымен тығыз байланысты. Осы тұрғыдан алғанда «қазақстандық мәтінді» Қазақстанның тарихи-мәдени тәжірибесін бейнелейтін мотивтердің, рәміздердің, сюжеттердің, идеологиялық матрицалардың жиынтығы ретінде қарастыруға болады. Мұндағы негізгі әдістемелік нұсқаулар имагология (ұлттық және шетелдік мәнмәтіндегі әдебиеттегі Қазақстан бейнесін талдау), постколониалдық сын (әдебиетті посткеңестік тәжірибе аясында өзінің ұлттық және мемлекеттік бірегейлігін іске асыру кеңістігі ретінде талдау), геопоэтика (Қазақстан кеңістігін мағынаны қалыптастырудың белсенді құрамдас бөлігі ретінде зерттеу), когнитивтік поэтика (ұлттық мәтінді ақыл-ой объективі арқылы түсіну тілде және көркем бейнелерде бекітілген модельдер).

«Қазақстандық мәтінге» Қазақстан жай ғана әрекет орны ретінде емес, мәтіннің бейнелерін, мотивтерін, нышандары мен қаһармандық көрсеткішін айқындайтын нарративті орталығы ретінде әрекет ететін әдеби шығармалар жатады. Мұндай шығармалар қазақстандық шындықты суреттеп қана қоймайды, сонымен қатар оны жасайды, ұлттық мифопоэтиканы, уақыт пен кеңістік бейнесін, ұжымдық жадыны қалыптастырады. «Қазақстандық мәтінде» белгілі бір топостар басым: еркіндік пен бостандықтың символы ретіндегі дала, ата-баба болмысының мекені ретіндегі ауыл, дәстүр мен жаңарудың тоғысқан кеңістігі ретіндегі қала, рухани түзулік ретіндегі таулар, трансформация ізі ретіндегі темір жол. Бұл бейнелер халықтың фольклорлық, тарихи және философиялық жадында жатыр.

«Қазақстандық мәтіннің» авторлары ретінде тек ана тілінде жазатын қазақ жазушыларын ғана емес, сонымен бірге еліміздің мәдени көрінісіне кіріктірілген басқа этностардың өкілдерін де қарастыруға болады: Герольд Бельгер, Николай Анов, Елена Зейферт және т.б. басты шарт – этникалық емес, қазақстандық кодқа ішкі қатыстылық, жергілікті нарративке қосылу.

Әдебиеттегі Қазақстанның бейнесінің «қазақстандық мәтіннен» айырмашылығы ішінара, шартты, субъективті, тіпті бұрмалануы мүмкін сыртқы немесе ішкі бейнелеу формасы болып табылады.

Бұл мәдениетке терең бойлау негізінде емес, белгілі бір көрнекі, лексикалық, нарративті клишелер негізінде автор мен оқырманның санасында туындайтын образ.

Қазақстанның бейнесі көбінесе шетелдік сипаттамалар, жол жазбалары, дипломатиялық есептер, тыңшылық және шытырман оқиғалы проза, медиа және кинематография мәнмәтінінде құрылады. Ол экзотикалықтан бастап, драмалық, негативті немесе сатиралыққа дейін болуы мүмкін.

Сонымен, «Борат» фильмінде (режиссері Ларри Чарльз) Қазақстан басты кейіпкердің «отаны» ретінде көрсетілгенімен, елдің шынайы мәдениетімен немесе

географиясымен ешқандай байланысы жоқ. Бұл постколониялық стереотиптерге құрылған гротескілік бейне. Мұндай «Қазақстан бейнесін» «қазақстандық мәтінге» енгізуге болмайды, бірақ стереотиптік сыртқы бейнелеу үлгісі ретінде имагологиялық талдау үшін қызығушылық тудырады.

Қазақстан бейнесінің басқа мысалдары далада қызмет еткен XIX ғасырдағы орыс офицерлерінің естеліктерінде; посткеңестік елдер туралы ағылшын тіліндегі прозада; эмигранттардың естеліктерінде Қазақстан олардың өмірбаянындағы нүкте ретінде айтылады. Бұл кескіндер қосалқы болып табылады; олар кеңістікті құрамайды, тек оны білдіреді. Екі ұғымның құрылымды-семантикалық аспектісінің салыстырмасы Кесте 1-де көрсетілген.

Кесте 1. Ұғымдарды салыстыру: құрылымдық-семантикалық аспект

Параметр	Қазақстандық мәтін	Қазақстан бейнесі
Мәдени ену тереңдігі	Терең, шынайы	Үстірт, көбінесе сыртқы
Автор	«Ішкі» қатысушы (тұрғын, ұрпақ, қатысушы)	Көбінесе сыртқы бақылаушы
Бейнелеу түрі	Ұлттық миф, символдық топоология	Көрініс, бекіту, проекция
Функция	Мәдени жадының құрылысы	Бейнелеу, бекіту, иллюстрация
Жанр үлгілері	Эпопея, ұлттық роман, мәдени-философиялық проза	Естеліктер, жол жазбалары, сыртқы публицистика

Айта кету керек, екі ұғым арасындағы шекара әрқашан нақты бола бермейді. Кейде сыртқы автор жасаған Қазақстанның бейнесі, егер ол қабылданса, қайта өңделсе және ұлттық мәдени жадыға енгізілсе, уақыт өте келе қазақстандық мәтіннің бір бөлігіне айналуы мүмкін. Мысалы, эмигранттар (Е. Зейферт) жазған мәтіндер алдымен Қазақстанның өткен ретіндегі бейнесін жасай алады, содан кейін біртіндеп диаспорадағы қазақстандық мәтіннің бір бөлігі бола алады. Шығарманың тілі де маңызды рөл атқарады. Қазақстандық мәтін кез келген тілде (қазақ, орыс, ағылшын) жазылуы мүмкін болса да, мәдениет пен оның семантикасы туралы ішкі білім маңызды болып қала береді. Қазақстан бейнесі, керісінше, аудармалар, көрнекі бейнелер немесе үшінші тұлғалардың әңгімелері негізінде жасалуы мүмкін.

Цифрлық әдебиет пен әлеуметтік желілер мәселесі де қызықты. Instagram-поэзия, TikTok-әңгімелер, YouTube-деректі фильмдерде қазақстандық мәтіндер де (мысалы, Алматы, Наурыз, ауылдың көрнекі коды негізінде), сондай-ақ Қазақстан бейнелері де (көбінесе клишелер түрінде: жылқы, киіз үй, қымыз) қалыптасады.

Осы екі ұғымның арасындағы айырмашылықты түсіну мыналар үшін маңызды:

- ұлттық әдебиет корпусын қалыптастыру так что с этого
- қазақстандық әдебиет бойынша оқу бағдарламаларын әзірлеу
- мәдени дипломатияны ілгерілету
- әдебиет пен БАҚ арқылы елдің сыртқы беделіне талдау жасау.

Зерттеушілер, оқытушылар мен сыншылар мәдениет атынан сөйлейтін мәтін бар екенін және маңызды болса да, ішкі дауыспен бірдей емес, сыртқы көрініс бар екенін нақты ажыратуы керек.

Қорытынды

Заманауи гуманитарлық ғылымдар геопозтика ұғымына – кеңістік пен мәтін арасындағы байланыстарды зерттеуге көбірек бет бұруда. Қазақстандық мәтін дала, таулар, өзендер, киелі орындар кеңістігі шешуші рөл атқаратын бірегей геопозтикалық құрылымға ие. Кеңістік тек суреттеліп қана қоймайды, ол кейіпкерге, философияның, тағдырдың, метафизиканың қайнар көзіне айналады. Демек, дала қазақстандық әдебиетте жай география емес, ата-баба жады, азаттықтың архетипі, бейбітшілік пен тепе-теңдік философиясы. Олай болса, «қазақстандық мәтін» мен «Қазақстан бейнесі» әдеби бейнелеуге қатысты екі түрлі, бірақ бір-бірімен байланысты тәсілдер. Біріншісі – мифопозтикаға, символдарға және мәдени жадыға толы ішкі нарратив. Екіншісі – фрагменттерден, проекциялар мен қабылдаулардан пайда болатын сыртқы көрініс.

Олардың бір-бірінен айырмашылығын түсіну әдеби шығармаларды дәлірек талдауға мүмкіндік беріп қана қоймай, ұлттық болмыстың нығаюына, мәдени саясаттың қалыптасуына, имагология мен геопозтика аясындағы академиялық салалардың дамуына ықпал етеді. Осы қабаттар арасындағы саналы айырмашылық пен диалог арқылы ғана Қазақстан әлемдік әдеби жүйеде терең, шынайы және құрметпен бейнеленуі мүмкін. Қазақ мәтінін кеңістіктік поэтика тұрғысынан зерттеу мәдени бірегейлік пен аумақтың, миф пен географияның, ұлттың жан дүниесі мен оның көрінісі арасындағы байланыстың қалай қалыптасқанын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

«Қазақстандық мәтіннің» құрылымына біз бірнеше мәдени және тілдік жүйелердің түйіскен жерінде туған құрамдас бөліктерді қосамыз. Ол этникалық құрамдас бөлікті, тарихи-саяси, географиялық, ментальды және тілдік кодтарды қамтиды. Этникалық құрамдас бөлікке қазақтың салт-дәстүрлеріне, эпостарына, рулық шежірелеріне, рухани мәдениетіне сілтемелер жатады. Тарихи-саяси құрамдас бөлік – Қазақстан тарихымен байланысты оқиғалардың көрінісі. Географиялық құрамдас бөлік – ландшафт коды (дала, ауыл, қалалық мәтін). Ментальды код ұлттық сипаттағы бейнелерді, стереотиптерді, әдет-ғұрыптарды, құндылықтарды қамтиды. Тілдік код казахизмдерді, ұлттық ойлау формаларына тұспалдауларды сіңіреді.

Қазақстандық мәтінді орыс тілінде жазатын қазақстандық авторлардың шығармаларынан да, қазақстандық кодтарды сипаттайтын басқа елдер мен ұлттар өкілдерінің шығармаларынан да табуға болады. Еуразиялық сипаттағы ерекше менталитет пен мәдени кеңістік әртүрлі сәйкестіктерді синтездейді.

Қазақстандық мәтін тұрғысынан шығармаларды талдау әдістемесі бірнеше кезеңдерді қамтуы мүмкін:

1. Мәтіндік маркерлерді анықтау: топонимдер, этнографизмдер, болмыс, рәміздер.
2. Контекстуалдылық: Қазақстанның тарихи-мәдени мәнмәтінімен салыстыру.
3. Бейнелер мен мотивтерді анықтау: тұрақты ұлттық немесе трансұлттық тақырыптарды іздеу.
4. Мәтінаралық талдау: Қазақстан туралы басқа мәтіндерге сілтемелер, мифтермен және архетиптермен диалог.
5. Авторлық позицияны түсіндіру: Қазақстанды авторлық бейнелеу «өз» – «өзге», «орталық» – «шеткі аймақ».

Сонымен, «қазақстандық мәтін» термині Қазақстанмен байланысты көркем мәтінді тереңірек және көпқырлы түсінуге мүмкіндік беретін қазіргі әдебиеттану ғылымының маңызды категориясы болып табылады. Оны әзірлеу әдістемелік шеңберді одан әрі нақтылауды, сондай-ақ әртүрлі халықтар, мәдениеттер мен дәуірлер әдебиетін салыстырмалы талдаудың бірыңғай аналитикалық базасын құруды талап етеді. Когнитивтік поэтика, постколониалдық сын, имагология, геопоэтика тәсілдерінің үйлесуі «Қазақстандық мәтінде» шындықтың жай ғана көрінісін емес, сонымен бірге мәдени өзін-өзі көрсетудің белсенді тетігін көруге мүмкіндік береді.

Алғыс

Зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің грантымен (ИРН №АР23489915 «Қазіргі әлемдік мәдениеттегі Қазақстан бейнесінің трансмедиаалды және көркемдік бейнеленуі») қаржыландырылды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Абишева У.К., Ахмедьяров К.К., Абдулина А.Б., Мухамадиева Х.С. Национальные образы мира в современной литературе Казахстана. Алматы: Қазақ университеті, 2020. 180 с.
- Алексеев П.В., Попов А.В., Орехова Т.И. Алтай в лексиконах XVIII–XIX века: топонимия сибирского фронта // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Филологические науки». 2024. №2 (88). С. 5–16.
<http://doi.org/10.51889/2959-5657.2024.88.2.001>
- Баянбаева Ж.А. Локальный текст и его функции (на примере алматинского локального текста) // Вестник РУДН, Серия Литературоведение. Журналистика. 2016. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lokalnyy-tekst-i-ego-funktsii-na-primere-alma-atinskogo-lokalnogo-teksta/viewer> (қаралған күні: 07.08.2025).
- Ерохина Т.И. Ярославский текст как семиотическая система // Ярославский Педагогический Вестник. (Гуманитарные науки). 2014. № 4. Т. 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yaroslavskiy-tekst-kak-semioticheskaya-sistema> (қаралған күні: 6.08.2025).
- Какилбаева И.Т. Семиотика «алматинского текста» в поэмах Владимира Луговского и Олжаса Сулейменова // Вестник КазНУ. Серия филологическая. 2016. Т. 159. №1. URL: <https://philart.kaznu.kz/index.php/1-FIL/article/view/1826/1750> (қаралған күні: 6.08.2025).
- Кермешова Ж.Б., Муханова К.Б. Алма-Атинский текст казахстанской лирики в формировании нового гуманитарного знания // Вестник КГУ им. Ш. Уалиханова, серия Филологическая. 2018. № 1(1). С. 222–232. URL: <https://vestnik.kgu.kz/index.php/kufil/issue/view/29/31> (қаралған күні: 20.06.2025).
- Кузнецова А.В., Петрулевич И.А. Городской текст: семиозис культурного кода // Социально-гуманитарные знания. 2019. №11. С. 89–95.
- Лотман Ю.М. Избранные статьи: В 3 т. Таллинн. 1992. Т. 2. 478 с.
- Лотман Ю.М. Семиосфера: Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки. Искусство-СПб, Санкт-Петербург, 2000. 703 с.
- Люсый А., Люсый А.П. Московский текст: текстологическая концепция русской культуры. Москва: «Издательский дом «Вече»; ООО «Русский импульс», 2013. 320 с.

- Меймре А., Белобровцева И. Пограничный текст и идентичность в постсоветском пространстве: на примере русскоязычной прозы Казахстана и Эстонии // Вестник СПбГУ. Филология. 2020. № 3.
- Ноева С.Е. Особенности «аласного» текста в якутской лирике. URL: http://www.rusnauka.com/46_NNM_2017/Philologia/8_231375.doc.htm (қаралған күні: 7.08.2025)
- Потанина Н.Л., Гололобов М.А. Городской текст как теоретическая проблема // Филологическая регионалистика. 2012. №1. С. 32–37.
- Прохорова Л.С. Лондонский городской текст русской литературы первой трети XIX века // Автореф. дисс... канд. филол. наук. Томск, 2005.
- Темиргазина З.К. «Алматинский» текст в творчестве Бахытжана Канапьянова // Вестник Томского государственного университета. Филология. 2024. № 90. С. 268–285.
- Топоров В.Н. Петербургский текст русской литературы // Труды по знаковым системам. Тарту: Тартуский университет, 1984. Вып. 18. С. 3–29.
- Чугунов Д.А. Образ России в современной немецкой литературе. Проблемы и моменты восприятия. URL: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/hyman/2004/02/chugunov.pdf> (қаралған күні: 5.08.2025)
- Шмакова Е.С. Городские топосы как отражение авторского мироощущения // Керуен. №1(74). 2022. С. 218–224. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2022.1-17>
- Abisheva, S.D., Sabirova, D.A., Polyak, Z.N., Polyak, D.M. & Serikova, S.K. (2021). Transformation of family norms in modern literature of Kazakhstan. *Review of International Geographical Education Online*, 11(5), 4522–4529.
- Sabirova, D., Moldagali, M. & Nurbayeva, A. (2024). The Main Images of Internet Poetry of Kazakhstan. *Journal of Ecohumanism*, 3(7), 5240–5248. <https://doi.org/10.62754/joe.v3i7.4633>

References

- Abisheva, U.K., Akhmed'yarov, K.K., Abdulina, A.B. & Mukhamadieva, Kh.S. (2020). *Natsional'nye obrazy mira v sovremennoy literature Kazakhstana*. [National Images of the World in Contemporary Literature of Kazakhstan]. Almaty: Kazak universiteti. (in Russ.)
- Abisheva, S.D., Sabirova, D.A., Polyak, Z.N., Polyak, D.M., & Serikova, S.K. (2021). Transformation of family norms in modern literature of Kazakhstan. *Review of International Geographical Education Online*, 11(5), 4522–4529.
- Alekseev, P.V., Popov, A.V. & Orekhova, T.I. (2024). Altay v leksikonakh XVIII–XIX veka: toponimiya sibirskogo frontira. [Altai in the Lexicons of the 18th–19th Centuries: Toponymy of the Siberian Frontier]. *Vestnik KaZNPu im. Abaya. Seriya «Filologicheskie nauki»*, 2(88), 5–16. (in Russ.)
- Bayanbaeva, Zh.A. (2016). Lokal'nyy tekst i ego funktsii (na primere almatinskogo lokal'nogo teksta). [Local Text and Its Functions (on the Example of the Almaty Local Text)]. *Vestnik RUDN. Seriya Literaturovedenie. Zhurnalistika*, 2. Retrieved 01 August 2025 from <https://cyberleninka.ru/article/n/lokalnyy-tekst-i-ego-funktsii-na-primere-alma-atinskogo-lokalnogo-teksta/viewer> (in Russ.)
- Chugunov, D.A. (2004). *Obraz Rossii v sovremennoy nemetskoj literature. Problemy i momenty vospriyatiya*. [The Image of Russia in Contemporary German Literature:

- Problems and Aspects of Perception]. Retrieved 05 August 2025 from <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/hyman/2004/02/chugunov.pdf> (in Russ.)
- Erokhina, T.I. (2014). Yaroslavskiy tekst kak semioticheskaya sistema. [The Yaroslavl Text as a Semiotic System]. *Yaroslavskiy Pedagogicheskiy Vestnik. (Gumanitarnye nauki)*, 4. Retrieved 06 August 2025 from <https://cyberleninka.ru/article/n/yaroslavskiy-tekst-kak-semioticheskaya-sistema> (in Russ.)
- Kakilbaeva, I.T. (2016). Semiotika «almatinskogo teksta» v poemakh Vladimira Lugovskogo i Olzhasa Suleimenova [The Semiotics of the ‘Almaty Text’ in the Poems of Vladimir Lugovskoy and Olzhas Suleimenov]. *Vestnik KaZNU. Seriya filologicheskaya*, 159(1). Retrieved 02 August 2025 from <https://philart.kaznu.kz/index.php/1-FIL/article/view/1826/1750> (in Russ.)
- Kermeshova, Zh.B. & Mukhanova, K.B. (2018). Alma-Atinskiy tekst kazakhstanskoy liriki v formirovanii novogo gumanitarnogo znaniya [The Alma-Ata Text of Kazakhstani Lyric Poetry in the Formation of New Humanitarian Knowledge]. *Vestnik KGU im. Sh. Ualikhanova. Seriya Filologicheskaya*, 1(2), 222–232. (in Russ.)
- Kuznetsova, A.V. & Petrulovich, I.A. (2019). Gorodskoy tekst: semiozis kul'turnogo koda [Urban Text: Semiosis of the Cultural Code]. *Social'no-gumanitarnye znaniya*, 11, 89–95. (in Russ.)
- Lotman, Y.M. (1992). *Izbrannye stat'i: V 3 t.* [Selected articles in 3 parts]. Tallinn. T.2. (in Russ.)
- Lotman, Y.M. (2000). Semiosfera: Kul'tura i vzryv. Vnutri myslyashchikh mirov. [The Semiosphere: Culture and Explosion. Inside Thinking Worlds]. In: *Stat'i. Issledovaniya. Zametki.* Sankt-Peterburg: Iskustvo SPb. (in Russ.)
- Lyusyy, A. & Lyusyy, A.P. (2013). *Moskovskiy tekst: tekstologicheskaya kontseptsiya russkoy kul'tury.* [The Moscow Text: A Textological Concept of Russian Culture]. Moskva: Izdatel'skiy dom “Veche” (in Russ.)
- Mejmr, A. & Belobrov'tseva, I. (2020). Pogranichnyy tekst i identichnost' v postsovet'skom prostranstve: na primere russkoyazychnoy prozy Kazakhstana i Ehstonii [Borderline Text and Identity in the Post-Soviet Space: On the Example of Russian-Language Prose of Kazakhstan and Estonia]. *Vestnik SPBGU. Filologiya*, 3. (in Russ.)
- Noeva, S.E. *Osobennosti “alasnogo” teksta v yakutskoy lirike.* [Features of the ‘Alas Text’ in Yakut Lyric Poetry]. Retrieved 07 August 2025 from http://www.rusnauka.com/46_NNM_2017/Philologia/8_231375.doc.htm (in Russ.)
- Potanina, N.L. & Gololobov, M.A. (2012). Gorodskoy tekst kak teoreticheskaya problema [The Urban Text as a Theoretical Problem]. *Filologicheskaya regionalistika*, 1, 32–37. (in Russ.)
- Prokhorova, L.S. (2005). *Londonskiy gorodskoy tekst russkoy literatury pervoy treti XIX veka.* [The London Urban Text in Russian Literature of the First Third of the 19th Century]. Avtoref. diss... kand. filol. nauk. Tomsk, 2005. (in Russ.)
- Sabirova, D., Moldagali, M. & Nurbayeva, A. (2024). The Main Images of Internet Poetry of Kazakhstan. *Journal of Ecohumanism*, 3(7), 5240–5248. <https://doi.org/10.62754/joe.v3i7.4633>
- Shmakova, E.S. (2022). Gorodskie toposy kak otrazhenie avtorskogo mirooshchushcheniya [Urban Topos as Reflection of the Author's World]. *Keruen*, 1(74), 218–224. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2022.1-17> (in Russ.)

- Temirgazina, Z.K. (2024). "Almatinskiy" tekst v tvorchestve Bakhytzhana Kanapyanova [The Almaty Text in the Works of Bakhytzhana Kanapyanov]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologiya*, 90, 268–285. (in Russ.)
- Toporov, V.N. (1984) Peterburgskiy tekst russkoy literatury [The Petersburg Text of Russian Literature]. In: *Trudy po znakovym sistemam. Tartu: Tartuskiy universitet*, 18, 3–29. (in Russ.)

С.К. Серикова, А.У. Байболов

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Казахстан*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ТРАНСМЕДИАЛЬНОЙ И ХУДОЖЕСТВЕННОЙ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ОБРАЗА КАЗАХСТАНА

Аннотация. Статья посвящена теоретическому и прикладному осмыслению трансмедиальных и художественных форм репрезентации образа Казахстана в современной мировой культуре, с акцентом на различие между внутренним культурным дискурсом (казахстанским текстом) и внешним образом Казахстана. Предложено концептуальное различие понятий «казахстанский текст» и «образ Казахстана» с привлечением имагологического и геопозитического подходов. Приводятся примеры актуальных художественных стратегий и визуальных кодов в литературе, кино и цифровом искусстве, демонстрирующих эти различия. В качестве результатов исследования нами выделены концептуальные различия между понятиями «казахстанский текст» и «образ Казахстана» по критериям авторской позиции, глубины культурного вхождения и нарративной функции. Также нами представлено методологическое обоснование анализа «казахстанского текста» как семиотической системы, отражающей этнические, ментальные, географические и языковые коды. В статье разработана методика анализа произведений с точки зрения принадлежности к «казахстанскому тексту» (выявление маркеров, контекстуализация, интертекстуальные связи и т.д.). Значимость статьи заключается в применении разработанной типологии в филологическом анализе, формировании образовательных программ по казахстанской литературе, развитию культурной дипломатии и медийных стратегий.

Ключевые слова: казахстанский текст, образ Казахстана, культура, семантика, имагология, геопозитика.

S.K. Serikova, A.U. Baibolov

*Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan*

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY OF TRANSMEDIAL AND ARTISTIC REPRESENTATION IMAGES OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article is devoted to the theoretical and applied understanding of the transmedial and artistic forms of representation of the image of Kazakhstan in modern world culture, with an emphasis on the difference between the internal cultural discourse (Kazakh text) and the external image of Kazakhstan. A conceptual distinction is proposed between the concepts of "Kazakh text" and "image of Kazakhstan" using imagological

and geopoetic approaches. Examples of relevant artistic strategies and visual codes in literature, cinema, and digital art that demonstrate these differences are given. As the results of the research, we have identified conceptual differences between the concepts of “Kazakh text” and “image of Kazakhstan” according to the criteria of author’s position, depth of cultural entry, and narrative function. We also present a methodological justification for the analysis of the “Kazakh text” as a semiotic system reflecting ethnic, mental, geographical, and linguistic codes. The article develops methods for analyzing works from the point of view of belonging to the “Kazakh text” (identification of markers, contextualization, intertextual connections, etc.). The significance of the article lies in the application of the developed typology in philological analysis, the formation of educational programs on Kazakh literature, and the development of cultural diplomacy and media strategies.

Keywords: Kazakh text, image of Kazakhstan, culture, semantics, imagology, geopoetics.

Авторлық үлестер

Серикова С.К. – тұжырымдама, деректерге жетекшілік ету, әдіснама, талдау, визуалдау, бастапқы жобаны жазу.

Байболов А.У. – тексеру, ресурстар табу, қадағалау, толықтыру, редакциялау.

ӨОК 811.512.122

[DOI: 10.52301/2957-5567-2025-4-3-108-125](https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-3-108-125)

FTAMP 16.21.45; 16.21.07

Ы.Б. Шақаман*Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті**Павлодар, Қазақстан* <https://orcid.org/000-0001-9554-4761>*email: raya-s7@mail.ru***А. Көк***Ақдениз университеті**Анталія, Түркия* <https://orcid.org/0000-0002-3614-2719>*email: akok9@yahoo.com*

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ТӨЛ ЖӘНЕ КІРМЕ КОНЦЕПТІЛІ ҚОЛДАНЫСТАРДЫҢ СӨЗЖАСАМДЫҚ СИПАТЫ

Аңдатпа. Аталған мақалада сөзжасамдық үдерісте лексикалық бірліктерде танылатын төл концепт пен кірме концептінің мәні қаралады. Бұл мақаланың мақсаты – сөздердің жасалуында, жаңа сөздер қолданысында төл және кірме концептінің сөзжасамдық тетік болатынын түсіндіру. Мақалада концепт сипаты, кірме концептінің реципиент тілінде танылуы, қабылдануы талданады. Кірме концептінің реципиент тіліне аударылуы немесе тікелей алынуы, кірме концепт пен кірме сөз айырмашылығы, кірме сөздің жартылай не толық аударылуы, концептілік сәйкестік, тілге тікелей енетін концептілі сөздер мен аударылатын концептілі сөздер сипатталады. Санада шоғырланатын ой мазмұнының сөзбен таңбалануын, сөз туындау жолдарын қарастыратын сөзжасамдық ұстанымдар түсіндіріліп, оларды туынды сөздерді қарастыруда әдіснамалық негіздемеге алу ұсынылады. Мақала нәтижесі – төл концепт пен кірме концепт арқылы сөздің тегін тануға мүмкіндік туатыны, сөздердің сөзжасамдық үлгісі айқындала түсетіні, концептінің аударма теориясында маңызы және негізгі орын алатыны; концептілік сәйкестік шешімі; концептіні жартылай түсінуден тек тұлғалық аударма жасалатыны; ең бастысы, төл де, кірме де концепт сөздің пайда болуында, сөздік құрамды байытуда негізгі сөзжасамдық тетік болып табылатыны, төл, кірме концепт ұғымына, кірме сөзге тіл білімдік түсініктеме берілуі. Зерттеуде жинақтау, мағыналық талдау, салғастыру, концептілік талдау, түсіндіру, нақтылау, жүйелеу әдістері қолданылды.

Түйінді сөздер: қабылдаушы, төл, кірме концепт, сөзжасамдық тетік, концепт сәйкестігі.

Мүдделер қақтығысы:

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Мақаланың тарихы:

Түскен мерзімі: 01.03.2025

Баспаға қабылданған мерзімі: 24.07.2025

Кіріспе

Адамзат тілі, жалпы сөзтаным өмір мазмұнының, танымның адам санасына шоғырлануынан, қарым-қатынастық болмыс нәтижесінен туындайды. Сөз ырықсыз, арнайы теориясыз, тек қажеттіліктен пайда болады. Адам сөзді байланыс жасауда ойды жеткізуші құрал ретінде қолданып, дүниені тану арқылы санада таңбаланған әлем мазмұнын қайтадан сөзге айналдырып шығарады. Ғылымда сөздердің қалыптасуын қарастыратын тіл білімдік салалар – сөзжасам және сөз жүйесі. Сөзжасам – адамзаттың әлемді танудан туындайтын санадағы ой мазмұнын, бастапқы өзек ұғымды таңбалаушы мағыналы бірліктерді саралайтын ілімдік жүйе. Тіл ғылымында «Сөзжасам» «дериватология, деривация» (Салқынбай, Абақан, 1998, б. 66; б. 204) деп те аталады; «дериват» (derivatus – латынша ысырылу, ауысу; нәрсенің бастапқы бағытынан, мәнінен ауытқуы) (Кузнецов, 2000) сөзінің бастапқы ұғымы бірінші пайда болған нәрседен екінші нәрсенің туындауы, «екіншілік», «туындылық» дегенді білдіреді, бастапқы мағынасында қаржы, химия ғылымында қолданылған. Кейін тілі ғылымында қолданыс тапты. Бұл сала тіл ғылымында сөздің өзек ұғымынан «екінші» рет пайда болуын, жалпы сөйлеу тілін, тіпті мәтінжасамды да зерттейді. Сөзжасам заңдылығы оның зерттейтін нысандарын айқындау міндетінен көрінеді; мұнда туындылар ғана емес, сөздің бастапқы өзек ұғымы мен туынды ұғым да зерттеу нысанына алынуы тиіс.

Мақалалық тақырыптың зерттелу мақсаты – төл және кірме концепт мәнін ашу арқылы олардың сөзжасамдық тетік, негіз болатыны туралы ой тастау. Осы мақсатқа сай, алдымен, төл және кірме концепт туралы түсініктеме беріліп, кірме сөз бен кірме ұғым сөздерін ажырату, екеуі екі түрлі түсінік екенін нақтылау, кірме ұғыммен қалыптасқан сөздердің белгілі бір танымдық жолмен пайда болатын туынды бірлік екенін түсіндіру мақаланың басты міндеті болып отыр. Бұған қатысты нақтылау, түсіндіру, талдау әдістері қолданылды.

Кез келген жаңа сөз төл не кірме концептімен қалыптасады. Төл концепт ұлттық танымнан туындаса, кірме концепт шет елдік, бөтен ұлттық танымға қатысты. Нақтылай айтсақ, төл сөздердің өзек ұғымын төл концепт, кірме таныммен енген сөздердің өзек ұғымын кірме концепт дейміз. Концепт сөздердің пайда болуында, жасалуында басты өлшем көрсеткіші болып табылмақ. Сөздердің үйлесімді туындауы, сәтті аударылып, қолданысқа енуі сөзжасам заңдылығымен шешім табады. Сондықтан концепт те сөзжасамның бір тетігі, категориялық бірлігі бола алады. Сөзжасам барлық ғылыммен шектеседі, ал тіл ғылымында ол сөз жүйесімен байланысады. Сөз жүйесінде (лексикологияда) кірме сөздер концепт тұрғысынан гөрі тұлғалық сипатымен, сөздік құрамды дамыту-кеңейтудегі мәні, қабылдаушы тілге аударылу-аударылмау әлеуеті, тіл байытудағы орны, мағыналық құрамы жағынан басым қаралады.

Материалдар мен әдістер

Қазіргі қазақ тілі кеңістігіне түрлі қарым-қатынастан пайда болып жатқан кірме ұғымдық туындылар дендеп еніп жатқаны аян. Күнделікті тіршілікте кездесетін халық қолданысындағы сөздерді зерттеу үшін, олардың төл және кірме екенін қарастыру, танымдық белгілерін анықтау, түсіндіру үшін жеке тәжірибелік бақылаудан, саралаудан өткізген түрлі саладағы 200-ге жуық сөз жинақталып, талдауға түсті. Олардың төл және кірме концептілі астарын ашып, сипаттауда концептілік талдау, түсіндіру, салғастыру әдістері қолданылды. Басқа тілден енетін сөздердің кірме концептілі туындылар екенін не тұлғасы жағынан ғана

кірме сөз екенін анықтауда түсіндірмелік талдау әдісі қолданылып, Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі (Қалиев, 2014), Лингвистикалық түсіндірме сөздік (Салқынбай, Абақан, 1998), Орыс тілінің түсіндірме сөздіктері (Кузнецов, 2000; Ожегов, 2006; Ушаков, 1935) дереккөз ретінде алынды. Сонымен бірге халық қолданысына аудармасыз енген сөздердің кірме концептілі туынды екенін немесе кірме сөз ғана болып табылатынын талдап көрсетуде қазақ ғалымдарының, яғни А. Байтұрсынов (1992), Қ. Жұбанов (2013), М. Балақаев (2008), Ө. Қайдар (1998) С. Исаев (1998), Ө. Айтбайұлы (2013) зерттеулеріндегі төл және кірме концепт әсерінен болатын тілдік құбылыстар туралы тұжырымдары әдіснамалық негіздеме болып, мысалмен нақтыланды. Ғалым О. Сүлейменовтің (1998) сөз астарын тану үшін алғашқы тілдік таңба тегіне бару туралы; зерттеуші З. Темірғазинаның (2020) анатомиялық атауларға қатысты салғастырмалы талдауы, шет елдік ғалым Дж. Лакоффтың (2004) атаулардың метафора болып табылатыны туралы пікірі, зерттеуші Дж. Ханнның (Han, 2020) концептілік құрылымнан туындайтын поэтикалық метафора түсінігі, т.б. зерттеушілердің ұғым, мағына, базалық концепт түсініктерінің адамзат танымына әсер ету туралы талдаулары мысалдарды талдап, қарастыруда ғылыми тұжырым болып алынды.

Нәтижелер мен талқылау

Сөзжасамды бағыты – жаңа туындының өлшемдік белгілерін, адамзаттық, ұлттық тектік астарын танытып, әдіснамалық негіздеме болатын, сөздің бастапқы таңбадан ауысуын қарастыратын ғылыми ілім. Сөзжасам арқылы сөз тегі, жалпы тілжасам зерттеледі; сөздің пайда болуында бірнеше ғылымның тоғысуы көрінеді; яғни бұл сала сөздің пайда болуы кезінде түрлі ғылымның қиысуын, шектесімін түсіндіреді. Сондықтан сөзжасам ғылымдар тоғысындағы ілім ретінде когнитологиямен теңеседі. Осыған байланысты кірме концептілі қолданыстар бөтен түсініктегі бірліктер, сөздер болғандықтан, реципиент тіл үшін туынды болып есептеліп, сөзжасамда жеке нысанға алынып қаралады.

Концепт – сөзжасам теориясының нақты категориялық бірлігі, жаңа сөз жасаудағы басты тетік. Онсыз сөз туындамас еді. Сөзжасам ілімінде бұл көрсеткіш арқылы сөздің пайда болуына негіздеме жасалапы, пайда болу жолдары, теориясы жинақталады, сөйтіп тілжасамдық парадигма қалыптасады.

Концепт қазақ тілінде өзек ұғым дегенді білдіреді. Өзек ұғым адам санасында, ой түбінде әуелде бекіген, туа біткен, тіл пайда болғанға дейін әлемдік мазмұн бөліктерінің адам миында шоғырлануымен туады. Концепт сөзінің ұғым түсінігіне сай келетінін орыс тілді ғалымдар да қостайды. Ғалым М.В. Калашников өз мақаласында концепт туралы түсінікке саралау жасап: «Когнитология аясында концепт бірден ұғым сөзінің синонимі немесе оның орынбасары бола алады» (2015, б. 128.) – деп түсінік берген. Когнитологияда адам танымына тіл, сөз арқылы зерттеу жүргізілетіні белгілі.

Сонымен концептіні төл және кірме деп бөлу оның ұлттық ұғымдық немесе бөтен, жат ұғымдық болуына байланысты. Мысалы: қазақ тіліндегі туыстық танымға қатысты *жиен, жиеншар, нағашы, сіңлі, іні*, т.б. деген атаулар; *құрт, сүзбе, қазы-қарта, шұжық, іркіт, қымыран, қымыз*, т.б. тағам атаулары нағыз төл концептілі сөздер болады. Бұлардың төл концептілі екені басқа тілге дәл аударуға келмейтіндігінен көрінеді. Тек белгілі бір ұғымдық түсінік қалыптастырып, мағыналық бөліктерін ғана аударуға болады. Сондай-ақ қазақ тіліндегі айналайын,

қалқам, қарағым дегендер де – төл концептілі сөздер. Мұндағы сөздер 1-жақ жіктік жалғауымен (*айнал+айын,*), тәуелдік жалғаудың 1-жағымен (*қалқа+м, қарақ(з)+ым*) тұтасып, жымдасып, әуелден төл концептілі қаратпаға айналды.

Төл концептілі сөздерге ұлт тілінің байырғы төл сөздері, қолданыстары, төл танымнан қалыптасқан бірліктер жататыны түсінікті. Кірме концептілі сөздер деп шет тілдік таныммен туындап, қабылдаушы елдің тілдік танымына сай келе қоймайтын, қажеттіліктен қабылданатын туынды семантикалық қолданыстарды атаймыз. Кірме концептілі қолданыстарға барлық салалық терминдер, әлеуметтік, тұрмыстық, сауда-саттық, мәдени, саяси, т.б. қазақ танымында өмірлік қарым-қатынас нәтижесінде пайда болған сөздерді жатқызамыз: *реформатор, инновация, нотариус, календарь, академия, жюри, хобби, аудио, лимит, бонус, инстаграм*, т.б. Әрине, кірме концептілі қолданыстарды іштей мағыналық топтарға жіктеуге болады. Мақалалық көлемде бәрін ашып түсіндіру мүмкін болмағандықтан, кірме концептілі қолданыстардың жалпы сөзжасамдық негіздерін түсіндіруге тырыстық.

Қазақ тіл ғылымының негізін қалаушы А. Байтұрсынұлы (1992) «кірме ұғым» (концепт) сөзін қолданбағанмен, әдеби тіл, баспасөз тілі туралы жазған орыс тілді баяндамасында кірме сөздің қазақ тілінде қолданылу мәні, тілге сәйкес келу-келмеуіне қарай төл тіл ерекшелігін ескеру қажеттігін атап өтеді: «... Жалпы қолданылатын әлемдік терминдер қазақ тілінің табиғатына сәйкес өзгерістермен қабылдануы тиіс. ... Кірме терминдер біздің қазақша сөйлеуімізге бағынып, тілдің үйреншікті артикуляциясынан туындайтын тіліміздің дыбыстық заңына ыңғайлануы керек» (Байтұрсынұлы, 1992, б. 423) – дей келе, кірме сөз қабылдаушы тілге тектес болса да, болмаса да, сондай-ақ еуропалық терминдер де айтылым-жазылым тұрғысынан реципиент тіл заңдылығына бағынуы тиістігіне баса көңіл бөлгізеді.

Қ. Жұбанов (2013) зерттеуінде де «кірме сөз, кірме ұғым» сөздері қолданылмағанмен, терминдік шет сөзді қабылдау, аудару туралы жеке мақала жазған. Ғалымның басқа зерттеушілерден ерекшелігі «төл ұғым» түсінігін қолданады. Зерттеуші кірме сөз бен кірме ұғымның қатар жүретінін жеткізгісі келеді: «Ғылыми ұғымдарды белгілі бір ғылым тарихының белгілі бір кезеңі жетектеп отырады, мұнда сол ұғымды малданып отырған халықтың тарих жолымен...келіп шыққан сезімі жаңа ашылған процеске кедергі бола алмайды... Қай тілдің де жай сөздері тек сол елдің ғана қолданылатын сөзі болудан озып, ғылыми ұғымдарды білдіретін болса, сонда ғана термин қатарына кіреді» (Жұбанов, 2013, б. 286) – деген пікірінде төл ұғым мен кірме ұғымның айырмашылығын астармен түсіндіріп, күнделікті жай сөздердің ғылыми түсінікке айналуында тарихи қалыптасқан алғашқы төл концепт «бұлыңғырланып кететінін» ескертіп, мысалдық дерекпен түсіндіреді: «Қазақтың «тау сағызы» мен «жабағысы» өрісі шетке шыға алмай, қазақтың өзі ғана білетін ұғымдар болып жүрген кезде жай сөздіктен асқан жоқ. Ал енді «тау сағыз» сөзі белгілі бір ботаникалық, химиялық ұғымды, «жабағы» сөзі – тауарлық (товар) ұғымды алып еді, бұлар термин болып шыға келді» (Жұбанов, 2013, б. 286) – деп сөздердің терминге айналуы төл ұғымның кеңеюіне қатысты болатынын нақтылайды.

Зерттеушінің зерттеуінен байқағанымыз – қарапайым қолданыстағы төл концептілі сөз белгілі бір салаға қатысты аталымға көшуі үшін ресми қолданыстық мәнге ие түсіп, қызметінің кеңеюіне байланысты себептіліктің пайда болуы. Яғни қарапайым қолданыстағы төл концептілі сөз терминдік сипатқа түсу үшін

ол қолданылатын зат, нәрсе ғылыми, техникалық, әлеуметтік, экономикалық, т.б. үдерісте қажеттілікке ауысуы тиіс; ал қажеттілік туындамаған жағдайда тар мағыналы сипатта қала береді. Мысалы: кірме түсінікпен енген *ресторан* сөзінің негізгі мағынасы, латыншадан алғанда, «қалпына келтіру, бекіту» (Ушаков, 1935) дегенді білдіреді екен. Француз тіліне де осы мағынасында еніп, «тамақпен қалпына келтіремін» деген түсінікте қоғамдық тамақтану орны атауына айналды. С.И. Ожегов (2006) сөздігінде де осы сөз тамақтану орны ретінде түсіндірілген. Бұл сөз қазақ тіліне орыс тілі арқылы түпкі ұғымында емес, *тойлау*, *той өткізу орны* ұғымында қабылданып, төл концептілі той сөзі және оған кеңістік мәнді кірме *-хана* жұрнағы қосылып, жаңа туынды, әлеуметтік мәндегі атау сөз (*тойхана*) болып қалыптасты. Көріп отырғанымыздай, кірме концептіден төл концептілі сөзіміз семантикалық жағынан кеңейіп және синтетикалық тәсіл арқылы жаңа мағыналы туындыға (*той өткізетін орын атауына*) айналды.

Ғалым М. Балақаев (2008) кірме концептілі сөздерге қатысты *-шы/-ші* жұрнағының орынды-орынсыз жалғануы туралы пікір білдіреді. Зерттеуші *футболист*, *машинист*, *штангист*, *журналист*, *атеист*, *телефонист*, т.б. кірме концептілі сөздерге *-шы/-ші* жұрнағының жалғануын құптамайтындығын айтады. Ғалымның ойынша, бұл жұрнақ тек төл концептілі сөздерге тән: малшы, темірші, егінші, тігінші, басшы, т.б. (Балақаев, 2008, б. 99–100). Балақаев төл концептілі сөздер мен төл қосымшалардың өзіндік қолданысында бірізділік болуы тиістігіне мән бергізеді. Шынында, *-шы/-ші* жұрнағы қазақ тілінің әлеуметтік, тұрмыстық, оқыту саласына қатысты төл концептілі сөздерге ғана бейімді екенін қолданыстардан аңғаруға болады: *оқушы*, *оқытушы*, *жүргізуші*, *тілші*, *сатушы*, *алушы*, *салымышы*, т.б. Кірме концептілі сөздерге төл жұрнақтардың жалғануы сәтсіз шығады (*экономист – экономышы*).

Ғалым Ә. Қайдар (1998) кірме сөздерді қарастыру тарихи лексикология еншісі екенін, «тарихи лексикологияның төл ісіне тілдер туыстығы, сөз жасау модельдері мен номинация, мотивациялық ұқсастықтар, паремиология, фразеология саласындағы дүниетаным және бейнелеу ортақтығы, т.б. зерттеуді де қосу» (1998, б. 55–56) туралы ой айтады. Бұл пікірден ғалымның сөздің жасалуына себеп болатын танымдық бірліктерді (*дүниетаным*, *себептілік*, *тілдік байланыс*, *сөз жасау үлгісі*) атап отырғанын түсінуге болады. Ғалым тіл өзегін қарастыруда этимологиялық зерттеуге көңіл бөлгізіп, оның төрт ұстанымына түсінік береді. Фонетикалық ұстаным «түбірдің фоно-морфологиялық варианттылығы, дыбыстық өзгерістердің мағыналық ауытқуларға себеп болуын» (*көгілдір – көк+ілдір, ұғым – ұқ+ым, т.б.*) анықтайтынын; морфологиялық ұстаным «сөздің табиғатын, ... туыстық қатыстығын ... табуға» (*ау-на, бу-на, қай-на, тыр-на* сөздеріндегі алғашқы екі сөз айқын түбір екені, кейінгі екеуі өлі түбір болатынын анықтауда) көмекші құрал екенін; семантикалық ұстаным сөз мағынасының бағыт-бағдарын, ... ат қоюда түрлі мотивті анықтауға, ... ұқсастықты анықтау көзі болатынын атап, осы үш ұстаным төртінші – тарихи – ұстанымға сүйену қажет деп ойын түйіндейді. Ғалым морфологиялық ұстанымды «түркі тілін зерттеуші этимолог ғалымдардың өз зерттеулерінде кең түрде пайдалана алмай жүргенін» ескертеді (Қайдар, 1998, б. 63–67).

С. Исаев «сөзжасамның басты белгісі – жаңа мағыналы сөз тудыру» (1998, б. 250) – деген анықтамасынан кірме сөз мәнін де түсінеміз. Зерттеуші лексикалық-семантикалық тәсіл қызметін екі амалға (лексикалық амал, семантикалық амал) бөледі. Лексикалық амал кірме сөздерге ғана қатысты екенін айтады. Себебі

басқа тілден енген сөздерді реципиент өз ұғымына сай болу-болмауына қарай дайын күйінде қабылдап қолданады, танымына (концептісіне) сай болса, аударып алады. Семантикалық амалды Исаев «түркі синкретизмімен» ұштастырып, оларды конверсиялық тәсілмен жасалғандар деп түсіндіреді, мысалға «тат, ой, қыз, тоң» сөздерін талдаған (1998, б. 280–282). Конверсиялық амал төл ұғымды сөздерде ғана жүзеге асады. Мысалы: *көш(у) – көш; көсеу – көсеу; тоң(у) – тоң; ою(ойу) – ою*; т.б.

Келесі зерттеуші ғалым Ө. Айтбайұлы: «Қазақ тілінің сөздік құрамында терминдік мәнге көшкен байырғы сөздер» туралы айта отырып, оларды «жаңа мағыналары, қолданыстағы жаңа қызметі қоғам дамуының нәтижесінде ... туындаған, ... дағдылы қалыпқа түскен лексикалық қабаттар» сипаттайды (2013). Мысалға *екпін, сұраным, ұсыным, мәре, сайлау, ізбазар, шеберлік, шарт*, т.б. көптеген төл концепті сөзді терминге айналған деп түсіндіреді. Бірақ бұл тәрізді кей сөздің терминге айналуы кірме концептілі қолданыстың тілімізге еніп, соның негізінде аударма жасау қажеттілігінен болып отырғаны аян және ол сөздер нақты төл концептілі негіздерден жасалса да, «жасанды сөз» болып табылады. Мысалы *сұрау – сұраным, сұраныс; өтіну – өтінім, өтініш; ұсыну – ұсыныс, ұсыным*; т.б. Осындағы сұраным орыс тілінде запрос, сұраныс – спрос деген түсінікті жеткізеді. Ал қазақ тілі үшін орыс тіліндегі осы ұғымдар тек сұрау деген төл ұғыммен айтылса да, жеткілікті еді. Бірақ кірме концепт әсерінен біз жасанды сұраным, сұраныс, тағы өтінім деген жасанды туындыларды қалыптастыруға мәжбүр болдық.

Ғалым О. Сүлейменов (1998) «Таңба тілі» еңбегінде сөздің пайда болуының тектік негізі, этимологиясын ашу, бастапқы ұғымдық (таңбалық) белгілерін тану туралы терең танымдық мәлімет береді. Зерттеуші сөз тегін, өзегін ашудың басты көзін алғашқы таңбалардан іздеуге бағыттайды. Жалпы тіл ғылымы Таңбалар тілін түсінбегендіктен, «соссюрлік» ілімнен аса алмай («сөз өздігінен, негізсіз пайда болды») жүргенін, сөзжасамдық үлгіні көне таңбалардан алу керектігін, сөзтаным әлі жетік зерттелмей жатқанын, лексемалардың ұғымы негізделмей жатқанын айтады. Ғалым: «Осылайша, лингвистикалық зерттеулердің аясы тарылды. Тектік тіл білімдік зерттеу тілдің тұтас ағашының тамыр жүйесі мен діңі болудан ада қалды. Қазіргі этимология сөз тарихының тек беткі жағын ғана қопарумен айналысатын болды. Этимологиялық сөздіктер көне ағаш түбіріне терең бойламайды. Барлығын латыннан басталады дейді де, нүктесін қояды» (Сүлейменов, 1998, б. 30.) (Аударған Ы.Ш.) – деп, сөз өзегін – таңбалардан – концептіден тану қажет деп бағыт береді. Зерттеушінің сөзді этимологиямен «қазбалау» тұжырымы туындылық теориясының негізгі ұстанымы болуы керек деген ойға жетелейді. Тағы бірде ғалым: «Бастапқы дәуірдегі барлық тілде таралған негізділікті дамытушы, қалпына келтірілген сөзжасамдық үлгілер ("белгі + атау + түсіндіру = ұғым сөз") әлі де бір тектілігін жоғалтпады, осыдан барлық морфологиялық ереже жалпы грамматикалық заңдылық сипатына түсті. Морфологиялық ережелерді қайта қарау этимологияның «сәуегейліктен» нақты ғылым санатына көшіп, жаңа тіл білімінің берік іргетасына айналуына мүмкіндік береді» (Сүлейменов, 1998, б. 495) (Аударған Ы.Ш.) – деп, этимологияның зерттеу бағытының қалай болу керектігіне назар аудартады. Осы жағынан тілтанушы Сүлейменов пен ғалым Қайдардың этимологиялық зерттеуге бойлау туралы ойлары бір арнада тоғысады. Сүлейменов келтірген мысалдар көне таңбалармен беріледі.

Б.С. Бокулева (2013) мақаласында кірме сөздердің енуі бөтен тілдің «әлеуметтік маңызы күшті болуына» байланысты екені, бөтен тілді игеруде тұлға

«әлеуметтік мәртебеге ие болатыны» айтылады. Дәлелге үнділіктерге ислам дінімен араб тілінің қажеттілігі туындағанын, сол тіл арқылы имандылық, тақуалық енгенін келтіреді. Мысалға араб тілінің *mazjid – мешит* сөзі үнділерге ислам дінінің клуімен, *hijab – жабын* сөзі үнділік әйелдің ашық сари ұлттық киімі ислам дініне сай келмегендіктен, денені тұтас жабу қажеттілігінен енгенін атап көрсетеді (Бокулева, 2013, б. 65). Ғалым кірме ұғымын тек кірме сөз тіркесінде қарастырған, ал кірме концепт мәселесі сөз болмағанмен, бұл «тілдің әлеуметтік басымдылығы» деген сияқты жеке бөліктік түсініктермен жеткізіледі.

А.Ә. Ниязғалиева (2009) мақаласында диалектолог ғалымдардың еңбектері негізінде қазақ тілінің төрт аймағына түркі, араб-парсы, монғол, орыс тілінен енген кірме сөздердің диалектілік қолданысы тұжырымдалады. Мақалада зерттеулерге талдау беруде кірме сөздердің ұғымдық қолданысы емес, олардың қазақ тіліне екі жолмен – тікелей және аралық тілмен – енуі туралы қорытынды жасалады. Бірақ зерттеуші бірнеше ғалымның зерттеуінен мысалдар (*жуырқа – көрпе, азан – таңертең, сеня – сенек, шарф – шарып*) келтіріп талдағанмен, олардың қайсысы тікелей, қайсысы аралық енген сөз екенін нақты ажыратып көрсетпеген (Ниязғалиева, 2009, б. 27–33). Мақала жалпы түсінік беру бағытында жазылған.

Орыс тілінде кірме концепт туралы тұжырымдар көп зерттеуде айтылады. В.В. Виноградов (1953) «Сөздің негізгі лексикалық мағына түрлері» зерттеуінде сөз семантикасы мүлдем жойылмаса ғана ұғым еркін, номинативті мағынаға айналуы мүмкін екенін, сөз семантикасы тек сол ұғымның көрінісімен шектелмейтінін айтады (1953, б. 29). Бұл арада ғалым ұғымның шексіздік белгісін айқындап отыр, яғни төл концепт кірмеге айналғанда, түрлі семаға түседі. Мысалы: қазақ тіліндегі тағамдық «құрт» сөзі – қазақтың төл танымымен туындаған атау. Қазақ осы тағамның атауын оның бірнеше үдерістен өтіп (*сүттің қаймағынан айырылуы, ұйытылып, ашытылып, іркітке айналуы, одан соң сары судан ажыратылып, ірімшік түрінде қайнатылуы, сүзілуі, кептірілуі*), кептірілген түріне қарап қойған. БАҚ дерегінде де «құрт» сөзі түріктің «куру» деген сөзінен шыққан, «құрғақ» деген мағынаны білдіреді» (kaz.inform.kz) – деп берілген. Бұл сөз шет тілге енгенде, түрлі семамен түсіндірілуі мүмкін: *кепкен ірімшік, сүзбе*, т.б. Алайда негіз концептісі олар үшін түсініксіз болады.

Төл концепт басқа тілге кірме болып енуі реципиент елдің танымында сол концептінің болмауына байланысты. А.А. Потебня: «... Халықтың өз тілінде жоқ нәрсені сол халықтың тіліне сіңіруге ешкімнің құқығы жоқ» (1989, б. 133) (Аударған Ы.Ш.) – деп нақтылайды. Ендеше реципиент ел кірме бірлікті қабылдаған кезде өзінде жоқ кірме ұғымды өзгеріссіз қабылдауға мәжбүр болады. Мысалы, қазақ тіліндегі экзотикалық атаулар болатын *апельсин, лимон, мандарин*, т.б. сөздер концептілік жағынан да, атауы жағынан да кірме болып табылады. Өйткені бұл атаулардың қандай таныммен қалыптасқаны бізге белгісіз. Танымдық қалыптасуы белгісіз болғандықтан, бұл сөздер әрі кірме концепт, әрі кірме сөз ретінде қалып, тілімізде аударылмай қолданылады.

М. Цатурян (2023) тілдік кірме бірліктердің қазіргі уақытқа дейін де өзекті екенін, әуелде екі ғасыр бұрын отандық және шетелдік зерттеушілерден, оның ішінде Б. де Куртене, Е. Иссерлин, Л. Микитич, И. Огиенко, Л. Блумфилд, т.б. еңбектерінен басталатынын айтады. М. Цатурян «тілдік кірме» қабылдаушы ұлттың дүниетанымынан тыс құбылысты қабылдау» деп түсіндірген Л. Блумфилд пікірін алға тартады (Цатурян, 2023, б. 192).

Американ ғалымы Дж. Лакофф: «... Біздің концептілік жүйеміз күнделікті өмірде шынайы танымызды (реалиямызды) айқындауда басты орын алады» (2004, б. 25) (Аударған Ы.Ш.) – деп, концепт ойлау жүйесін басқаратынын, одан туындалған атаулар тек метафора екенін жеткізеді. Расында, әр ұлттың танымы өмір сүрген кеңістігі мен әлемді қабылдауынан тұрады. Соған орай ұлт тілінде дүниеге қойылатын атаулар пайда болады. Атаулар, Дж. Лакофф айтқандай, тек метафоралық қолданыс болып қалады, себебі берілген атау зат-құбылыстың нақты өзін білдірмей, заттың бір белгісіне қарай қойылуы мүмкін. Мәселен, қазақ тілінде *орындық* сөзі неге осылай аталады? Бұл – адамның белгілі бір қалыпқа (отыруға) түсуі үшін берілген атау ғана. Бірақ ол ағаштан, темірден, т.б. заттан жасалуы мүмкін. Ендеше бұл атау – шартты атау – метафора.

К. Заирова (Zayrova, 2023) қарақалпақ тіліндегі киім атауларының этно мәдени сипатын ашып, этно мәдени бірліктердің жасалымында ұлттық таным, ұғым мәні, қарақалпақ киім атауларының этнографиялық белгісі, пайда болу себептерін тіл білімдік негізде талдап түсіндіреді. Мысалы: «сәукеле» сөзі иран тіліндегі «шоҳ-кулок» деген сөзінен қалыптасқанын, бұның мағынасы «падишаның бас киімі» дегенді білдіретінін өзіне дейінгі зерттеулер арқылы болжайды. Бұл сөз – қазақ тіліне де ортақ сөз; бірақ оның шығуына қатысты қазақ тілінде халықтық болжамдар болмаса, нақты ғылыми дәлелді дерек кездеспеді. Автор «Киімнің этномәдени ерекшелігін анықтайтын қасиеттер оның атауы арқылы көрінеді» (Zayrova, 2023, б. 131) – деген тұжырымымен атаудың берілуі нақты бір танымнан туындайтынын астарлайды.

Кірме концепт деген түсініктен бөлек кірме сөз деген қолданыс бар. Бір қарағанда, бұл екі тіркес бір тектес, мағыналас болып көрінгенмен, екеуінің қызметі түрліше. Кірме концепт – сөзбен де, ұғыммен де жат болып, реципиент тілге енуі, қабылдануы. Оған тілімізге шеттен енген бірнеше ғылыми техникалық, экономикалық, шаруашылық, т.б. бағыттағы атаулар, жалпы сөздер дәлел. Мысалы экзотикалық атауға жататын *лимон, банан, апельсин, мандарин атаулары; драйвер, файл, байт, сканер, камера*, т.б. техникалық атаулар, т.б. әрі кірме концепт, әрі кірме сөз болып табылады. Әрине, мысалдағы кей сөздер қолданысымызда әбден сіңіп кеткеннен соң, олардың ұғымдары толық болмаса да, семалық бөліктермен түсінікті бола бастады. Бірақ концептісі де кірме, тұлғасы да кірме бірліктер болғандықтан, бұлар қабылдаушы тілге (қазақ тіліне) аударуға мүлде көнбейді.

Осыдан кірме сөздерді екі түрге бөліп қарауға болатынын көреміз: 1) Адамзатқа ортақ, концептісі таныс, бірақ сырт тұлғасы, дыбысталу жамылғышы бөтен кірме сөздер. Бұған планета атауларын (*Сатурн, Марс, Юпитер*, т.б.), табиғи құбылыс атауларын (*атмосфера, температура*, т.б.), кей тағам атауын (*сыр, колбаса, тандем, пицца, торт, салат*, т.б.), экономикаға, нарыққа, саяси қарым-қатынасқа, т.б. қатысты сөздерді (*супермаркет, зауыт, фабрика, валюта, нөл, нөмір, банк, банкомат, визит, партия, он-лайн, оф-лайн, интернет*, т.б.), т.б. атауларды жатқызуға болады. Мұндай сырт тұлғасымен ғана кірме болатын сөздер аударуға икемді келеді, көбі тез аударылады; 2) Ұғымы да жат, дыбысталу тұлғасы да жат, аударылмайтын кірме сөздер. Оған жоғарыда аталған және *смартфон, электр, курсив, фрейм, линолеум*, т.б. сөздер, сонымен бірге, көбіне, техникалық атауға қатысты кірме концептілі мысалдарды атаймыз.

Жалпы тілдік кірме немесе тек кірме ұғым – өзге ұлт тілдерінің сөздік қорынан тілдік бірліктерді пайдалану ғана емес, бөтен тілдік танымды игеру үдерісі. Нақты

кірме сөздерді пайдалануда өзге ұлттың ұғымдық танымы, болмысы, жаратылысы, концептісі байқалады. Бөтеннен енген сөздер саралауға, іріктеуге түсіп, реципиент тілде кірме таным, ұғым шоғырланып, дүниетанымдық өзгеріс болады, сөз қабылдаушы ұлттың танымы кеңейеді; тілде лакуна сөздер пайда болады.

Кірме ұғым жаңа сөздердің туындауында да, ұлт дүниетанымын кеңейтуде де ықпалы зор және тілдік кеңістіктің (ландшафтының) ұлғаюына әсер етеді. Тілдік ландшафтының кеңеюінен адам кез келген тілдегі ақпараттық мәтінді түсіне алатын дәрежеге жетеді. Бұны зерттеуші Дюзенберг: «Қазіргі уақытта, жаһандану дәуірінде, біз түрлі мәдениеттің өзара байланысу, шектесу үдерісіне тартылатынымыз сөзсіз. Бұл үдеріс лингвистикалық қолданыстардан анық көрінеді: мысалы, шетелдік сөздер (кірме) санының көбеюі, оларды ана тілінде сөйлейтіндердің өз қолданысына енгізуі; сол кірмелердің елдің, ұлттың тілінде қысқа мерзімде бекуі» (Duisenberg, 2020, p. 15) (Аударған Ы.Ш.) – деп түсіндіреді. Ғалым айтқандай, қазақ тілінде аз уақыт ішінде шетелдік кірмелердің бекіп, аударуға көнбей қолданылатыны жетерлік. Мысалы: марка, конверт, компьютер, микрофон, диск, фаст-фуд, коктейль, сканер, телефон, каньон, скриншот, сайт, акция, смол, грэндвич, т.б. Осындай кірме бірліктердің енуінен адамдардың ғылыми техникалық, физикалық танымы кеңейгені айғақ.

Кірме сөздер арқылы қалыптасатын концептінің өзін кірме сөздерді аудару кезінде қабылданатын концепт, қабылданбайтын концепт дегенді негізге алу аударманың сәтті шығуына себін тигізеді. Қазақ тіліне кірме концепт кірме сөздердің тікелей қабылдануынан және аударылып енуімен де тұрақталады. Кірме сөздің аудармасыз, бірден, тікелей қабылдануы сол сөзге қатысты ұғымның реципиент тілінде болмауымен байланысты. Тікелей енген кірме сөздер арқылы оларды қабылдаушы ел санасында кірме мазмұн шоғырланып, мәдениаралық, ғаламдық таным толысады. Кірме концепт әлемнің басқа қырын сезінуге ықпал етіп, адамның дүниетанымын кеңейтіп, тілін дамытып, сөздік қорын молайтады. Дегенмен аударылмай, дайын күйде қабылданған кірме сөз реципиент тілде сол кірме ұғымның жоқ екенін білдіреді. Концептісі бөтен болса, кірме сөз аударылмай, тек жаңа ұғым әкеледі. Сөзі де, концептісі де аударылмайтын болса, оларды тікелей кірме концептілі бірліктер дейміз (терминдер, ғылыми, техникалық, экономикалық, әлеуметтік, саяси өзгеріспен, т.б. енетін сөздер). Мұндай тікелей енген кірме концептілі сөздер мүлде аударуға көнбейді (*авто, телефон, машина, пластик, акт, миллион, цитрус, бампер, руль, актер, плинтус*, т.б.). Алайда тікелей кірме концептілі сөзді қабылдаушы тіл оның ұғымдық мазмұндық белгілерін (*қызметтік белгі, ұғымдық белгі, түр-түс, көлемдік, пішіндік, дәм, иістік белгі*, т.б.), лексикалық қолданысын әбден түсінген соң, әр қырынан шартты түрде аударуға икемдейді. Мысалы: *капуста – қырыққабат немесе орамжапырақ*; мұнда сөз толық аударылып тұрған жоқ, көкөністің сыртқы құрылысына қарай атау жасалған. Нақты аудармасын беру мүмкін емес, өйткені бұл лексемалық бірлік қазақ тіліне жат концептілі сөз болып табылады. Сол сияқты электронды жазуда қолданылатын орыс тілінің *мышь* сөзі қызметтік белгісіне қарай *тінтуір* деп аударылды. Келесі *плинтус* сөзі де осы атау берілген заттың қызметтік белгісіне қарай ұлттық энциклопедияда *кенерелік, ернеулік, еденкемер* (Қалиев, 2014) деп берілген. Бірақ халық бұл сөзді естуіне қарай *плинтус* деп қана қолданады, өйткені алғаш көріп қабылдау осы атаумен енген. Ал бұл сөз грекше *кірпіш* дегенді білдіреді екен (Ушаков, 1935). Осы сөзді заттық қолданысына қарап, *ірге бекіткіш* деп аударуға да болар еді. Өйткені қазақ

танымына *ірге* – әдеби тіл бойынша түсінікті, бұрыннан таныс сөз. Осы тәрізді қазақ тілінде кірме концептімен аударылған не аударуды қажет ететін туынды көп. Оларды лексика-семантикалық тәсілмен, аударма арқылы туындайтын бірліктер деп танытамыз.

Тікелей енген кірме концептілі сөз қолданыста дайын қабылданған түрінде ғана түсінікті болады. Жартылай аудару кірме ұғымның бір бөлік түсінігін ғана жеткізеді. Тікелей кірме концептілі сөздердің аударылмауы, біріншіден, олардың қабылдаушы тілге дүниетанымы алшақ елдерден (үнді-еуропалық, т.б.) енуіне байланысты болса, екіншіден, заттық өнімдердің шет елде жасалып, соған қатысты атаулар бірінші сол елде қойылатындықтан, қабылдаушы ел өнімдік атауларды дайын күйінде алады. Олар түсінікті болса, тез аударылады, түсініксіз болса, аударылмайды. Көбінесе ғылыми терминдер (*азон, аммиак, карта, глобус, дисфемизм, табу*, т.б.); басқа елде өндіріліп, атауы шет елше беріліп енген зат-өнім атаулары (*шампунь, бальзам, йод, компьютер, флеш, кондиционер*, т.б.) жатады. Кірме концептілі сөздер аударуға келмесе, онда тұлғасы кейде дыбыстық өзгеріске түсіп қолданылады (*жәшік, бөрене, керуерт*, т.б.).

Ал араб-парсы, иран тілінен енген кірме концептілі сөздерді қазақ тілінде өз сөзі сияқты қолданып кету мүмкін болады. Өйткені қазақ тілінде (реципиент тіл болса да) өзімен тектес тілден қабылданған сөздер ұғымы қазақтың дүниетанымына таныс, жақын келеді. Өз сөзі болып сіңіп кеткен сөздер тіл ғылымында игерілген сөздер деп аталады: *гүл, кітап, әдеп, әлем*, т.б.

Аударма жасауда төл, кірме концепт түсінігінен бөлек концептілік сәйкестік деген мәселені негізге алу жөн. Концептілік сәйкестік – атаулардың (сөздердің) дыбыстық тұлғасымен емес, өзек ұғымымен сай келуі. Мысалы: *бүйен* – «*двенадцатиперстная кишка*» – деген ағза атауында ұғымдық сәйкес болғанмен, атау екі тілде ұлт танымына сай берілген. Қазақ тілінде «*бүйен*» – *ұлғаю (бүю)* деп, ішкі құрылыстың біртіндеп үлкейіп, созылу түсінігінен туындаса, орыс тілінде бұл іш құрылысы он екі саусақ өлшеміндей болуынан «*он екі елі ішек*» деп берілген. Қазақ тілінде бір-ақ сөзбен аталса, орыс тілінде күрделі тіркесті келеді. Өзек ұғым екі тілге де түсінікті болғанмен, затты қабылдап елестету, бейнелеп атау екі ұлтта екі түрлі. Мұндағы концептілік сәйкестік – екі тілде де адам ағзасының ішкі құрылыс бөлігі екені (анатомиялық атау). Келесі сөз – «*қанқұрт*» – қазақша тіс бұзылуына қатысты атау. Қазақ тілінде тістің ауруы тіске емес, қан құрамының өзгеруіне (құрттың түсуіне) байланысты болатыны осы атаумен нақты жеткізілген. Ал шет тілінде *қанқұрт* «*кариес*» деп беріліп, латынша «*шіру*» дегенді білдіреді. Сөйтіп қазақ тілінде тістің бұзылуы *қанға қатысты себеппен* аталса, шет тіліндегі атау тістің бұзылу салдарына қатысты қойылған. Бірақ екі тілде де концептілік сәйкестік – *тістің бұзылуы, тіс ауруы*.

Дәл осындай талдауға қазақ тіліндегі асқазан астындағы ағза бөлігі болып табылатын «*ұйқы безі*» атауы түсе алады. Қазақ тілінде бұл атау тамақ ішкен соң, адамның көңілі жайланып, маужырап, асқазан түбіндегі бездің әсерінен ұйқысы келуіне қарай аталған. Орыс тілінде осы ағза «*поджелудочная железа*» – «ас қорыту жүйесін іске асыратын асқазан безі» – деп аталады. Қазақ тілінде «*ұйқы безі*» деп асқазан безінің тамақ ішкеннен кейінгі әрекеттік мәніне қатысты берілсе, орыс тілінде асқазанның жалпы ас қорыту әрекетіне байланысты қойылған, екеуінде де концептілік сәйкестік – асқазан қызметі. Біз сөз етіп отырған концептілік сәйкестік туралы зерттеуші Дж. Хан (Han, 2020) ұтымды түсінік берген. Мақалада ғалым

концептілік сәйкестікті негізге алу арқылы аударма жасау дұрыс болатындығын сөз етеді. Метафораның концептілік құрылымнан туындайтынын, оны аудару кезінде концептілік шектесімге (интеграцияға) көңіл бөлу керектігін, қабылдаушы тілдің ерекшелігін, мәдени танымын, сөздік қорын да ескеру керектігін, концептінің араластығы туралы түсіндіреді (Нап, 2020, б. 137).

Концептілік сәйкестік адамзаттық құндылықтан, ортақ базалық концептіден шығады. Біздің ойымызды зерттеуші Т.А. Солдаткинаның: «Бірнеше зерттеушіден кейін ұлттық концепт жүйесі жеке, топтық, таптық, ұлттық және ортақ, яғни жалпы адамзаттық құндылығы бар тұжырымдама жиынтығынан тұрады деп санаймыз. Жалпы адамзатқа ортақ концептіге «Отан», «Ана», «Отбасы», «Бостандық», «Махаббат», «Сенім», «Достық» сияқты ұғымдар жатады және солардың негізінде. ұлттық мәдени құндылықтар сондай-ақ «Уақыт», «Кеңістік» «Себеptілік», т.б. сияқты іргелі әмбебап ұғымдар қалыптасады. Жалпы, ортақ концептілердің болуы халықтар арасындағы өзара түсіністікті қамтамасыз етеді. Сонымен бірге әр ұлттың өзіндік дүниетанымы мен құндылықтары бар» (Аударған Ы.Ш.) (Солдаткина, 2013, б. 5–6) – деген тұжырымы бекіте түседі.

Ғалым З. Темірғазина қазақ тіліндегі атаулардың қалыптасуындағы концептілік мазмұнды басқа қырынан ашады. Зерттеуші қазақ-орыс тіліндегі «қарапайым» анатомиялық атауларға салғастырмалы тілдік талдау жасап, «Бауыр» атауының ұлттық мәдени мазмұндық 12 дескрипторын берген (Temirgazina, 2020, б. 7–8). Осы анатомиялық атаудың қазақ тілінде туысқандық мәнге ауысу негіздемесі, қазақтың ұлттық мәдени, туысқандық құндылықтың жоғары тұтатын мәні атап көрсетіледі. Зерттеуде «бауыр – печень» сөздерінің концептілік сәйкестігі аңғарылады (Temirgazina, 2020, б. 7–8). Шынында да, қазақтың дене құрылыс атаулары тәннен тыс затқа метафоралық атау болып берілетіні белгілі. Мысалы: адамның көзі үстіндегі *қас* сөзі өзге зат атауының *жаны*, *маңы* деген ұғыммен синонимдес метафоралық атау болып айтылады. Сол сияқты аяқ сөзі де *істің соңы*, заттың соңғы бөлігі болып (*үстелдің аяғы*) метафораланды. Дж. Лакоффтың «Әлем тек метафорадан тұрады» (Lakoff, 2004) – деген тұжырымы да осындай ұғымдық түсініктерді талдап, танудан туындаған.

Кейбір кірме концептілі сөздер басқа ұлттың ерекшелігін, өмір құбылысын айқындау үшін, реңк беру үшін, кейде ұлттық белгі, таңба (символ) түрінде қолданылады, олар экзотизм сөздер деп аталады; олар да аударылмайтын кірме концептілі әрі кірме сөз қатарына жатады: *сакура*, *шейх*, *айкидо*, т. б. Қазақ тілінен басқа ұлт өкілдеріне *шаңырақ*, *қазы*, *бауырсақ*, *құрт*, т.б. атаулар экзотизм болады. Экзотизм сөздер, ұлттың танымына (реалиясына) сай келмегендіктен, таңсық әрі жат болып танылады.

Тікелей кірме концепт реципиент тілдің танымына жат, реалиясына сай келмеуінен, ол ұлттың дүниетанымына қосымша мазмұн болып қана шоғырланады, соған сай сөз де аударылмай, тура қабылданып, кірме сөз тобын құрайды. Кірме сөз бен кірме концепт кез келген тілде жаңа туындылардың қалыптасуына себеп болады., қазақ тілінде кірме концепт арқылы сөздің тікелей ену; жартылай аударылып ену үдерісімен жаңа туындылар қалыптасып, сөзжасамның зерттеу нысанына айналады.

Концептінің әсерінен жаңа туындылардың қалыптасуын білуге, қандай ұстаныммен зерделеу керектігін анықтауға болады. Біз концептінің сөз жасаудағы қызметін қарастыру арқылы төрт түрлі ұстанымды шығаруға болатынын анықтадық:

- төл (өзек) ұғымды сөзжасам;
- кірме ұғымды сөзжасам;
- аударма ұғымды сөзжасам;
- тұлғалық (пішіндік) сөзжасам (сырт тұлғалық өзгеріс).

Төл ұғымды сөзжасам – ұлт, этно концептімен сөздердің пайда болуы; төл концептілі сөзден түрлі тәсілмен көрінетін туындылар қаралады: Мысалы «Туыстық» төл концептісімен туындаған атаулар *шөпшек, немене, жиен, жиеншар, жүрежат, туажат, жұрағат, жат жұрағат, жекжат, жасағайын, қалыңдық*, т.б. атауға болады. «Мезгіл, уақыт» төл концептісімен қалыптасқан тіркестер: *сүт пісірім уақыт, ат шаптырым жер, қол созым жер*, т.б. Бұдан бөлек *ойын, ойыншық, балмұздақ, аялдама, ауыздық, төстік, сулық, майлық, білім, өнім, егін, түсім, алушы, жүргізуші*, т.б. дегендер де төл концептіден туындаған сөздер болып саналады.

Кірме ұғымды сөзжасам – кірме концепт арқылы пайда болатын туынды сөздер. Реципиент танымына, жаратылысына жат концептілі сөздер аудармасыз, бірден қабылданып, кейін солардан түрлі тәсілмен жаңа жасалымдар қалыптасады: *диск(лік) мәлімет, электр(лі), он-лайн жиналыс, робот адам, электронды бағалау, валюта бағамы, камералық (бақылау), аудиожазба, радиоқабылдағыш, жонглерлік, кандидаттық, әкімші, қойылым (постановка), жылытқы (грелка), басытқы (закуска)*, т.б. Бұлардан бөлек кірме жұрнақ пен префиксті де атауға болады: *-и – тарихи, ғылыми; бей- – бейкүнә, бейшара*, т.б. Осы ретке кірме концептілі сөздердің аударылмай, бірақ шет тілдік сырт тұлғасы өзгеріп қолданылатын сөздерді атаймыз: *жәшік, бөрене, керуерт, сеңке/сенек (сентя), бөтелке, тәпішке*, т.б.

Аударма ұғымды сөзжасам – кірме сөз ұғымы реципиентке түсінікті, ортақ болып, сөздер аударуға икемделіп жаңа сөздің пайда болуы. Реципиент тіліне кірме концепт таныс, ортақ болғанмен, оған қатысты тұлғалық, тілдік таңбалық бірлік (сөз) қалыптаспағандықтан (атаудың, қажетті қызметтік үдерістің болмауынан), ұғымы таныс кірме сөздер бірден аударылады да, жаңа туынды жасалады. Мұндай сөздерді ұғымдық-мағыналық аудармалы жасалымдар деп атауға болады: *ұшақ, әуежай, күнделік, галамтор, ғарыш, тікұшақ, тұрақ, сұраныс, өтінім, тоңазытқыш*, т.б.

Тұлғалық (пішіндік) сөзжасам. Бұл түрге, негізінен, модификациялық жұрнақтар арқылы туындайтын сөздерді атаймыз. Мысалы: *көлшік, сандықша, ұзынша, төбешік, көкшіл*, т.б. Бұлардың өзек ұғымы өзгермейді, сөздің модификациялық қосымшамен тұлғасы ғана өзгеріп, мағыналық реңк жамылады да, жеке туынды бірлік болып есептеледі. Мұндай жасалымға *-шаң/-шең, -аң/-ең, -ң, -ңғы/-ңгі, -ыңқы, -іңкі*, т.б. модификациялық жұрнақты сөздер жатады: *бойшаң, көйлекшең, басыңқы, түсіңкіре, айтыңқыра*, т.б.

Жалпы бұл ұстанымдармен кез келген туынды қалыптасады. Бірақ олар белгілі сөзжасамдық заңдылықпен ғана нақты туынды бірліктер болып таныла алады:

1-заңдылық – жаңа сөз болуы үшін туындының бір сөз табынан екінші сөз табына ауысу міндеттілігі. Мысалы: *ору – орақ – орақшы, ұшу – ұшықшы*;

2-заңдылық – сөз табы ішінде жаңа сөз жасалса, жаңа ұғымдық атауға ие болу тиістігі (зат есім сөз табында болады). Мысалы: *кітап – кітапхана – кітапханашы*, т.б.;

3-заңдылық – сөзден жаңа ұғымдық туынды жасалмай, тек мағыналық реңкпен сәл түрленіп, тұлғалық сөз жасалып, сөздік құрамды байыту. Мысалы:

аға – ағай – ағатай, ана – апай, көк – көкшіл – көгілдір; сары – сарғыш, бір – бірінші; т.б.

Біздің қарастыруымызбен ұсынылып отырған сөзжасамдық ұстаным-заңдылықтар төл, кірме туындының бәріне де қатысты болады. Жинақтай келгенде, төл және кірме концепт туралы ғылыми талдау беруде бірнеше нәтижеге қол жеткізілді: 1) төл және кірме концепт түсініктерінің сипатталуы; 2) кірме концепт және кірме сөз ұғымдарының ажыратылуы; 3) төл және кірме концептілер жаңа сөз жасауға тетік болатыны; 4) төл, кірме концепті туындылардың, жалпы сөздің сөзжасамдық үлгісін табуға, тануға негіз болатыны; 5) төл, кірме концептіні аударма теориясында негізге алу маңызды орын алатыны; 6) концептілік сәйкестік түсінігінің берілуі; 7) төл және кірме концепт этимологиялық зерттеуде тірек болатыны; 8) сөзжасамдық ұстаным-заңдылықтар туралы тұжырымның ұсынылуы; 8) ұсынылған тұжырымдарды сөзжасамдық зерттеуде әдіснамалық негіздеме ретінде алуға болатыны.

Қорытынды

Зерттеулік еңбектерді саралау барысында Қазақ тіл ғылымында туынды сөздер сипаты сөзжасамдық, мағыналық, ұғымдық мәні жағынан зерттеуге түсіп жүргенмен, төл, кірме концепт тұрғысынан қарастырылуы жеткілікті дәрежеде емес екені аңғарылады. Қазақ тіл ғылымында кірме концепт жалпы «кірме сөздер» деген түсінікте ғана қаралады. Осыған орай мақалада төл және кірме концепт түсініктерін негізгі нысан ретінде алып, оларға анықтама беріп, бұл ұғымдардың кірме сөз деген түсініктен бөлек екенін ажыратуға тырыстық. Кірме сөз тұлғалық жағынан ғана кірме болып, ал ұғымы базалық, адамзатқа ортақ түсінікте де болуы мүмкін. Кірме концепт те кірме сөз арқылы енеді, бірақ ондай кезде сөздің өзек ұғымы да, тұлғасы да қабылдаушы тілге мүлде жат болады. Міне, осындай мәселелер төл және кірме концепт туралы түсінікті қарастыруды қажет етіп, олардың сөзжасамдық мәнін, қызметін түсінуге, анықтауға себеп болды. Сөйтіп кірме концептінің реципиенттің, ұлттың танымына сай келу-келмеуіне қарай талдау, концептілердің толық не жартылай аударылуы, түсіндірілуі, концептілік сәйкестік туралы тұжырымдар жасалды. Берілген тұжырымдар сөзжасамның ғылыми теориялық парадигмасын толықтырады; мақаланың теориялық маңызын түсіндіреді. Зерттеудің практикалық маңызы адамзат тілінің таңбалық сипаты, туындылардың сөзжасамдық үлгісі концепт арқылы шешім табатындығын түсіндіруден көрінеді, сонымен қатар ұсынылған тұжырымдарды тіл білімдік зерттеулерде, тіл теориясы сабағында пайдалануға болады. Мақалада төл, кірме концептінің туындылардың негізін ашуға басты сөзжасамдық тетік болатыны сипатталды; концепт арқылы сөздің шығу тегін тану мүмкін болып, сөзжасамдық үлгі нақты көрініс береді. Негізге алынған, ұсынылған тұжырымдар арқылы төл және кірме концептілі қолданыстардың тіл білімдік сипаты, теориясы біршама айқындалды деуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Айтбайұлы Ө. Қазақ тіл білімінің терминологиясы мәселелері. Алматы: Абзал-Ай, 2013. 400 б.
- Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. Алматы: Ана тілі, 1992. 448 б.
- Балақаев М. Қазақ тіл білімінің мәселелері. Алматы: Арыс, 2008. 592 б.
- Бокулева Б.С. Кірме сөздер – мәдени ақпарат сақтаушы феномен // ҚазҰУ хабаршысы. Шығыстану сериясы. №3 (64). 2013. Б. 64–68.

- Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова // Вопросы языкознания. 1953. № 5. С. 3–29.
- Жұбанов Қ. Қазақ тіл білімінің мәселелері. Алматы: Абзал-Ай, 2013. 608 б.
- Исаев С. Қазіргі қазақ тіліндегі сөздердің грамматикалық сипаты. Алматы: Рауан, 1998. 304 б.
- Калашников М.В. Идеологема. Концепт? Понятие! (К вопросу о минимально значимой единице исследования в рамках историко-семантического анализа) // «Стены и мосты» – III: история возникновения и развития идеи междисциплинарности: материалы междунар. научн. конф. Центр междисциплинарных гуманитарных исследований РГГУ. Москва: Академический проект, Гаудеамус, 2015. С. 124–134.
- Қайдар Ә. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. Алматы: Ана тілі, 1998. 304 б.
- Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. Перевод с англ. / Под ред. А.Н. Баранова. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
- Ниязғалиева А.Ә. Қазақ сөйленістеріндегі кірме сөздердің зерттелуі // ҚР ҒА Хабаршысы. Филология сериясы. 2009. №1. Б. 28–33. URL: <http://nbilib.library.kz/elib/library.kz/journal/Niazgalieva.pdf> (дата обращения: 01.03.2025)
- Потебня А. Мысль и язык // Слово и миф. Москва: «Правда», 1989. С. 17–200.
- Солдаткина Т.А. Базовые концепты английского и французского паремииологического фонда // Современные проблемы науки и образования (сетевое издание), 2013. №6. URL: <https://science-education.ru/ru/issue/view?id=113#:~:text=D%20OI,10.17513/spno.2013.6> (қаралған күні: 12.04.2025)
- Сүлейменов О. Язык письма. Алматы – Рим, 1998. 503 б.
- Цатурян М.М., Матевосян А.П. Научные концепции языкового заимствования // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия гуманитарные науки. 2023. № 6. Б. 192–196.
- Duisenberg, M. (2020). Linguistic landscape: a cross cultural perspective. *Linguistics and Culture Review*, 4(1), 15–28.
- Han, J. (2020). Exploring the translation model of poetic metaphor based on conceptual integration theory. *Journal of Literature and Art Studies*, 10(2), 136–145. <https://doi.org/10.17265/2159-5836/2020.02.006>.
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Zayrova, K.M. (2022). Ethnokulturelle Charakterisierung der Kleidungsbezeichnungen in der Karakalpak-Sprache. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*, 2(1.6) 125–132.

Дереккөздер

- Кузнецов С.А. Большой толковый словарь. Санкт-Петербург: Норинт, 2000. 1536 с.
- kaz.inform.kz Қазақтың ұлттық тағамдарының атауы қайдан шыққан? URL: <https://kaz.inform.kz/news/kazaktin-ulttik-tagamdarinin-ataulari-kaydan-shikkan-acf222/> (қаралған күні: 02.03.2025)
- Қалиев Б. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Алматы: Мемлекеттік тілді дамыту институты. 2014. 728 б.
- Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва: Мир и образование. 2006. 976 с.
- Салкынбай А., Абақан Е. Лингвистикалық түсіндірме сөздік. Алматы: Сөздік-Словарь, 1998. 304 б.

Ушаков Д.Н. Толковый словарь русского языка. Том 1. Москва: Советская энциклопедия. 1935. 1562 с. URL: <https://ushakovdictionary.ru/> (қаралған күні: 02.03.2025)

References

- Aitbauly, Ó. (2013). *Qazaq til biliminiń terminologiasy máseleleri* [Problems of terminology of Kazakh linguistics]. Almaty: Abzal-A1. (in Kaz.).
- Baitursynov, A. (1992). *Til taǵylymy* [Language learning]. Almaty: Ana tili. (in Kaz.).
- Balaqae, M. (2008). *Qazaq til biliminiń máseleleri* [Problems of Kazakh linguistics]. Almaty: Arys. (in Kaz.).
- Bokýleva, B.S. (2013). Kirme sózder – mádeni aqqarat saqtaýshy fenomen [Borrowed words are a phenomenon that stores cultural information]. *QazUý habarshysy. Shygystany seriasy*, 3(64), 64–68. (in Kaz.).
- Duisenberg, M. (2020). Linguistic landscape: a cross cultural perspective. *Linguistics and Culture Review*, 4(1), 15–28. Retrieved 12 April 2025 from <https://lingcure.org/index.php/journal/article/view/17>
- Han, J. (2020). Exploring the translation model of poetic metaphor based on conceptual integration theory. *Journal of Literature and Art Studies*, 10(2), 136–145. <https://doi.org/10.17265/2159-5836/2020.02.006>.
- Jubanov, Q. (2013). *Qazaq til biliminiń máseleleri* [Problems of knowledge of the Kazakh language]. Almaty: Abzal-A1. (in Kaz.).
- Isaev, S. (1998). *Qazirgi qazaq tilindegi sózderdiń gramatikalyq sıpaty* [Grammatical characteristics of words in the modern Kazakh language]. Almaty: Raýan. (in Kaz.).
- Kalashnikov, M.V. (2015.). Ideologema. Kontsept? Ponyatiye! (K voprosu o minimal'noy znachimoy yedinitse issledovaniya v ramkakh istoriko-semanticheskogo analiza) [Ideologeme. Concept? Notion! (On the issue of the minimum significant unit of research within the framework of historical-semantic analysis)]. In: «Steny i mosty» – III: istoriya vozniknoveniya i razvitiya idei mezhdistsiplinarnosti: materialy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii. Tsentr mezhdistsiplinarnykh gumanitarnykh issledovaniy RGGU. Moskva: Akademicheskii proyekt; Gaudeamus, 124–134. (in Russ.).
- Qaidar, Á. (1998). *Qazaq tiliniń ózekti máseleleri* [Actually problems of the Kazakh language]. Almaty: Ana tili. (in Kaz.).
- Lakoff, G. & Dzhonson, M. (2004.) *Metaforý, kotorymi my zhivem* [Metaphors We Live By]. Perevod s angliyskogo. Pod red. A.N. Baranova. Moskva: Editorial URSS. (in Russ.).
- Niazǵalieva, A.Á. (2009). Qazaq sólenisterindegi kirme sózderdiń zerttelýi [Study of loanwords in Kazakh speech]. *KR ĞA Habarshysy. Filologia seriasy*, 1, 28–33. (in Kaz.).
- Potebnya, A.A. (1989). *Mysl' i yazyk*. [Thought and language]. In: Slovo i mif. Moskva: “Pravda”, 17–200. (in Russ.).
- Soldatkina, T.A. (2013.) Osnovnyye ponyatiya angliyskogo i frantsuzskogo paremiologicheskogo fonda [Basic concepts of the English and French paremiological fund]. *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya (setevoye izdaniye)*, 6. Retrieved 12 April 2025 from <https://science-education.ru/ru/issue/view?id=113#:~:text=DOI,10.17513/spno.2013.6> (in Russ.).

- Suleimenov, O.O. (1998). *Yazyk pis'ma* [Writing language]. Almaty-Rim. (in Russ.).
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Tsaturyan, M.M. & Matevosyan, A.P. (2023.). Nauchnyye kontseptsii zaimstvovaniya yazyka [Scientific concepts of language borrowing]. *Sovremennaya nauka: aktual'nyye problemy teorii i praktiki. Seriya gumanitarnyye nauki*, 6, 192–196. (in Russ.).
- Vinogradov, V.V. (1953). Osnovnyye tipy leksicheskikh znacheniy slova [Basic types of lexical meanings of a word]. *Voprosy yazykoznaniya*, 5, 3–29. (in Russ.).
- Zayrova, K.M (2022). Ethnokulturelle Charakterisierung der Kleidungsbezeichnungen in der Karakalpak-Sprache. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*. *Philological sciences*, 2, 1.6, 125–132.

Sources

- Kazinform.kz. Qazaqtyń ulttyq taǵamdarynyń ataýy qaidan shyqqan? [Where does the name of the Kazakh national cuisine come from]. Retrieved 2 April 2025 from <https://kaz.inform.kz/news/kazaktin-ulttik-tagamdarinin-ataulari-kaydan-shikkan-acf222/> (in Kaz.).
- Kuznetsov, S.A (2000). *Bol'shoi tolkovyi slovar'* [Big explanatory dictionary]. Sankt-Peterburg: Norint. (in Russ.).
- Qaliev, B. (2014). *Qazaq tiliniń túsindirme sózdigi*. [Explanatory Dictionary of the Kazakh language]. Almaty: State Language Development Institute. (in Kaz.).
- Ozhegov, S.I. (2006). *Slovar' russkogo yazyka* [Dictionary of the Russian language]. Moskva: Peace and education. (in Russ.).
- Salqynbai, A. & Abaqan, E. (1998). *Lingistikalyq túsindirme sózdik* [Linguistic Explanatory Dictionary]. Almaty: Sózdik-Slovar'. (in Kaz.).
- Ushakov, D.N. (1935). *Tolkovyi slovar' russkogo yazyka. Tom 1*. [Explanatory dictionary of the Russian language. Vol. 1]. Moskva: The Soviet Encyclopedia. (in Russ.) Retrieved 7 April 2025 from <https://ushakovdictionary.ru/> (in Russ.).

Ы.Б. Шакаман

*Павлодарский педагогический университет
Павлодар, Казакстан*

А. Кок

*Университет Ақдениз
Анталія, Турция*

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ ЭТНО- И ЗАИМСТВОВАННЫХ КОНЦЕПТОВ В КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. В статье рассматривается функциональное значение этно и заимствованных концептов в словообразовании казахского языка. Цель статьи – донести мысли о том, что концепты являются основным словообразовательным механизмом производных слов. Рассматриваются принципы словообразования, с помощью которых можно анализировать дериватов, т.е. новых производных слов, а также, что принципы словообразования, являются методологической основой при определении разновидности производных единиц. Указываются

особенности концептов, пути распознавания этно- и заимствованных концептов на языке реципиента. Анализируется непосредственное восприятие этноконцептов, разница между заимствованными концептами и заимствованными словами; причины частичного, полного перевода заимствованных слов; переводимые концепты, переводимые и непереводимые заимствованные слова, концептуальное соответствие. Объясняется восприятие этноконцептов на языке реципиента. Результаты статьи: 1) с помощью концептов появляется возможность распознать этимологию, генетику слов; 2) концептами раскрывается словообразовательная модель; 3) к словообразованию относятся и модификационные суффиксы, которые не меняют концепт слова, а формообразуют и модифицируют значение слов; 4) как этноконцепты, так и заимствованные концепты являются основными словообразовательными механизмами, дается лингвистическая характеристика концептов. В статье использованы обобщающий, сопоставительно-смысловой, описательный, концептуальный и когнитивный методы.

Ключевые слова: реципиент, этно- и заимствованные концепты, словообразовательный механизм, концептуальная идентичность.

Y.B. Shakaman

Pavlodar Pedagogical University

Pavlodar, Kazakhstan

A. Kok

Akdeniz University

Antalya, Türkiye

THE WORD-FORMATION FUNCTION OF ETHNIC AND BORROWED CONCEPTS IN THE KAZAKH LANGUAGE

Abstract. The article examines the functional role of ethnic and borrowed concepts in the word formation system of the Kazakh language. The aim of the study is to convey the idea that concepts serve as a fundamental derivational mechanism for the creation of derivative words. The article discusses the principles of word formation that can be used to analyze derivatives – i.e., newly formed words – and emphasizes that these principles serve as a methodological basis for identifying different types of derived units. It also outlines the specific features of concepts and the ways in which ethnic and borrowed concepts can be recognized in the recipient language. The article analyzes the direct perception of ethnoconcepts, the distinction between borrowed concepts and borrowed words, and the reasons behind partial or full translation of borrowed terms. It also examines translatable concepts, translatable and non-translatable borrowed words, and the notion of conceptual equivalence. The article explains how ethnoconcepts are perceived in the recipient language. The key findings of the study are as follows: 1) concepts enable the identification of the etymology and origin of words; 2) concepts reveal underlying word-formation models; 3) word formation also includes modification suffixes, which do not change the core concept of a word but serve to shape and adjust its meaning; 4) both ethnoconcepts and borrowed concepts function as primary mechanisms of word formation, each with its own linguistic characteristics. The study employs generalizing, comparative-semantic, descriptive, conceptual, and cognitive methods.

Keywords: recipient, ethnic and borrowed concepts, word-formation mechanism, conceptual identity.

Авторлық үлестер

Шақаман Ү.Б. – тұжырымдама, әдіснама, саралау, талдау, шолу және редакциялау.

Абдолла Көк – әдіснама, дереккөз жинақтау, рөлдер/жазу, бағдарламалық қамтамасыз ету – бастапқы нобай, жазу.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Атембаева Гүльнара Айдашевна, докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4376-5022>

Ахметова Маржан Какимовна, филология ғылымдарының кандидаты, профессор м.а., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0542-1755>

Ажғалиев Марат Қайыржанұлы, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған професор, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0267-5231>

Алимбаев Аслан Есемаканович, доктор философии PhD, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1717-7374>

Байболов Әлібек Уәлиханұлы, магистр, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0901-1200>

Жанжігітов Сырым Жанмұратұлы, PhD, аға оқытушы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7814-1378>

Жакупова Айгүл Досжанқызы, филология ғылымдарының докторы, жалпы тіл білімі кафедрасының профессоры, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0699-7636>

Жұмашева Камшат Берікқызы, PhD, аға оқытушы, М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6405-3767>

Карасик Владимир Ильич, филология ғылымдарының докторы, жалпы және орыс тіл білімі кафедрасының профессоры, А.С. Пушкин атындағы мемлекеттік орыс тілі институты, Мәскеу, Ресей. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8306-5317>

Көк Абдулла, PhD, профессор, Ақдениз университеті, Анталия, Түркия. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3614-2719>

Матаева Асыл Қамшыбекқызы, «Әдебиеттану» мамандығы бойынша докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3470-0756>

Мельничук Юлия Сергеевна, докторант, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0225-5027>

Омарова Нұрлүгүл Ғалықызы, докторант, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7800-3602>

Сабинова Дина Алтаевна, PhD, қауымдастырылған профессор м.а., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6001-5314>

Серікова Самал Қайыржанқызы, PhD, қауымд.проф.м.а., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8825-0121>

Шақаман Ырысгүл Бектемірқызы, филология ғылымының кандидаты, профессор, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/000-0001-9554-4761>

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Атембаева Гульнара Айдашевна, докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4376-5022>

Ахметова Маржан Какимовна, кандидат филологических наук, и.о. профессора, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0542-1755>

Ажгалиев Марат Кайржанович, кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, Уральск, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0267-5231>

Әлімбаев Аслан Есемақанұлы, философия докторы PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1717-7374>

Байболов Алибек Уалиханович, магистр, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0901-1200>

Жанжигитов Сырым Жанмуратович, PhD, старший преподаватель, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7814-1378>

Жакупова Айгуль Досжановна, доктор филологических наук, профессор кафедры общего языкознания и литературы, Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, Кокшетау, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0699-7636>

Жумашева Камшат Бериковна, доктор философии (PhD), старший преподаватель, Западно-Казахстанский университет имени М. Утемисова, г. Уральск, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6405-3767>

Карасик Владимир Ильич, доктор филологических наук, профессор кафедры общего и русского языкознания, Государственный институт русского языка им. А.С. Пушкина, Москва, Россия. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8306-5317>

Кок Абдулла, PhD, профессор, Университет Акдениз, Анталия, Турция. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3614-2719>

Матаева Асыл Камчыбековна, докторант по специальности «Литературоведение», Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3470-0756>

Мельничук Юлия Сергеевна, докторант, Павлодарский педагогический университет имени Ә. Марғұлан, Павлодар, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0225-5027>

Омарова Нурлугуль Галыевна, докторант, Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, Кокшетау, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7800-3602>

Сабинова Дина Алтаевна, PhD, и.о. ассоциированного профессора, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6001-5314>

Серикова Самал Каиржановна, PhD, и.о.ассоц.проф., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8825-0121>

Шакаман Ырысгуль Бектемирқызы, кандидат филологических наук, профессор, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, Павлодар, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/000-0001-9554-4761>

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Atembayeva Gulnara, PhD Candidate, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4376-5022>

Akhmetova Marzhan Kakimovna, Candidate of Philological Sciences, Acting Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0542-1755>

Azgaliyev Marat Kairzhanovich, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, West Kazakhstan Innovative-Technological University, Uralsk, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0267-5231>

Alimbayev Aslan Esemakanovich, PhD, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1717-7374>

Baibolov Alibek Ualikhanovich, Master, Senior Lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0901-1200>

Karasik Vladimir Ilyich, Dr. Sc. (Philology), professor of the Department of General and Russian Linguistics, Pushkin State Russian Language Institute. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8306-5317>

Kok Abdullah, PhD, professor, Akdeniz University, Antalya, Turkey. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3614-2719>

Matayeva Assyl Kamchybekovna, doctoral student of specialty Literary studies, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3470-0756>

Melnichuk Yulia Sergeevna, doctoral student, Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan, Pavlodar, Kazakhstan. □ ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0225-5027>.

Omarova Nurlugul Galyevna, doctoral student, Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7800-3602>

Sabirova Dina, PhD, Acting Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6001-5314>

Serikova Samal Kairzhanovna, PhD, Acting Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8825-0121>

Shakaman Yrusgul' Bektemirkyzy, Candidate of Philological Sciences, Professor, Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan, Pavlodar, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9554-4761>

Zhanzhigitov Syrym Zhanmuratovich, PhD, senior lecturer, L.N. Gumilev Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7814-1378>

Zhakupova Aigul Doszhanovna, Dr. Sc. (Philology), professor of the Department of General Linguistics and Literature, Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0699-7636>

Zhumasheva Kamshat Berikovna, PhD, Senior Lecturer, M. Utemisov West Kazakhstan University, Uralsk, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6405-3767>

«Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі» / «Язык и литература: теория и практика» / «Language and Literature: Theory and Practice»
филологиялық бағыты бойынша журналға

АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН НҰСҚАУЛАР

1. Мақала публикациясына өтініш жасау үшін журналдың сайтында тіркелу керек: <https://yazlit.ppu.edu.kz/>.

Содан кейін мәтіндік тармақтарды толтыру керек.

2 мақала файлын doc/docx пішімінде тіркеңіз (MS Word):

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ! Бірінші файл автор(лар)дың толық деректерімен болуы тиіс; файлды автор(лар)дың тегі бойынша атаңыз. Екінші файл автор(лар)дың деректерін көрсетпей, анонимдік болуы керек, анонимдік файлды «анонимдік мақала» деп аталуы керек.

ЕСКЕРТПЕ: Журналға 2-ден астам авторы бар мақалалар қабылданбайды.

Бұдан әрі көпшілік оферта – ұсынылған қолжазбаның дербес сипаты, мақаланы плагиат мәніне тексерумен келісу және баспагерге айрықша құқық беру туралы келісімге қол қою керек.

Толтырылған деректерді тексеріп, «Жіберу» түймешігін басыңыз.

Мақаланы қарау кезеңдері мен нәтижелері сіздің жеке кабинетіңізде көрсетіледі.

Бұдан әрі көпшілік оферта – ұсынылған қолжазбаның дербес сипаты, мақаланы плагиат мәніне тексерумен келісу және баспагерге айрықша құқық беру туралы келісімге қол қою керек.

Толтырылған деректерді тексеріп, «Жіберу» түймешігін басыңыз.

Мақаланы қарау кезеңдері мен нәтижелері сіздің жеке кабинетіңізде көрсетіледі.

2. Мақаланың көлемі, барлық метадеректерімен: андатпамен, пайдаланылған әдебиеттер тізімі, автор(лар) туралы мәліметтермен бірге, кемінде 15 мың таңба (бос орындарды қоса алғанда) болуға тиіс, сондай-ақ көлемі 35 мың таңбадан (бос орындарды қоса алғанда) аспауға тиіс. Көрсетілген көлемнен асатын жұмыстар ерекше жағдайларда журналдың редакциялық алқасының келісімі бойынша жариялануға қабылданады.

3. Жұмыс мәтіні FTAXP (Ғылым-техникалық ақпараттың халықаралық рубрикаторы; сілтеме арқылы анықталады: <http://grnti.ru/>), ЭОК (эмбебап ондық код) ретінде басталады, содан кейін жартылай қалың қаріппен автордың (лардың) аты-жөні мен тегі, ұйымның толық атауы, қала, ел, автор(лар)дың ORCID, автор(лар)дың e-mail, мақаланың тақырыбы бас әріптермен жартылай қалың қаріппен, андатпа, түйінді сөздер. Аннотация 150-200 сөзден тұруы тиіс, онда үлкен формулалар болмауы тиіс, мақаланың мазмұны мен атауы қайталанбауы тиіс, онда дәйексөздер, жұмыс мәтініне сілтемелер, пайдаланылған дереккөздер тізімі болмауы тиіс, зерттеу нәтижелері мен қорытындыларының қысқаша мазмұны болуы тиіс.

Мақала Times New Roman 12 қарпімен бір жарым интервал арқылы, барлық жағынан 2 см жолақтар, 1,25 тармақ арқылы теріледі. Аннотациялар, әдебиеттер тізімі, авторлар туралы мәліметтер 12 қаріппен ресімделеді. Мақаладағы мысалдар тек курсивпен, астын сызусыз ерекшеленеді. Бөліп алу қажет болған жағдайда мысалда жартылай қалың қаріп пайдаланылады. Бөлімдердің тақырыптары

жартылай қалың қаріппен ерекшеленеді. Бөлімдер ішіндегі кіші бөлімдерді араб цифрларымен нөмірлеуге рұқсат етіледі.

4. Ғылыми мақаланың құрылымы келесі бөлімдерден тұрады: Кіріспе, Материалдар мен әдістер, Нәтижелер, Талқылау, Қорытынды, қаржыландыру туралы ақпарат (болған жағдайда), Пайдаланылған әдебиеттер тізімі. Нәтижелер және Талқылау бөлімдерін бір бөлімге біріктіруге жол беріледі.

5. Кестелер тікелей мақаланың мәтініне енгізіледі, олар нөмірленуі, атаулары болуы және мәтінінде оларға сілтеме жасалуы тиіс. Суреттер, графиктер стандартты пішімдердің бірінде ұсынылуы тиіс: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Нүктелік суреттерді 600 dpi рұқсатымен орындау қажет. Суреттерде барлық бөлшектер анық берілуі тиіс.

6. Пайдаланылған әдебиет тізімі мақала мәтінінде дөңгелек жақшада келесі нұсқада беріледі: (Ахметов, 2020, б. 23) немесе (Ибраев, 2018). Бірнеше дереккөздер атап өткен кезде: (Ибраев, 2018; Ахметов, 2020; Иванов, 2022). Бір автордың жұмыстары шыққан жыл сәйкес келген жағдайда сілтеме әріптік символмен қоса беріледі: (Ибраев, 2018a), (Ибраев, 2018b).

Пайдаланылған әдебиет тізімі мақала мәтінінде сілтемелері бар жұмыстарды ғана қамтуы тиіс. Әдебиеттер тізімі әліпбилік тәртіппен, нөмірсіз ресімделеді. Ағылшын тіліндегі жұмыстар қазақ және орыс тілдеріндегі жұмыстардан кейін, сондай-ақ әліпбилік тәртіппен орналастырылады. Нәтижелері дәлелдемелерде пайдаланылатын жарияланбаған жұмыстарға сілтеме жасауға жол берілмейді. Әдебиеттер тізіміне соңғы 5 жылдағы кемінде 4 ағылшын тілді жұмыс, мүмкіндігінше Scopus немесе Web of Sciences базасынан енгізілуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімін ресімдеу мысалдары Журнал сайтындағы мақала үлгісінде келтіріледі.

***НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!** Редакция авторлардан дефис (-) пен сызықты (-) ажыратуды сұрайды. Журналдағы, жинақтағы мақала беттерінің шекаралары, жылдар, ғасырлар аралықтары сызықша арқылы ресімделеді.

7. Қазақ немесе орыс тілдерінде пайдаланылған әдебиеттер тізімінен кейін (мақала тіліне байланысты) References беріледі. Яғни, ағылшын тіліндегі және транслитерацияланған бөліктерінің (<https://translate.google.com/>) комбинациясы келтіріледі, ол APA (Американдық психологтар қауымдастығын жариялау жөніндегі нұсқаулық): (<https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition>), (<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>) стиліне сәйкес ресімделеді. References ағылшын тіліндегі және транслитерацияланған бөлігінің комбинациясында мақаланың, кітаптың ағылшын тіліндегі ресми аудармасын төрт бұрышты жақшада көрсету қажет. Егер мақала ағылшын тілінде жазылса, онда References-тен кейін пайдаланылған әдебиеттің қазақ және орыс тілдеріндегі тізімі пайдаланылған дереккөздің тіліне байланысты болады. Авторлар сайтта көрсетілген транслитерацияны қатаң ұстануы тиіс <https://translate.google.com/>. Транслитерацияның өзге жүйелері қабылданбайды және мақалалар қайтарылады. Ағылшын тіліндегі References және транслитерацияланған бөліктер комбинациясының мысалын Мақалаларды рәсімдеу үлгісінен қараңыз.

Бұдан әрі әрбір автор бойынша мәліметтер (ғылыми атағы, қызметтік мекенжайы, ORCID, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде) беріледі.

8. Ашықтықты қамтамасыз ету үшін біз тиісті авторлардан CRediT рөлдерін пайдалана отырып, қолжазбаның тең авторлығына үлес қосуды сұраймыз. CRediT

таксономиясы әрбір қатысушының ғылыми нәтижелерге қосқан нақты үлесін сипаттайтын 14 түрлі рөлді қамтиды.

Рөлдер: Тұжырымдама; Деректерге жетекшілік ету; Формалды талдау; Қаржыландыруды сатып алу; Тексеру; Әдіснама; Жобаны әкімшілендіру; Ресурстар; Бағдарламалық қамтамасыз ету; Қадағалау; Тексеру; Визуалдау; Рөлдер/Хат – бастапқы жоба; және Жазу – шолу және редакциялау.

Әр қолжазбаға барлық рөлдерді қолдануға болмайтынын және авторлар бірнеше рөлді орындау арқылы өз үлестерін қоса алатынын ескеріңіз.

Бірлескен авторлардың үлестерінің сипаттамасы мақаланың соңында «Автор туралы мәлімет» дегеннен кейін «Авторлық үлестер» деген тақырыпта берілген.

9. Мақалаларды сараптамадан өткізу тәртібі

Редакцияға келіп түскен мақалалар бірінші кезеңде осы Нұсқауда және сайттағы мақала Үлгісінде баяндалған талаптарға мақаланы ресімдеудің сәйкестігіне бастапқы техникалық бақылаудан міндетті түрде өтеді. Мақаланы ресімдеу журналдың талаптарына сәйкес келмеген жағдайда, мақала қабылданбайды. Авторларға ескертеміз, мақаланы ресімдеу – автордың(лардың) міндеті, редакция қажетті талаптар туралы толық ақпаратты және мақаланы ресімдеу үлгісін ғана ұсынады және мақала сараптаудың бірінші кезеңінде техникалық бақылауды жүзеге асырады. Автор(лар) бастапқы техникалық бақылаудан 3 рет өтпей қалса, мақала біржола қабылданбайды.

Мақаланың екінші кезеңінде де міндетті түрде antiplagiat.com (<https://antiplagiat.com>) бақылаудан өтеді, мақаланың түпнұсқалық пайызы **кемінде 70%-ды** құрауы тиіс.

Бастапқы техникалық бақылаудан және плагиатқа тексеруден өткеннен кейін мақалалар жасырын екі рет «соқыр» рецензиялауға жіберіледі. Рецензиялау мерзімі 2 айдан 6 айға дейін. Автор(лар) жеке кабинетінде рецензиялау нәтижелері туралы хабардар етіледі. Теріс пікір алған мақалалар қайта қарауға қабылданбайды.

Мақалалардың түзетілген нұсқалары мен автордың жауабы редакцияға автордың сайттағы жеке кабинеті арқылы редакцияда көрсетілген мерзімде жіберіледі. Оң пікірлері бар мақалалар журналдың редакциясына талқылау үшін ұсынылады.

Мақалаларды сараптау кезеңдерінен өту процесі ашық болып табылады, автордың журнал сайтындағы жеке кабинетінде оны бақылауға және ол арқылы редакциямен коммуникацияны жүзеге асыруға мүмкіндігі бар.

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ! Редакция мақалалардың ресімделуіне, мақаланың мазмұнына және мақалаларды жариялау жөніндегі шешімге қатысты авторлармен пікірталасқа түспейді.

10. Редакцияның мекенжайы: Қазақстан Республикасы, 140002, Павлодар қ., Олжабай батыр көшесі, 60, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті

Тел.: 8 (7182) 651617

E-mail: yazlit_os@pspu.kz, yazlit@pspu.kz

Website: <https://yazlit.ppu.edu.kz>

11. Ақы төлеу. Жариялау құны – 40000 теңге (қырық мың теңге). Төлем редакциямен расталған мақаланы жариялауға қабылдаған жағдайда ғана жүргізіледі.

Жарияланым үшін төлем енгізуге арналған ақпарат:

- шет елдерден келген авторлар үшін:

«Павлодар педагогикалық университеті» КЕАҚ

БСН 040340005741

КЖСК KZ609650000061536309

АҚ «ForteBank» («Альянс Банк»)

БСК IRTYKZKA

КҰЖЖ 40200973

BeK16

- Қазақстан авторлары үшін:

Kaspi Gold → ТӨЛЕМДЕР → БІЛІМ → ЖОО-ЛАР ҮШІН ТӨЛЕМ
→ ПАВЛОДАР → ПАВЛОДАР МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ (Мира, 60) → ФАКУЛЬТЕТ: ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЖОҒАРЫ МЕКТЕБІ → КУРС: Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі, мақала
→ ТАӘ → СОМАСЫ.

Төлем түбіртегінің сканерленген нұсқасын yazlit_os@pspu.kz электрондық поштасына жіберуіңізді сұраймыз.

MAKALA YULGISI

ӘОК 81-2

FTAXP 16.01.33

Р. О. Эселдєрова

Дагыстан білім берүдү дамыту институты

Махачкала, Ресей

<https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

email: rumomarovna@mail.ru

Д. Х. Аринова

Павлодар педагогикалық университеті

Павлодар, Қазақстан

<https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

email: arinovad@gmail.com

«ТӘУЕЛСІЗ ТАКСИС» ҰҒЫМЫ ТУРАЛЫ

Аңдатпа. Мақалада орыс синтаксистік дәстүріндегі тәуелсіз таксис ұғымы қарастырылады. «Тәуелсіз таксис» термині басқа фактіге қатысты және хабарлау сәтіне қарамастан хабарланатын фактіні белгілеу үшін пайдаланылады. Бұл мәселені алғашында көптеген атақты ресейлік ғалымдары өз еңбектерінде қарастырды, олар предикат етістіктерінің әрекет ету мерзімі арасындағы байланысты анықтады. Функционалды грамматика теориясында таксис мәселесі етістік-баяндауыш аспектілік сипаттамаларымен байланысы ашылады. Біртекті мүшелер білдірген жағдайлардың бір мезгілділігін/бірізділігін ажыратудағы маңызды фактор іс-әрекетті есептеу нүктесі болып табылады. Сондай-ақ, таксис категориясының сипаттау барысында сөйлемнің синтаксистік және пропозициялық құрылымында таксис қатынастары көрінуінің иконикалық / иконикалық емес семиотикалық ұстанымы қызықты болып табылады.

Түйінді сөздер: тәуелсіз таксис, бір мезгілділік, іс-әрекеттер реттілігі, таксистің икондылығы, сөйлем.

Мүдделер қақтығысы:

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Кіріспе

Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin
Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin
Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin
Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin Mətin

Материалдар мен әдістер

	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin
Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin
Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin	Mətin
Mətin	Mətin	Mətin									

Нәтижелер және талқылау

Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін
 Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін
 Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін
 Мәтін Мәтін Мәтін

Қорытынды

Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін
 Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін
 Мәтін Мәтін

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Абдіманұлы О., Досанова Н.Ж. Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. № 2 (182). 2021. Б. 96–106.
- Айтбайұлы Ө. Қазақ әдеби тілі терминологиясының кейбір мәселелері // ҚазССР ҒА Хабарлары. Филология сериясы. 1984. №4. Б. 1–8. <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного. Москва: Индрик, 2004.
- Бабалова Г.Г., Кучешева И.Л. Семантическая классификация мифонимов (на материале английского языка) // Актуальные проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков. Санкт-Петербург, 2016. С. 61–64.
- Виноградова Л.Н. Славянская народная демонология: проблемы сравнительного изучения. Дис. ... докт. филол. наук. Москва: Институт славяноведения РАН, 2001. 304 с.
- Қалиев Ғ., Болғанбаев Ө. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. Алматы: Сөздік – Словарь, 2006. 264 б.
- Кудеринова К.Б. Вопросы перехода современной казахской письменности на латинскую графику: предложения и проект // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2016. № 10–1. С. 144–149. URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306> (қаралған күні: 10.02.2024).
- Сүтжанов С.Н. Рухани алмасу арналары. Павлодар, 2003. 186 б.
- Янушкевич А. Дневник и письма из путешествия по казахским степям // Европа ғалымдарының қазақ мәдениеті туралы ой-пікірлері. Алматы, 1992. Б. 21–26.
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Кепа, М. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.

- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10
- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. John Wiley & Sons.

References

- Abdimanuly, O. & Dossanova, N.Zh. (2021). Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition. *KazYY Khabarshysy. Filologiya seriyasy*, 2(182), 96–106. (in Kaz.).
- Aytbayuly, O. (1984). Kazak adebi tili terminologiyasynyn keybir maseleleri [Some problems of terminology of the Kazakh literary language]. *KazSSR GA Khabarlary. Filologiya seriyasy*, 4, 1–8. (in Kaz.). <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Arutyunova, N.D. (2004). *Logicheskiy analiz yazyka. Yazyki estetiki: Kontseptual'nyye polya prekrasnogo i bezobraznogo* [Logical analysis of language. Languages of aesthetics: Conceptual fields of beauty and ugliness]. Moskva: Indrik. (in Russ.).
- Babalova, G.G. & Kuchesheva, I.L. (2016). Semanticheskaya klassifikatsiya mifonimov (na materiale angliyskogo yazyka) [Semantic classification of mythonyms (on the material of the English language)]. In: *Aktual'nyye problemy lingvistiki i metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov*. Sankt-Peterburg, 61–64. (in Russ.).
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Harris, K.R., Graham, S., & Urdan, T. (Eds). (2012). *APA educational psychology handbook* (Vols. 1–3). American Psychological Association.
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Kaliyev, G. & Bolganbaev, A. (2006). *Kazirgi kazak tilinin leksikologiyasy men frazeologiyasy*. [Lexicology and phraseology of the modern Kazakh language]. Almaty: Sozdik – Slovar. (in Kaz.).
- Kepa, M. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Kuderinova, K.B. (2016). Voprosy perekhoda sovremennoy kazakhskoy pis'mennosti na latinskuyu grafiku: predlozheniya i proyekt [Issues of the transition of modern Kazakh writing to the Latin script: proposals and project]. *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy*, 10–1, 144–149. Retrieved 28 February 2023 <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306>. (in Russ.).
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10

- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Sutzhonov, S.N. (2003). *Rukhani almasu arnalary* [Spiritual exchange channels]. Pavlodar. (in Kaz.).
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. London: John Wiley & Sons.
- Vinogradova, L.N. (2001). *Slavyanskaya narodnaya demonologiya: problemy sravnitel'nogo izucheniya* [Slavic folk demonology: problems of comparative study]. Dis. ... dokt. filol. nauk. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN. (in Russ.).
- Yanushkevich, A. (1992). Dnevnik i pis'ma iz puteshestviya po kazakhskim stepyam [Diary and letters from a journey through the Kazakh steppes]. In: *Europa galymdarynyn kazak madenieti turaly oi-pikirleri*. Almaty, 21–26. (in Rus.).

Р. О. Асельдерова

*Дагестанский институт развития образования
Махачкала, Россия*

Д.Х. Аринова

*Павлодарский педагогический университет
Павлодар, Казахстан*

О ПОНЯТИИ «НЕЗАВИСИМЫЙ ТАКСИС»

Аннотация. В статье рассматривается понятие независимого таксиса в русской синтаксической традиции. Термин «независимый таксис» используется для обозначения сообщаемого факта в отношении к другому факту и независимо к моменту сообщения. Эту проблему изначально рассматривали в своих трудах многие известные российские ученые, которые выявляли соотношение времени действия глаголов-сказуемых. В теории функциональной грамматики проблема таксиса раскрывается во взаимосвязи с аспектуальными характеристиками глагола-сказуемого. Важным фактором в разграничении одновременности/последовательности ситуаций, выраженных однородными членами, является точка отсчета действия. Также интересным для характеристики категории таксиса выступает семиотическое положение об иконичности / неиконичности отражения таксисных отношений в синтаксической и пропозициональной структуре предложения.

Ключевые слова: независимый таксис, одновременность, последовательность действий, иконичность таксиса, предложение.

R.O. Asel'derova*Dagestan Institute of Education Development
Makhachkala, Russia***D.Kh. Arinova***Pavlodar Pedagogical University
Pavlodar, Kazakhstan***ABOUT THE CONCEPT OF “INDEPENDENT TAXIS”**

Abstract. The article deals with the concept of independent taxis in the Russian syntactic tradition. The term “independent taxis” is used to denote a reported fact in relation to another fact and independently to the moment of the message. This problem was initially considered in their works by many famous Russian scientists, who revealed the correlation of the action time of verbs-predicates. In the theory of functional grammar, the problem of taxis is revealed in relation to the aspectual characteristics of the verb-predicate. An important factor in distinguishing the simultaneity/sequence of situations expressed by homogeneous members is the starting point of the action. Also interesting for the characterization of the category of taxis is the semiotic position about the iconicity / non-iconicity of the reflection of taxis relations in the syntactic and propositional structure of a sentence.

Keywords: independent taxis, simultaneity, sequence of actions, iconicity of taxis, sentence.

Автор туралы ақпарат

Руманият Омарқызы Әселдерова, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Дағыстан білім беруді дамыту институты, Махачкала, Ресей. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Руманият Омаровна Асельдерова, кандидат филологических наук, доцент, Дагестанский институт развития образования, Махачкала, Россия. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Rumaniyat Omarovna Asel'derova, Candidate of philological science, associate professor, Dagestan Institute of Education Development, Makhachkala, Russia. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Динара Холдарқызы Аринова, магистр, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Динара Холдаровна Аринова, магистр, Павлодарский педагогический университет, Павлодар, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Dinara Kholdarovna Arinova, master, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Авторлық үлестер

Әселдерова Р.О. – тұжырымдама, жобаны әкімшілендіру, формалды талдау, әдіснама, жазу – шолу және редакциялау.

Аринова Д.Х. – әдіснама, бағдарламалық қамтамасыз ету, рөлдер/жазу – бастапқы нобай, жазу.

РУКОВОДСТВО ДЛЯ АВТОРОВ

журнала по филологическому направлению «Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі» / «Язык и литература: теория и практика» / «Language and Literature: Theory and Practice»

1. Для подачи заявки на публикацию статьи необходимо пройти регистрацию на сайте журнала <https://yazlit.ppu.edu.kz/>.

Затем заполнить текстовые поля.

Прикрепите 2 файла статьи в формате doc/ docx (MS Word):

ВНИМАНИЕ! Первый файл должен быть с полными данными автора(-ов), назовите файл по фамилии автора(ов). Второй файл должен быть анонимным без указания данных автора(-ов), назовите анонимный файл «анонимная статья».

ПРИМЕЧАНИЕ: в журнал не принимаются статьи с количеством авторов больше 2-х.

Далее надо подписать публичную оферту – соглашение о самостоятельном характере представленной рукописи, согласии с проверкой статьи на предмет плагиата и предоставлении исключительных прав издателю.

Проверить заполненные данные и нажать кнопку «Отправить».

Этапы и результаты рассмотрения статьи будут отражаться в вашем личном кабинете.

2. Объем статьи должен быть не менее 15 тыс. знаков (включая пробелы) вместе со всеми метаданными статьи: аннотациями, списком источников, сведениями об авторе(-ах), а также объем не должен превышать 35 тыс. знаков (включая пробелы). Работы, превышающие указанный объем, принимаются к публикации в исключительных случаях по согласованию с редколлегией журнала.

3. Текст работы начинается с рубрикатора МРНТИ (Международный рубрикатор научно-технической информации; определяется по ссылке <http://grnti.ru/>), УДК (универсальный десятичный код), затем следуют инициалы и фамилия автора(-ов) полужирным шрифтом, полное наименование организации, город, страна, ORCID автора, e-mail автора(-ов), заглавие статьи прописными буквами полужирным шрифтом, аннотация, ключевые слова. Аннотация должна состоять из 150–200 слов, не должна содержать громоздкие формулы, повторять содержание и название статьи, не должна содержать цитаты, ссылки на текст работы, список использованных источников, должна быть кратким изложением результатов и выводов исследования.

Статья набирается 12 шрифтом Times NewRoman через полуторный интервал, поля 2 см со всех сторон, абзац 1,25. Примеры в статье выделяются только курсивом, без подчеркивания. При необходимости выделения в примере используется полужирный шрифт. Заголовки разделов выделяются полужирным шрифтом. Допустима нумерация арабскими цифрами подразделов внутри разделов.

4. Структура научной статьи включает следующие разделы: Введение, Материалы и методы, Результаты, Обсуждение, Заключение, информацию о финансировании (при наличии), Список использованной литературы. Допускается объединение разделов Результаты и Обсуждение в один раздел Результаты и обсуждение.

5. Таблицы включаются непосредственно в текст работы, они должны быть пронумерованы, иметь название и сопровождаться ссылкой на них в тексте работы.

Рисунки, графики должны быть представлены в одном из стандартных форматов: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Точечные рисунки необходимо выполнять с разрешением 600 dpi. На рисунках должны быть ясно переданы все детали.

6. Ссылки на использованные источники даются в тексте статьи в круглых скобках в следующем варианте: (Ахметов, 2020, с. 23) или (Ибраев, 2018). При перечислении нескольких источников: (Ибраев, 2018; Ахметов, 2020; Иванов, 2022). В случае совпадения года издания работ одного автора ссылка сопровождается буквенным символом: (Ибраев, 2018a), (Ибраев, 2018б).

Список использованных источников должен содержать только те работы, на которые имеются ссылки в тексте статьи. Список литературы оформляется в алфавитном порядке, без нумерации. Работы на английском языке располагаются после работ на казахском и русском языках, также в алфавитном порядке. Ссылки на неопубликованные работы, результаты которых используются в доказательствах, не допускаются. В список литературы обязательно должны входить не менее 4-х англоязычных работ последних 5 лет, желательно из базы Scopus или Web of Sciences.

Примеры оформления списка использованной литературы приводятся в Шаблоне статьи на сайте журнала.

***ВНИМАНИЕ!** Редакция просит авторов различать дефис (-) и тире (—). Границы страниц статьи в журнале, в сборниках, промежутки лет, веков оформляются с помощью тире.

7. После списка использованных источников на казахском или русском языках (в зависимости от языка статьи) следует References, т.е. комбинация транслитерированной (<https://translate.google.com/>) и англоязычной частей использованной литературы, который оформляется в соответствии со стилем APA (Руководство по публикации Американской ассоциации психологов): (<https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition>) (<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>). В комбинации англоязычной и транслитерированной части References необходимо указать официальный перевод статьи, книги на английском языке в квадратных скобках. Если статья написана на английском языке, то после References следует Список использованной литературы на казахском и русском языках в зависимости от языка использованного источника. Авторы должны строго придерживаться транслитерации, указанной на сайте <https://translate.google.com/>. Иные системы транслитерации не принимаются и статьи возвращаются. Пример комбинации англоязычной и транслитерированной частей в References смотрите в Шаблоне оформления статей.

Далее следуют Сведения по каждому из авторов (ученое звание, служебный адрес, ORCID, e-mail – на казахском, русском и английском языках).

8. Для обеспечения прозрачности мы просим, чтобы соответствующие авторы вносили вклад в соавторство рукописи, используя соответствующие роли CRediT. Таксономия CRediT включает 14 различных ролей, описывающих конкретный вклад каждого участника в научные результаты.

Роли: Концептуализация; Курирование данных; Формальный анализ; Приобретение финансирования; Расследование; Методология; Администрирование проекта; Ресурсы; Программное обеспечение; Надзор; Проверка; Визуализация; Роли/Письмо – первоначальный проект; и Написание – обзор и редактирование.

Обратите внимание, что не все роли могут применяться к каждой рукописи, и авторы могли вносить свой вклад, выполняя несколько ролей.

Описание вклада соавторов приводится в конце статьи под заголовком «Вклад авторов» после «Сведений об авторах».

9. Порядок прохождения экспертизы статей

Статьи, поступившие в редакцию, в обязательном порядке проходят на первом этапе первичный технический контроль на соответствие оформления статьи требованиям, изложенным в настоящем Руководстве и Шаблона статьи на сайте. В случае несоответствия оформления статьи требованиям журнала статья отклоняется. Напоминаем авторам, что оформление статьи – обязанность автора(ов), редакция лишь предоставляет полную информацию о необходимых требованиях и образец оформления статьи и осуществляет технический контроль на первом этапе экспертизы статьи. Если автор(ы) не проходят первичный технический контроль 3 раза, то статья отклоняется окончательно и к повторному рассмотрению в журнале не принимается.

На втором этапе статьи также в обязательном порядке проходят контроль antiplagiat.com (<https://antiplagiat.com/>), процент оригинальности статьи должен составлять **не менее 70 %**.

После прохождения первичного технического контроля и проверки на плагиат статьи отправляются на анонимное двойное «слепое» рецензирование. Сроки рецензирования составляют от 2 до 6 месяцев. Автор(ы) информируются о результатах рецензирования в личном кабинете. Статьи, получившие отрицательные рецензии, к повторному рассмотрению не принимаются.

Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию через личный кабинет автора на сайте в сроки, указанные редакцией. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редакции журнала для обсуждения.

Процесс прохождения этапов экспертизы статей является прозрачным, автор имеет возможность наблюдать за ним в своем личном кабинете на сайте журнала и через него осуществлять коммуникацию с редакцией.

ВНИМАНИЕ! Редакция не вступает в дискуссии с авторами по поводу оформления статей, содержания статьи и решения по публикации статей.

10. Адрес редакции: Республика Казахстан, 140002, г. Павлодар, ул. Олжабая батыра, 60, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана

Тел.: 8(7182) 65 16 17

E-mail: yazlit_os@pspu.kz, yazlit@pspu.kz

Website: <https://yazlit.ppu.edu.kz>

11. Оплата. Стоимость публикации – 40000 тенге (сорок тысяч тенге). Оплата производится только в случае принятия статьи к публикации, подтвержденном редакцией.

Информация для внесения оплаты за публикацию: - для авторов из зарубежных стран:

НАО «Павлодарский педагогический университет»

БИН 040340005741

ИИК KZ609650000061536309

АО «ForteBank» («Альянс Банк»)

БИК IRTYKZKA

ОКПО 40200973

КБе 16

– для авторов из Казахстана:

Kaspi Gold → ПЛАТЕЖИ → ОБРАЗОВАНИЕ → ОПЛАТА ЗА ВУЗЫ →
ПАВЛОДАР → ПАВЛОДАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ (Мира, 60) → ФАКУЛЬТЕТ: ВЫСШАЯ ШКОЛА
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК → КУРС: Язык и литература: теория и практика, статья
→ ФИО → СУММА.

Сканированный вариант квитанции об оплате просим направить электронной почтой на адрес: yazlit_os@pspu.kz.

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

УДК 81-2
МРНТИ 16.01.33

Р. О. Асельдерова

*Дагестанский институт развития образования
Махачкала, Россия
<https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>
email: rumomarovna@mail.ru*

Д.Х. Аринова

*Павлодарский педагогический университет
Павлодар, Казахстан
<https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>
e-mail: dina-arinova@mail.ru*

О ПОНЯТИИ «НЕЗАВИСИМЫЙ ТАКСИС»

Аннотация. В статье рассматривается понятие независимого таксиса в русской синтаксической традиции. Термин «независимый таксис» используется для обозначения сообщаемого факта в отношении к другому факту и независимо к моменту сообщения. Эту проблему изначально рассматривали в своих трудах многие известные российские ученые, которые выявляли соотношение времени действия глаголов-сказуемых. В теории функциональной грамматики проблема таксиса раскрывается во взаимосвязи с аспектуальными характеристиками глагола-сказуемого. Важным фактором в разграничении одновременности/последовательности ситуаций, выраженных однородными членами, является точка отсчета действия. Также интересным для характеристики категории таксиса выступает семиотическое положение об иконичности / неиконичности отражения таксисных отношений в синтаксической и пропозициональной структуре предложения.

Ключевые слова: независимый таксис, одновременность, последовательность действий, иконичность таксиса, предложение.

Конфликт интересов:

Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

Введение

Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст
ТекстТекст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст
Текст ТекстТекст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст
Текст Текст Текст

Материал и методы

Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст
Текст Текст Текст.

Результаты и обсуждение

Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст
Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст. Текст
Текст Текст Текст Текст Текст.

Заключение

Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст
Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст.

Список использованной литературы

- Абдіманұлы О., Досанова Н.Ж. Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. № 2 (182). 2021. Б. 96–106.
- Айтбайұлы Ө. Қазақ әдеби тілі терминологиясының кейбір мәселелері // ҚазССР ҒА Хабарлары. Филология сериясы. 1984. №4. Б. 1–8. <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного. Москва: Индрик, 2004.
- Бабалова Г.Г., Кучешева И.Л. Семантическая классификация мифонимов (на материале английского языка) // Актуальные проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков. Санкт-Петербург, 2016. С. 61–64.
- Виноградова Л.Н. Славянская народная демонология: проблемы сравнительного изучения. Дис. ... докт. филол. наук. Москва: Институт славяноведения РАН, 2001. 304 с.
- Қалиев Ғ., Болғанбаев Ә. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. Алматы: Сөздік – Словарь, 2006. 264 б.
- Кудеринова К.Б. Вопросы перехода современной казахской письменности на латинскую графику: предложения и проект // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2016. № 10–1. С. 144–149. URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306> (дата обращения: 10.02.2022).
- Сүтжанов С.Н. Рухани алмасу арналары. Павлодар, 2003. 186 б.
- Янушкевич А. Дневник и письма из путешествия по казахским степям // Европа ғалымдарының қазақ мәдениеті туралы ой-пікірлері. Алматы, 1992. Б. 21–26.
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Кера, М. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10

- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. John Wiley & Sons.

References

- Abdimanuly, O. & Dossanova, N.Zh. (2021). Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition. *KazYY Khabarshysy. Filologiya seriyasy*, 2(182), 96–106. (in Kaz.).
- Aytbayuly, O. (1984). Kazak adebi tili terminologiyasynyn keybir maseleleri [Some problems of terminology of the Kazakh literary language]. *KazSSR GA Khabarlary. Filologiya seriyasy*, 4, 1–8. (in Kaz.). <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Arutyunova, N.D. (2004). *Logicheskiy analiz yazyka. Yazyki estetiki: Kontseptual'nyye polya prekrasnogo i bezobraznogo* [Logical analysis of language. Languages of aesthetics: Conceptual fields of beauty and ugliness]. Moskva: Indrik. (in Russ.).
- Babalova, G.G. & Kuchesheva, I.L. (2016). Semanticheskaya klassifikatsiya mifonimov (na materiale angliyskogo yazyka) [Semantic classification of mythonyms (on the material of the English language)]. In: *Aktual'nyye problemy lingvistiki i metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov*. Sankt-Peterburg, 61–64. (in Russ.).
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Harris, K.R., Graham, S., & Urdan, T. (Eds). (2012). *APA educational psychology handbook* (Vols. 1–3). American Psychological Association.
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Kaliyev, G. & Bolganbaev, A. (2006). *Kazirgi kazak tilinin leksikologiyasy men frazeologiyasy*. [Lexicology and phraseology of the modern Kazakh language]. Almaty: Sozdik – Slovar. (in Kaz.).
- Kepa, M. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Kuderinova, K.B. (2016). Voprosy perekhoda sovremennoy kazakhskoy pis'mennosti na latinskuyu grafiku: predlozheniya i proyekt [Issues of the transition of modern Kazakh writing to the Latin script: proposals and project]. *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy*, 10–1, 144–149. Retrieved 28 February 2023 <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306>. (in Russ.).
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10
- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.

- Sutzhanov, S.N. (2003). *Rukhani almasu arnalary* [Spiritual exchange channels]. Pavlodar. (in Kaz.).
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. London: John Wiley & Sons.
- Vinogradova, L.N. (2001). *Slavyanskaya narodnaya demonologiya: problemy sravnitel'nogo izucheniya* [Slavic folk demonology: problems of comparative study]. Dis. ... dokt. filol. nauk. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN. (in Russ.).
- Yanushkevich, A. (1992). Dnevnik i pis'ma iz puteshestviya po kazakhskim stepyam [Diary and letters from a journey through the Kazakh steppes]. In: *Europa galymdarynyn kazak madenieti turaly oi-pikirleri*. Almaty, 21–26. (in Rus.).

Р. О. Әселдерова

Дағыстан білім беруді дамыту институты

Махачкала, Ресей

Д.Х. Аринова

Павлодар педагогикалық университеті

Павлодар, Қазақстан

“ТӘУЕЛСІЗ ТАКСИС” ҰҒЫМЫ ТУРАЛЫ

Аңдатпа Мақалада орыс синтаксистік дәстүріндегі тәуелсіз таксис ұғымы қарастырылады. «Тәуелсіз таксис» термині басқа фактіге қатысты және хабарлау сәтіне қарамастан хабарланатын фактіні белгілеу үшін пайдаланылады. Бұл мәселені алғашында көптеген атақты ресейлік ғалымдары өз еңбектерінде қарастырды, олар предикат етістіктерінің әрекет ету мерзімі арасындағы байланысты анықтады. Функционалды грамматика теориясында таксис мәселесі етістік-баяндауыш аспектілік сипаттамаларымен байланысы ашылады. Біртекті мүшелер білдірген жағдайлардың бір мезгілділігін/бірізділігін ажыратудағы маңызды фактор іс-әрекетті есептеу нүктесі болып табылады. Сондай-ақ, таксис категориясының сипаттау барысында сөйлемнің синтаксистік және пропозициялық құрылымында таксис қатынастары көрінуінің иконикалық / иконикалық емес семиотикалық ұстанымы қызықты болып табылады.

Түйінді сөздер: тәуелсіз таксис, бір мезгілділік, іс-әрекеттер реттілігі, таксистің икондылығы, сөйлем.

R. O. Asel'derova*Dagestan Institute of Education Development
Makhachkala, Russia***D.Kh. Arinova***Pavlodar Pedagogical University
Pavlodar, Kazakhstan***ABOUT THE CONCEPT OF “INDEPENDENT TAXIS”**

Abstract. The article deals with the concept of independent taxis in the Russian syntactic tradition. The term “independent taxis” is used to denote a reported fact in relation to another fact and independently to the moment of the message. This problem was initially considered in their works by many famous Russian scientists, who revealed the correlation of the action time of verbs-predicates. In the theory of functional grammar, the problem of taxis is revealed in relation to the aspectual characteristics of the verb-predicate. An important factor in distinguishing the simultaneity/sequence of situations expressed by homogeneous members is the starting point of the action. Also interesting for the characterization of the category of taxis is the semiotic position about the iconicity / non-iconicity of the reflection of taxis relations in the syntactic and propositional structure of a sentence.

Keywords: independent taxis, simultaneity, sequence of actions, iconicity of taxis, sentence.

Сведения об авторе

Руманият Омаровна Әселдерова, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Дағыстан білім беруді дамыту институты, Махачкала, Ресей. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Руманият Омаровна Асельдерова, кандидат филологических наук, доцент, Дагестанский институт развития образования, Махачкала, Россия. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Rumaniyat Omarovna Asel'derova, Candidate of philological science, associate professor, Dagestan Institute of Education Development, Makhachkala, Russia. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Динара Холдарқызы Аринова, магистр, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Динара Холдаровна Аринова, магистр, Павлодарский педагогический университет, Высшая школа гуманитарных наук, Павлодар, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Dinara Kholdarovna Arinova, master, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Вклад авторов

Асельдерова Р.О. – концептуализация, формальный анализ, методология, написание – обзор и редактирование.

Аринова Д.Х. – методология, программное обеспечение, роли/письмо – первоначальный проект, написание.

GUIDELINES FOR AUTHORS

in the journal focused on philological studies “Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі” / “Язык и литература: теория и практика” / “Language and Literature: Theory and Practice”

1. To submit an article for publication, you need to register on the journal's website <https://yazlit.ppu.edu.kz/>.

Next, fill in the text fields.

Attach 2 article files in doc/docx format (MS Word):

ATTENTION! The first file should contain the full details of the author(s); name the file by the last name of the author(s). The second file should be anonymous without indicating the author(s) details, name the anonymous file “anonymous article”.

NOTE: The journal does not accept articles with more than 2 authors.

Next, you need to sign a public offer – an agreement about the independent nature of the submitted manuscript, consent to check the article for plagiarism, and grant exclusive rights to the publisher.

Review the filled-in details and click the “Submit” button.

The stages and results of the article review will be reflected in your personal account.

2. The article should be no less than 15,000 characters (including spaces) in total, including all article metadata: abstracts, references, author information, etc. Additionally, the volume should not exceed 35,000 characters (including spaces). Works exceeding the specified volume are accepted for publication in exceptional cases upon agreement with the journal's editorial board.

3. The text of the paper begins with the classifier of the IRSTI (International Rubricator of Scientific and Technical Information; determined by the link <http://grnti.ru/>), UDC (Universal Decimal Classification), followed by the initials and surname of the author(s) in bold font, the full name of the organization, city, country, author's ORCID, author(s) email, the title of the article in uppercase bold font, abstract, and keywords. The abstract should consist of 150-200 words, should not contain complex formulas, should not repeat the content and title of the article, should not contain quotations, references to the text of the work, list of sources used. The abstract should be a summary of the results and conclusions of the research.

The article should be typed in 12-point Times New Roman font with one and a half line spacing, 2 cm margins on all sides, and a 1.25 paragraph indent. Examples in the article are highlighted only in italics, without underlining. If necessary to emphasize something within an example, bold font is used. Section headings are highlighted in bold font. Subsections within sections can be numbered with Arabic numerals.

4. The structure of a scientific article includes the following sections: Introduction, Materials and Methods, Results, Discussion, Conclusion, information about funding (if applicable), References. Combining the Results and Discussion sections into one “Results and Discussion” section is permissible.

5. Tables should be included directly in the text of the paper. They must be numbered, have a title, and be accompanied by a reference to them in the text. Figures and graphs should be presented in one of the standard formats: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Dot drawings should be done with a resolution of 600 dpi. All details on the figures should be clearly visible.

6. References to the sources used are given in the text of the article in round brackets in the following format: (Akhmetov, 2020, p. 23) or (Ibraev, 2018). When listing multiple sources: (Ibraev, 2018; Akhmetov, 2020; Ivanov, 2022). In case of the same publication year of works by one author, the reference is accompanied by a letter symbol: (Ibraev, 2018a), (Ibraev, 2018b).

The list of references should only include works that are cited in the text of the article. The bibliography is arranged in alphabetical order, without numbering. English-language works are placed after works in Kazakh and Russian languages, also in alphabetical order. References to unpublished works, the results of which are used as evidence, are not allowed. The list of references must include at least 4 English-language works from the last 5 years, preferably from the Scopus or Web of Sciences database.

Examples of formatting the list of references are provided in the Article Template on the journal's website.

***ATTENTION!** The editorial board asks authors to distinguish between a hyphen (-) and an en dash (–). The page ranges in the journal or collection, intervals of years, centuries should be formatted using an en dash.

The list of used sources in Kazakh or Russian (depending on the language of the article) is followed by References, i.e. a combination of transliterated (<https://translate.google.com/>) and English-language parts of the used literature, which is arranged in accordance with the APA style (Publication Manual of the American Psychological Association): (<https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition>), (<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>). In the combination of English and transliterated part of References it is necessary to indicate the official translation of the article, book in English in square brackets. If the article is written in English, References should be followed by the List of Used Literature in Kazakh and Russian languages, depending on the language of the source used. Authors must strictly adhere to the transliteration specified at <https://translate.google.com/>. Other transliteration systems will not be accepted and articles will be returned. Refer to the Article Formatting Template for an example of the combination of the English and transliterated parts of the list of references.

This is followed by information about each of the authors (academic title, institutional address, ORCID, e-mail – in Kazakh, Russian, and English languages).

7. For transparency, we ask that corresponding authors specify contributions to the manuscript using the appropriate CRediT roles. The CRediT taxonomy includes 14 different roles describing the specific contributions of each participant to the scientific results.

Roles: Conceptualization; Data Curation; Formal Analysis; Funding Acquisition; Investigation; Methodology; Project Administration; Resources; Software; Supervision; Validation; Visualization; Roles/Writing – Original Draft; and Writing – Review & Editing.

Note that not all roles may apply to every manuscript, and authors may have contributed with multiple roles.

A description of the contributions of co-authors is provided at the end of the article under the heading “Authors’ contributions” after “Information about authors”.

8. Manuscripts submitted to the editorial office must undergo mandatory Antiplagiat.com (<https://antiplagiat.com/>) checks, and the originality percentage of the article should be **at least 70%**. Subsequently, the articles are sent for anonymous double-blind peer review, with a review period of 2-6 months. All reviews of the article are sent to the author. Articles receiving negative reviews are not reconsidered. Revised versions

of the articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office within the deadlines specified by the editorial board. Articles with positive reviews are submitted to the journal's editorial board for discussion

9. Procedure for Conducting Article Review Articles submitted to the editorial office must undergo an initial technical control at the first stage to ensure compliance with the formatting requirements outlined in these Guidelines and the Article Template on the website. In case of non-compliance with the requirements of the journal, the article is rejected. We remind authors that the formatting of the article is the responsibility of the author(s). The editorial office only provides complete information about the required guidelines, a sample article template, and performs a technical review during the first stage of the article evaluation process. If the author(s) fail the initial technical control 3 times, the article is rejected permanently and will not be accepted for re-consideration by the journal.

After passing the initial technical review and plagiarism check, articles are sent for anonymous double-blind peer review. The review process takes between 2 to 6 months. The author(s) are informed of the review results through their personal account. Articles that receive negative reviews are not accepted for reconsideration.

Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office through the author's personal account on the website within the terms specified by the editorial office. Articles with positive reviews are submitted to the Editorial Board for discussion.

The process of article evaluation is transparent, and the author has the opportunity to track its progress through their personal account on the journal's website and communicate with the editorial office via the same platform.

ATTENTION! The editorial office does not engage in discussions with authors regarding article formatting, content, or publication decisions.

10. Payment. The publication fee is 40000 tenge (fourty thousand tenge). Payment is made only upon acceptance of the article for publication, confirmed by the editorial board.

Information for making the publication payment:

- for authors from foreign countries:

NJSC "Pavlodar Pedagogical University"

BIN 040340005741

IIC KZ609650000061536309

JSC "ForteBank" ("Alliance Bank")

BIN IRTYKZKA

OKPO 40200973

BeC 16

- for the authors from Kazakhstan: Kaspi Gold → PAYMENTS → EDUCATION → PAYMENTS FOR UNIVERSITIES → PAVLODAR → PAVLODAR STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (Mira, 60) → FACULTY: HIGH SCHOOL OF HUMANITIES → COURSE: Language and Literature: Theory and Practice, article → FULL NAME → PAYMENT AMOUNT.

Please send the scanned copy of the payment receipt via email to the following address: yazlit_os@pspu.kz.

Results and discussion

Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text
Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text
Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text
Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text
Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text

Conclusion

[illegible]

References

- Abdimanuly, O. & Dossanova, N.Zh. (2021). Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition. *KazYY Khabarshysy. Filologiya seriyasy*, 2(182), 96–106. (in Kaz.).
- Aytbayuly, O. (1984). Kazak adebi tili terminologiyasynyn keybir maseleleri [Some problems of terminology of the Kazakh literary language]. *KazSSR GA Khabarlary. Filologiya seriyasy*, 4, 1–8. (in Kaz.). <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Arutyunova, N.D. (2004). *Logicheskiy analiz yazyka. Yazyki estetiki: Kontseptual'nyye polya prekrasnogo i bezobraznogo* [Logical analysis of language. Languages of aesthetics: Conceptual fields of beauty and ugliness]. Moskva: Indrik. (in Russ.).
- Babalova, G.G. & Kuchesheva, I.L. (2016). Semanticheskaya klassifikatsiya mifonimov (na materiale angliyskogo yazyka) [Semantic classification of mythonyms (on the material of the English language)]. In: *Aktual'nyye problemy lingvistiki i metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov*. Sankt-Peterburg, 61–64. (in Russ.).
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Harris, K.R., Graham, S., & Urdan, T. (Eds). (2012). *APA educational psychology handbook* (Vols. 1–3). American Psychological Association.
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Kaliyev, G. & Bolganbaev, A. (2006). *Kazirgi kazak tilinin leksikologiyasy men frazeologiyasy*. [Lexicology and phraseology of the modern Kazakh language]. Almaty: Sozdik – Slovar. (in Kaz.).
- Kepa, M. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Kuderinova, K.B. (2016). Voprosy perekhoda sovremennoy kazakhskoy pis'mennosti na latinskuyu grafiku: predlozheniya i proyekt [Issues of the transition of modern Kazakh writing to the Latin script: proposals and project]. *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy*, 10–1, 144–149. Retrieved 28 February 2023 <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306>. (in Russ.).
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human*

- Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10
- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Sutzhanov, S.N. (2003). *Rukhani almasu arnalary* [Spiritual exchange channels]. Pavlodar. (in Kaz.).
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. London: John Wiley & Sons.
- Vinogradova, L.N. (2001). *Slavyanskaya narodnaya demonologiya: problemy sravnitel'nogo izucheniya* [Slavic folk demonology: problems of comparative study]. Dis. ... dokt. filol. nauk. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN. (in Russ.).
- Yanushkevich, A. (1992). Dnevnik i pis'ma iz puteshestviya po kazakhskim stepyam [Diary and letters from a journey through the Kazakh steppes]. In: *Europa galymdarynyn kazak madenieti turaly oi-pikirleri*. Almaty, 21–26. (in Rus.).

Список использованной литературы

- Абдіманұлы О., Досанова Н.Ж. Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. № 2 (182). 2021. Б. 96–106.
- Айтбайұлы Ө. Қазақ әдеби тілі терминологиясының кейбір мәселелері // ҚазССР ҒА Хабарлары. Филология сериясы. 1984. №4. Б. 1–8. <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного. Москва: Индрик, 2004. 369 с.
- Бабалова Г.Г., Кучешева И.Л. Семантическая классификация мифонимов (на материале английского языка) // Актуальные проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков. Санкт-Петербург, 2016. С. 61–64.
- Виноградова Л.Н. Славянская народная демонология: проблемы сравнительного изучения. Дис. ... докт. филол. наук. Москва: Институт славяноведения РАН, 2001. 304 с.
- Қалиев Ғ., Болғанбаев Ә. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. Алматы: Сөздік – Словарь, 2006. 264 б.
- Кудеринова К.Б. Вопросы перехода современной казахской письменности на латинскую графику: предложения и проект // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2016. № 10–1. С. 144–149. URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306> (дата обращения: 10.02.2024).
- Сүтжанов С.Н. Рухани алмасу арналары. Павлодар, 2003. 186 б.
- Янушкевич А. Дневник и письма из путешествия по казахским степям // Европа ғалымдарының қазақ мәдениеті туралы ой-пікірлері. Алматы, 1992. Б. 21–26.
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>

- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Кепа, М. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10
- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. London: John Wiley & Sons.

Р. О. Әселдерова

*Дағыстан білім беруді дамыту институты
Махачкала, Ресей*

Д.Х. Аринова

*Павлодар педагогикалық университеті
Павлодар, Қазақстан*

“ТӘУЕЛСІЗ ТАКСИС” ҰҒЫМЫ ТУРАЛЫ

Аңдатпа Мақалада орыс синтаксистік дәстүріндегі тәуелсіз таксис ұғымы қарастырылады. «Тәуелсіз таксис» термині басқа фактіге қатысты және хабарлау сәтіне қарамастан хабарланатын фактіні белгілеу үшін пайдаланылады. Бұл мәселені алғашында көптеген атақты ресейлік ғалымдары өз еңбектерінде қарастырды, олар предикат етістіктерінің әрекет ету мерзімі арасындағы байланысты анықтады. Функционалды грамматика теориясында таксис мәселесі етістік-баяндауыш аспектілік сипаттамаларымен байланысы ашылады. Біртекті мүшелер білдірген жағдайлардың бір мезгілділігін/бірізділігін ажыратудағы маңызды фактор іс-әрекетті есептеу нүктесі болып табылады. Сондай-ақ, таксис категориясының сипаттау барысында сөйлемнің синтаксистік және пропозициялық құрылымында таксис қатынастары көрінуінің иконикалық / иконикалық емес семиотикалық ұстанымы қызықты болып табылады.

Түйінді сөздер: тәуелсіз таксис, бір мезгілділік, іс-әрекеттер реттілігі, таксистің икондылығы, сөйлем.

Р. О. Асельдерова

Дагестанский институт образования

Махачкала, Россия

Д. Х. Аринова

Павлодарский педагогический университет

Павлодар, Казахстан

О ПОНЯТИИ «НЕЗАВИСИМЫЙ ТАКСИС»

Аннотация. В статье рассматривается понятие независимого таксиса в русской синтаксической традиции. Термин «независимый таксис» используется для обозначения сообщаемого факта в отношении к другому факту и независимо к моменту сообщения. Эту проблему изначально рассматривали в своих трудах многие известные российские ученые, которые выявляли соотношение времени действия глаголов-сказуемых. В теории функциональной грамматики проблема таксиса раскрывается во взаимосвязи с аспектуальными характеристиками глагола-сказуемого. Важным фактором в разграничении одновременности/последовательности ситуаций, выраженных однородными членами, является точка отсчета действия. Также интересным для характеристики категории таксиса выступает семиотическое положение об иконичности / неиконичности отражения таксисных отношений в синтаксической и пропозициональной структуре предложения.

Ключевые слова: независимый таксис, одновременность, последовательность действий, иконичность таксиса, предложение.

About the authors

Руманият Омаровна Әселдерова, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Дағыстан білім беруді дамыту институты, Махачкала, Ресей. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Руманият Омаровна Асельдерова, кандидат филологических наук, доцент, Дагестанский институт развития образования, Махачкала, Россия. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Rumaniyat Omarovna Asel'derova, Candidate of philological science, associate professor, Dagestan Institute of Education Development, Makhachkala, Russia. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Динара Холдарқызы Аринова, магистранты, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Динара Холдаровна Аринова, магистрант, Павлодарский педагогический университет, Высшая школа гуманитарных наук, Павлодар, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Dinara Kholdarovna Arinova, master's student, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Authors' contributions

Aselderova R. O. – conceptualization, formal analysis, methodology, writing – review and editing.

Arinova D. Kh. – methodology, software, roles/writing – initial draft, writing.

Басуға 11.09.2025 ж. қол қойылды.
Форматы 70×100 1/16. Кітап-журнал қағазы.
Көлемі 8,3 шартты б.т. Таралымы 300 дана.
Бағасы келісім бойынша.
Тапсырыс №1555

Подписано в печать 11.09.2025 г.
Формат 70×100 1/16. Бумага книжно-журнальная.
Объем 8,3 уч.-изд. л. Тираж 300 экз.
Цена договорная.
Заказ №1555

Редакционно-издательский отдел
Павлодарский педагогический университет им. Ә. Маргулана
140002, г. Павлодар, ул. Олжабая батыра, 60
Контакты: e-mail: yazlit_os@pspu.kz, yazlit@pspu.kz